

Trivselsforvaltning

- en studie av norske miljøer i Spania.

Frank K. Sogn
Masteroppgave
17.11.2008

Universitetet i Oslo,
Det samfunnsvitenskaplige fakultet,
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Sammendrag

Dette er en undersøkelse av et utvalg norske miljøer tilknyttet en norsk klubb og et norsk senter i en spansk kommune. Jeg foreslår at de sosiale aktivitetene og situasjonene som finner sted blant nordmennene som frekventerer disse miljøene lar seg beskrive av begrepet trivselsforvaltning. Det er et begrep om former for vedlikehold av sosiale ordninger for trivsel. Begrepet har bakgrunn i et misforhold mellom gledesyttringer og mishagsyttringer, der det første er hva som kommer til uttrykk på de sosiale arenaene, og der det siste er hva som kommer til uttrykk utenfor de sosiale arenaene. To former for interaksjon analyseres, samhandling om relasjoner og samhandling om aktiviteter. Hovedbegrepet i undersøkelsen er begrepet ramme, som angir felles forståelser av det som foregår mellom deltakere i en situasjon.

Forord

Dette prosjektet har tatt meg noen år, og det har jeg vel primært meg selv å takke for. Utgangen av feltarbeidet våren 2003 var optimistisk, men det skulle vise seg at veien fra ferdig feltarbeid til ferdig oppgave var lang. Jeg gjorde et desperat forsøk på å bli ferdig som hovedfagsstudent våren 2007, men endte opp desperat og uferdig. I kjølvannet mørknet tilværelsen, mens utsiktene til å bli ferdig så ut til å svinne. For meg symboliserer ferdigstillelsen av oppgaven først og fremst noe personlig.

Jeg vil først takke min veileder Dag Album, som har vist meg den tålmodigheten jeg trengte for å fullføre prosjektet. Veiledningene har vært inspirerende. Jeg vil særlig framheve de gode spørsmålene du stiller, som fikk meg til å tenke nytt hver gang.

Takk også til Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, for støtten dere ga mitt feltarbeid og hensynet dere har vist meg i innspurten. Takk også for at jeg har fått dispensasjon fra masteroppgavens omfang.

En særlig stor takk til familie og venner, for at dere har vært oppmuntrende og overbærende med meg alle disse årene.

14. november 2008

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	i
FORORD	iii
KAPITTEL 1 INNLEDNING	1
1.1 Mål for undersøkelsen	1
1.2 Kulturperspektiv på samfunnet	2
1.3 Goffman og begrepet ramme	3
1.4 Leserveiledning	4
KAPITTEL 2 BAKGRUNN	6
2.1 Kollektive representasjoner	6
2.1.1 Alderisme	9
2.2 Stereotypisering av forskningsfeltet	10
2.2.1 Migrasjonsperspektivet	10
2.2.2 Kulturperspektivet	11
2.3 Forestillingen om sol og skygge	14
2.3.1 Liminalitet	14
2.3.2 Hverdagsliv	15
2.4 Bevisstgjøring	16
KAPITTEL 3 FELTARBEID	17
3.1 Forberedelser	17
3.2 Sted	18
3.2.1 Alegría	18
3.3 Felt	18
3.3.1 Lokalisering av nordmenn og norske møtesteder	19
3.3.3 Innpass	21
3.3.2 Teoretiske perspektiver	22
3.3.4 Kartlegging og seleksjon	22
3.3.4.1 Organisering av tid	22
3.3.4.2 Bestemmelse av undersøkelseslokaliteter	23
3.3.4.3 Valg av personer	23

3.3.4.4 Valg av sosiale begivenheter	24
3.4 Etnografi	24
3.4.1 Observasjon	25
3.4.1.1 Åpen eller skjult	25
3.4.1.2 Deltakende eller tilskuende	26
3.4.1.3 Aktiv eller passiv	27
3.4.2 Skrivning av feltet	28
3.4.2.1 Feltrapporter	28
3.4.2.2 Feltdagbok	29
3.4.2.3 Foreløpige analyser	29
3.5 Intervjuer ved utgangen av feltarbeidet	30
KAPITTEL 4 FUNN OG TEORI	31
4.1 Misforhold mellom behags- og mishagsytringer	31
4.2 Tynne og tykke beskrivelser	34
4.3 Forhandlingsmodellen	36
4.4 Rammemodellen	37
4.4.1 Strukturorientering	37
4.4.2 Struktur av rammer	40
4.5 Trivselsforvaltning	43
4.6 Hvordan er samfunnet mulig?	44
4.7 Form og innhold	46
KAPITTEL 5 SAMLINGER	49
5.1 Former for høflig uoppmerksomhet	51
5.1.1 Passende avstand	51
5.1.2 Kontroll over blikket	54
5.1.3 Henvendelsesfri prat	56
5.2.4 Kontaktfrie henvendelser	57
5.2 Intensivering av uoppmerksomheten	59
5.3 Harmoni	60
KAPITTEL 6 FRA SAMLINGER TIL SAMVÆR	62
6.1 Rekkefølge av interaksjonseenheter	63
6.2 Henvendelsesgrunnlag	65
6.2.1 Kjennskap til hverandre	66
6.2.2 Anstrengt uoppmerksomhet	69

6.3 Tilgjengelighet	72
6.3.1 Symboler på tilgjengelighet	73
6.3.2 Selektiv tilgjengelighet	75
6.4 Åpning av samvær	76
6.4.1 Åpning av åpninger	76
6.4.2 Fortsettelse av åpninger	79
6.4.2.1 Avslag og avvisning	80
6.5 Lukking av samvær	81
6.6 Balansegang	83
7 SAMVÆR	84
7.1 Åpne samvær	85
7.1.1 Forbud	85
7.1.2 Påbud	88
7.1.3 Likhet	90
7.1.3.1 Håndheving av likhet	90
7.1.3.2 Trekke fram det som er felles	92
7.1.3.3 Likhetstankegang	93
7.1.3.4 Fellesanliggende	94
7.1.4 Samlinger i samvær	95
7.1.4.1 Tilpasning av samvær overfor tilskuere	96
7.2 Lukkede samvær	102
7.2.1 Skjulte samvær	104
7.3 Likhet og ulikhet	105
KAPITTEL 8 GJENNOMFØRING	107
8.1 Aktiviteten i begivenheten	107
8.2 Etablering	109
8.2.1 Annonsering av påbegynnelser	109
8.2.1.1 Varsler om påbegynnelse	109
8.2.1.2 Forslag om påbegynnelse	110
8.2.2 Respons	111
8.2.2.1 Avklaringer	112
8.3 Vedlikehold av situasjonene	112
8.3.1 Turneringsorden	114
8.3.2 Etableringsorden	117

8.4 Avviklinger	118
8.5 Velordnete gjennomføringer	120
KAPITTEL 9 GOD STIL	121
9.1 Utendørsaktiviteter	121
9.1.1 Den glade vandrer	122
9.1.2 Spilleren	124
9.2 Innendørsaktiviteter	126
9.2.1 Den selskaplige og festlige	126
9.2.2 Den seriøse	127
9.3 Dårlig stil	128
9.4 Stil transformerer mening	129
KAPITTEL 10 AVSLUTNING	131
10.1 Hverdagsliv, trivselsforvaltning og teori	131
10.2 Relatering og involvering	133
10.3 Hvor kommer rammene fra?	134
10.4 Innhold	135
10.5 Etnografi som konstruksjon av virkelighet	136
10.5.1 Tilbakeblikk på observasjonen	136
10.5.2 Mellom nærhet og distanse	138
10.5.3 Skrivearbeidet	141
LITTERATURLISTE	143

1 INNLEDNING

Tusenvis av nordmenn tilbringer vinterhalvåret i Spania. Overvintringen er en førti år gammel trend, og studien skriver seg inn i et ungt forskningsfelt om norsk migrasjon til Spania. Forskningsfeltet kan todeles i et migrasjonsperspektiv og et kulturperspektiv, og denne studien faller innenfor sistnevnte retningen. Jeg undersøker hva som foregår i et utvalg norske miljøer i en spansk kommune. Miljøene er tilknyttet sosiale arenaer, der nordmenn møtes for bocciaspill, fjellturer, samtalegrupper og andre fritidsaktiviteter.

1.1 Mål for undersøkelsen

Det er mye som foregår i et miljø, og det er mye som kan undersøkes, men det er vanskelig å undersøke alt som foregår i det. Jeg må bestemme hva et miljø er og hva det er i miljøet som skal undersøkes. Derfor skal jeg begynne med å trekke fram noen bestanddeler av et miljø som sosialt fenomen, som jeg mener sentrale for konstitueringen av det.

Miljøene jeg forholder meg til er de sosiale. Det sosiale som foregår mellom individer utgjør ikke et miljø. Miljøer konstituerer riktignok gruppedannelser, men det som gir et miljø er noe de er sammen om og ikke det å være sammen. Det er en forbindelse mellom personene i et miljø, noe som gjør at de møtes, en *relasjon*, som for så vidt ikke må dreie seg om mer enn det å henge sammen og omgås. Forbindelsen angår dermed også en *aktivitet*, samt stedene der miljøets medlemmer møtes.

Jeg vil legge til at miljøer fører deltakerne sammen på egenartete måter. Men jeg skal ikke beskrive det egenartete, hva som gjør miljøene ulike. Jeg skal beskrive noe som er likt for de ulike miljøene, noe som er likt for samhandlingene i ulike miljøer. Det som er likt kan forstås som en felles *sosialitet*.

Sosialitetsbegrepet kan tilbakeføres til både George Herbert Mead og Georg Simmel.

For Mead er sosialitet en kompetanse til intersubjektiv perspektivtaking: "*Sociality is the capacity of being several things at once*" (Mead i Vaage:1995:168).¹ Det er et prinsipp om samhandlingers fundamentale vilkår, for vi ikke kan kommunisere uten å sette oss i hverandres sted eller ta hverandres perspektiv. Jeg legger også dette prinsippet bak min forståelse av interaksjon, men jeg skjønner ikke sosialitetsbegrepet på denne måten. Jeg forstår sosialitet noe mellom mennesker og ikke noe inni dem. Min forståelse ligger derfor nærmere Simmels begrepsfesting: "*[Sociality] is the form (...) in which individuals grow together into a unity and within which their interests are realized*" (1971:24).² Begrepet angår det sosiale, hva Simmel beskriver som vekselvirkninger mellom individer, og formene som disse vekselvirkningene tar. Vekselvirkninger er individenes relateringer til hverandre, det er hva som skjer når noen samhandler, og former er måter de samhandler på.

Nå kan jeg formulere et mål for undersøkelsen. Målet er å karakterisere sosialiteten som er felles for de norske miljøene og å analysere formene den tar. Undersøkelsens første delmål er et spørsmål om *hva som er felles for de ulike måtene å samhandle på*, mens det andre delmålet er et spørsmål om *hvordan samhandling om relasjoner og samhandling om aktiviteter konstituerer en felles sosialitet*.

1.2 Kulturperspektiv på samfunn

Miljøer har en kulturell og en sosial dimensjon. Det kulturelle angår mening, hva vi forstår av virkeligheten som omgir oss og som vi deltar i eller hva vi forstår av våre egne og andres involveringer i den. Det sosiale angår utvekslingen av mening, hva som foregår mellom oss eller hva vi gjør når vi omgås hverandre, forholder oss til hverandre, kommuniserer og samhandler. Det sosiale forholder seg til det kulturelle. "*Disse to forhold kan bare tenkes atskilt på det vilkår at de oppfattes som to sider av samme sak – det sosiokulturelle*" (Østerberg 1996:76). Det samfunnsmessige og det kulturelle forstås i forhold til hverandre. Det går an å ta et samfunnsperspektiv på kultur og et kulturperspektiv på samfunn. Jeg skal gjøre det siste, bruke et kulturbegrep for å studere noe sosialt i de utvalgte norske miljøene.

¹ Sitatet finner Vaage hos Mead (1932/80:49), og han har følgende referanse for det: "*Mead, G. H. Mead 1932. 'The Philosophy of the Present.' Redigert av Arthur E. Murphy. La Salle (III)*" (1995:211).

² Donald Levin, som har redigert en samling av Simmels tekster, *Georg Simmel on individuality and social forms* (Simmel 1971), oversetter det tyske ordet *vergesellschaftung* med det engelske *sociality*. Levin påpeker at ordet også oversatt som *sociation*, slik som blant annet Kurt Wolf gjør i teksten Levin har tatt med i sin samling, og som jeg siterer et utdrag fra her. Jeg har skrevet om ordet *sociation* til *sociality*, fordi jeg lærte Simmels begrep å kjenne som sosialitet (se Guide til sosiologi, høsten 2002:26). En direkte oversettelse av *vergesellschaftung* ville være *societalization*, (se Wolf i Simmel 1950:lxiii).

Kultur gjelder to aspekter av handling, noe som handlinger betinger og noe som de er betinget av. Det er et forhold mellom *patterns of behaviour* og *patterns for behaviour* (Kroeber & Kluckhohn 1963). *Patterns of behaviour* kan forstås som *livsform*, ”en gruppes hele måte å leve på.” (...) ”Kultur er da det samme som hele det sosiokulturelle systemet, både kulturliv og annet liv. Det blir lagt vekt på både materielle redskaper, sosiale skikker og trossystemer” (Gullestad 1989:33).³ *Patterns for behaviour* kan forstås som *handlingsskjema*, som ”ideer, verdier, symboler og tankemønstre” (:32), som mønstre handlinger eller som fungerer som et mønster for hvordan det skal handles.

Jeg forstår kultur hovedsaklig som handlingsskjema. De har med kognisjon å gjøre, tenking. Jeg kan ikke si stort om selve tenkingen som foregår inni oss, men det er mulig å si noe om produktene av tenkning, ideer eller meninger, og fra dem er det mulig å angi en fortolkningsmodell som ligger bak. For vi har et symbolspråk vi kan kommunisere meninger med, og som gjør det mulig å formidle ideenes representasjoner i form av symboler. Meningene er tilgjengelige fordi symbolene er det (Geertz 1973), og betydningen til et tegn kan forstås av dets forhold til andre tegn.

1.3 Goffman og begrepet ramme

Kulturbegrepet jeg tar i bruk for å studere samhandlinger er hentet fra den amerikanske sosiologen Erving Goffman. Hans forfatterskap er preget av stadige skifter av stil, tema, metoder og ikke minst perspektiv. Å studere samhandlingers seremonielle kvalitet (1967, 1971) avslører et strukturperspektiv, mens analyser av situasjonell tilpasning til roller (1959, 1961) avslører et aktørperspektiv. Goffman er ikke lett å bli klok på, ”og såvel *durkheimianere som symbolske interaktionister har gjort deres for at fortolke – og fordreie – hans perspektiv i deres retning*” (Hviid Jacobsen & Kristiansen 2002:25). Flere fremhever i stedet den teoretiske mellomposisjon Goffman tar (se blant annet Collins 1988, Baptista 2003), en posisjon som kanskje er tydeligst i *Frame Analysis* (1974).

Jeg lar *ramme* (‘frame’) være undersøkelsens hovedbegrep. En ramme er en felles forståelse blant deltakerne i en situasjon om hva som foregår mellom dem. En ramme kan med andre ord være en definisjon av en situasjon, men det betyr ikke at rammer er det sosialt ordnende prinsippet under samhandlinger. Rammer utgjør en forestillingsverden vi har inni oss og tar med inn i samhandlingssituasjoner, slik at vi kan orientere oss om det som foregår

³ Sørhaug (1996) tillegger begrepet livsform en forståelse som inkluderer begge aspektene, både *patterns of behaviour* og *patterns for behaviour*.

og involvere oss deretter. De er kognitive prinsipp som kan brukes i en analyse av former for samhandling, vekselvirkning, relatering eller alt som foregår mellom deltakerne i en situasjon. Rammebegrepet gir en modell for å studere situasjoner, både samarbeidet om dem og samhandlingen i dem.

Goffmans mellomposisjonen er ikke ufordelaktig. Rammebegrepet tilbyr en løsning på ”et stridsspørsmål i samfunnsvitenskapene: spørsmålet om den grunnleggende enheten i sosiale enheter er enkeltindivider eller noe overindividuell” (Album 1996:205). Denne undersøkelsen kan således leses som et bidrag til å avspenne forholdet mellom aktør- og strukturperspektiver på samhandling, uten at det skal anses for å være et mål med den.

1.4 Leserveiledning

I neste kapittel gir jeg en bakgrunn for studien, og presenterer forskningsfeltet det faller innenfor. Forskningsfeltet domineres av et begrep om *liminalitet*. Jeg argumenterer for at forskningsfeltet med fordel kan studeres under et begrep om *hverdagsliv*.

Kapittel 3 redegjør for feltarbeidet. Jeg kommer inn på valget av felt, sosiale arenaer tilknyttet en klubb og et senter kan. Felt utgjør dermed offentlige arenaer, hvor samhandling om relasjoner er preget av tilbakeholdenhet med det private, og hvordan det fungerer kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

Feltet gjør dette til en studie av møter mellom nordmenn, i motsetning til Strøm (1998) som studerer *kultur møtet* mellom nordmenn og spanjoler. Fokuset på samhandling om relasjoner trekker undersøkelsen i retning av en mikrostudie av sosiale situasjoner. Både observasjonsmetoden og mikroperspektivet skiller undersøkelsen fra andre studier i forskningsfeltet. Andre har også gjort observasjon (Fragell 1995a, Strøm 1998, Kristensen 2005), men ingen har drevet situasjonsanalyse og ingen har basert seg på observasjon alene. Fokuset på samhandling om aktiviteter ligger nærmere forskningsfeltet.

I kapittel 4 beskriver jeg undersøkelsens hovedfunn, oppdagelsen av trivselens posisjon i de norske miljøene, og jeg beskriver hvilke teorier jeg gjør bruk av i analysen. Det er med andre ord i dette kapittelet jeg forholder meg til undersøkelsens første delmål om å beskrive en felles sosialitet for ulike samhandlingsformer.

De neste fem kapitlene forholder seg til undersøkelsens andre delmål. I kapitlene fra 5, 6 og 7 analyserer jeg samhandling om relasjoner. Her er analysen teoridrevet, mens kapitlene 8 og 9 om samhandling om aktiviteter, i større grad er empiridrevet. Analysen er også ordnet etter et begrepspar om to typer av interaksjon, *kommunikasjon om samhandling* (6, 8) og

kommunikasjon i samhandling (5, 7, 9) (Album 1996). Det førstnevnte begrepet gjelder samarbeidet om å etablere situasjoner, det sistnevnte gjelder samhandling i situasjoner.

2 BAKGRUNN

Jeg mener norske miljøer i Spania best kan studeres med et begrep om hverdagsliv. Jeg argumenterer for påstanden med bakgrunn i tre kilder som framstiller nordmenn i Spania som ressursvake og lite ærbare. Først ser jeg på reaksjonene jeg fikk fra andre jeg snakket med om oppgaveprosjektet, så ser jeg på hva massemedia skriver om nordmenn i Spania, og tilslutt ser jeg på samfunnsvitenskaplige studier av nordmenn i Spania. Gjennomgangen refererer storparten av forprosjektet til undersøkelsen og var en prosess for å bli bevisst egne og andre nordmenn i Norge sine forestillinger om nordmenn i Spania.

2.1 Kollektive representasjoner

Ideen til denne studien ble unnfanget våren 2002. Jeg var avsluttet grunnkurs for hovedfag og planla å flytte til Spania den høsten for å bo der et år. Det fortalte jeg noen venner av meg en kveld vi spiste middag sammen.⁴ Da kan du jo gjøre feltarbeid blant nordmennene som bor i Spania, sa han ene, og så fortalte han om norske pensjonister som bodde i Spania, fra en nyhetsreportasje han hadde lest. Vi nikket til perspektivet om norske miljøer i spansk samfunn, og så smilte vi av tanken på studier og strandliv, feltarbeid og ferie.

Da middagen var over hadde jeg mer eller mindre bestemte meg for å skrive om nordmenn i Spania. Avgjørelsen var mer en løsning på spørsmålet om hva jeg skulle gjøre i Spania, enn en spesiell interesse for nordmenn i Spania. Jeg hadde lite kunnskap om dem. Min søster hadde riktignok bodd i Spania fem, seks år og en venninne av mor hadde leilighet i Spania. De snakket spansk begge to, hadde spanske bekjentskaper, men de hadde lite og ingenting med norske miljøer å gjøre. Det jeg kjente til norske miljøer i Spania kom fra noen lettbeinte reportasjer i radioprogrammet *Mamarazzi* på NRK P3, om hverdagen til en gjeng norske pensjonister et sted langs Middelhavet.

⁴ Jeg startet arbeidet med denne studien som hovedfagsstudent, og jeg avslutter den som masterstudent.

Derfor var jeg overrasket over responsen jeg fikk på ideen. Jeg tenker ikke på kommentarene om min flytting til Spania, som flere sa de selv kunne tenke seg å gjøre, men på kommentarene om hvor deilig og ferieaktig feltarbeidet ville bli, for jeg kunne jo så å si ligge på stranda og gjøre feltarbeid. Det var en lur måte å kombinere ferie og studier på, var det en som sa. Flere fortalte om sine og andres foreldre som hadde leilighet i Spania, om det aktive livet de førte i varme vinter-Spania, mot inneliv og glattis i Norge. Andre fortalte begeistret om besøk hos venner i Spania, om tanken på å kjøpe seg leilighet ved Middelhavet, om fine feriereisemål, rimelige priser, god mat og livlige spanjoler. Men samtidig var mange negativt innstilt til nordmenn som tok seg til rette i Spania. De bodde visstnok i egne kolonier, gadd ikke å lære seg spansk, var bare sammen med hverandre, spiste norsk mat og så på norsk tv. Og flere slet med alkoholproblemer. De satt på bar hele dagen og tok ikke omsorg for barna sine, og noen miljøer var kriminelle. Migrasjonen til Spania var visstnok rene folkevandringen blant uføretrygdete. De hevet trygd i Norge og jobbet i Spania.

Dermed påpekte de et motsigelsesforhold der nordmennene ikke integrerte seg i det spanske samfunnet og samtidig forlangte at innvandrere til Norge skulle integrere seg i det norske. Det var uakseptabelt, syntes de, og det burde jeg skrive om.

Responsen gjorde meg ikke mindre interessert i norske pensjonister i Spania, men jeg var usikker på hvordan jeg skulle forholde meg til den. På sensommeren kom jeg over Karen O'Reillys studie *The British on the Costa del Sol* (2000), og kunne forbauset lese at responsen O'Reilly fikk på sitt forskningsprosjekt var til forveksling lik responsen jeg fikk på min:

“The British in Spain were, at the outset of my research in 1993, a phenomenon which had for some time been attracting the attention of the mass media and the general public, but not yet the academic community. Everyone I knew had something to say – an opinion to express, a question to ask, an assumption to challenge – about the British on the Costa del Sol and, of course, other coastal areas of Spain. Much of it was denigratory, but at times the comments seemed tinged with envy. Most thought the phenomenon would make a fascinating research topic. Many saw the behaviour and attitudes of the expatriates in terms of a problem; it is assumed they do not integrate, do not learn the language, spend too much time going nothing and drink too much. It was implied that they don't take any interest in Spain or the Spanish way of life, that they spend most of their time in British bars, and that they buy British goods wherever possible. ‘They have practically colonised the place, haven't they?’ one woman asked. ‘You should do some undercover work for the police while you are there’, suggested a man who assumed that many of the British in the area are ex-criminals. ‘It's one long round of beach parties and cocktail parties; I couldn't stand it for long’, reported a woman whose friend lives in the Costa del Sol” (O'Reilly 2000:3).

I responsen finner O'Reilly en sammenheng mellom hennes samtalepersoners framstilling av briter og massemedias framstillinger av briter i Spania. O'Reilly trekker på Durkheims (1995) begrep om de *kollektive representasjoner* eller forestillinger som uttrykkes ved beskrivelser samfunnsmedlemmer tar for gitt, og viser at massemedias beskrivelser av briter i Spania er generelle antagelser som unnslipper vitenskaplig analyse og tas for gitt.

Sammenhengen O'Reilly fant fikk meg til å undres på en tilsvarende sammenheng mellom mine samtalepersoners framstilling av nordmenn i Spania og massemedias framstilling av dem.⁵ Jeg skal bare påpeke en slik sammenheng og ikke vise hvordan framstillingene henger sammen. For det formålet støtter jeg oppfatningen av at massemedia framstiller virkeligheten ved en *"tilspissing, forenkling, polarisering, intensivering, konkretisering og personifisering"* (Schwebs & Østby 1995:154), og at framstillingene er gjenstand for en selektiv opinionsdannelse, fordi *"folk flest tenderer til å forstå, tolke og oppfatte i tråd med etablerte oppfatninger"* (...) og *"tilpasser"* (...) *"medienes innhold til sin egen forståelse av virkeligheten"* (Waldahl 1999:195).

Jeg lette fram aktuelle artikler og reportasjer fra massemedia på internett. Mediebildet var dominert av positivt vinklede reportasjer om økonomiske og helsemessige gevinstene for pensjonister som *"Stikker av fra vinteren"* (Aftenposten 09.09.00), om *"Reuma sol – et drømmested for revmatikere"* (Aftenposten 30.07.00), om rehabilitering av *"Syke seniorer til Sydens sol"* (Aftenposten 01.06.97), og om nordmenn som hadde funnet *"Det gode liv"* i Spania (Dagbladet 05.01.02).⁶ Men det var også reportasjer som påpekte at det er *"Ikke bare det gode liv i Spania"*, for *"Det deilige klimaet og friheten overskygges av et intenst sug etter alkohol"* (Aftenposten 24.02.00).⁷ Våren 2002 tok de negativt vinklede reportasjene over mediebildet. Reportasjen *"Nybyggerne"* innledet denne dagsordenen: *"I Norge raser vi over innvandrere som bosetter seg i gettoer og nekter å lære seg norsk. I Spania bor nordmenn i gettoer, og mange skjønner ikke et ord spansk"* (Dagbladet Magasinet 09.02.02). Reportasjen utløste diskusjoner om nordmenns integrering i det spanske samfunnet på Dagbladets nettsider, men det var først med TV-reportasjen *"Spania for nordmenn"* (TV2 13.05.02) at

⁵ Fragell (1995a) beskriver også en slik sammenheng.

⁶ Både reiselivsbransjen og boligbransjen lanserte produkter under forestillingen om det gode liv i Spania. Se for eksempel internettsiden www.dinspaniabolig.com som lanserer boligkjøp som veien til det gode liv, og www.lamanga.no som lanserer drømmen om å leve det gode liv i Spania.

⁷ Det kritiske søkelyset på norske pensjonister i Spania var ikke massemedias eneste kritiske fokus på nordmenn i Spania. Nyheter om kriminalitet langs Costa del Sol fikk denne kyststrekningen til å fremstå nærmest som et fristed for nordmenn på flukt fra loven.

diskusjonen vokste til en større debatt i aviser, TV og radio.⁸ I forbindelse med konferansen *Det norske Spania – i sol og skygge*, ved Diakonhjemmets Høgskole 28ende august, gjorde NRK Dagsrevyen en reportasje om mangelfull barnevernstjeneste for norske barn i Spania (NRK 28.08.02), og samme uke kom artiklene ”*Norske utflytter-barn lider i Spania*” (Verdens gang 29.08.02) og ”*I skyggen på solsidene*” (Kvinner og Klær 35/2002), som også omhandlet barnevernssaker. Det satte i gang en ny debatt om omsorgssvikt blant alkoholiserede foreldre i Spania, der spørsmålet ble reist om det norske barnevernet skulle gripe inn, (se blant annet Verdens gang 08.12.02 og 22.05.03).

Delingen i positivt og negative vinklede reportasjer svarte til den delte tonen i responsen jeg fikk. Den positive tonen var i stor grad knyttet til beskrivelser av egne erfaringer og familiens og venners erfaringer, mens den negative tonen i stor grad gjaldt beskrivelser av sosiale forhold de ikke hadde erfaringer med. Dermed kommer sammenhengen mellom massemedias framstilling av nordmenn i Spania og mine samtalepersoners framstilling av dem tydeligst til uttrykk i negativt ladete meningsytringer. Flere refererte også direkte til TV-reportasjen ”*Spania for nordmenn*”, og mente jeg burde se den. Etersom jeg presenterte oppgaveideen for stadig nye andre utover høsten, opplevde jeg at det negative fikk nytt innhold. Kommentarer om kolonisering og manglende integrering ble supplert med mishagsytringer om barn som led av omsorgssvikt under foreldre som finansierte alkoholmisbruket i Spania med trygden fra Norge. Utsagnene refererte til nyhetsreportasjer om omsorgssvikt (Aftenposten 29.08.02).

2.1.1 Alderisme

Sammenhengen er et uttrykk for alderisme, hevder Kristensen (2005), en ”*systematisk stereotypisering og diskriminering av eldre*” (:19) i norske massemedia. Kristensen ser alderismen primært som en stereotypisering av nordmenn i Spania som ressursvake eller gamle, syke og uføre. Samtidig hevder hun at pensjonister flytter fra hjemlandets stereotypisering av dem som syke og hjelpetrengende, og ”*tar i bruk forskjellige strategier for (...) å redusere de negative implikasjonene av sykdom*” (:110). De framstiller seg som autonome, sunne og ennå ikke så gamle, og de approprierer eller erfarer bosted blant annet gjennom utendørs fritidsaktiviteter.

Men massemedia og personer jeg snakket med tegnet også et annet bilde av norske pensjonister i Spania, et bilde som stereotypiserer dem som *lite ærbare* (Fragell 1995a), eller

⁸ Debatten tok en politisk vending våren etter med nyheten om at ”*Om lag 200 var med og stiftet Frp.-lag i Spania*” (Aftenposten 14.04.03).

som motsigelsesfulle, alkoholiserende og ansvarsløse. Denne stereotypiseringen skal jeg se nærmere etter nå.

2.2 Stereotypisering i forskningsfeltet

Jeg finner en sammenheng mellom meningsytringer om nordmenn i Spania i massemedia og hos mine samtalepersoner, og jeg mener sammenhengen uttrykker alderisme. O'Reilly identifiserer også en sammenheng mellom sunn fornuft (*common sense*) og vitenskapsfornuft, der den sunne fornuftens kollektive representasjoner av briter i Spania overføres til samfunnsvitenskaplige studier. Her skal jeg vise en tilsvarende sammenheng i forhold til nordmenn i Spania, der enkelte samfunnsvitenskaplige studier av nordmenn i Spania gjentar stereotypisering av dem som lite ærbare.

Forskningsfeltet kan som sagt deles i et migrasjonsperspektiv og et kulturperspektiv. De er henholdsvis studier av flyttetrender, flyttegrunner og bosettingsmønstre, og studier av nordmenns levesett, sosiale miljøer og *kultur møter* med spanjoler.

Innenfor migrasjonsperspektivet gjenfinner jeg lite av stereotypiseringen jeg har beskrevet over, men jeg presenterer likevel noen forskningsresultater herfra. De fremhever migrasjonens historie og omfang, og følgelig framhever de også forskningsfeltets relevans. Dessuten presenterer de noen kategorier og sammenhenger som har betydning for innslagene av stereotypisering som jeg faktisk finner innenfor kulturperspektivet.⁹

2.2.1 Migrasjonsperspektivet

I *Migration of elderly Norwegians* (1989) hevder Hallstein Myklebost at nordmenn antageligvis begynte å bosette seg i Spania i 1967, i forbindelse med åpningen av Alicante flyplass. Myklebost forsøker å kartlegge pensjonistmigrasjonen til Spania, men finner den vanskelig å tallfeste. Statistikken for nordmenn som har meldt flytting til Spania, viser at antallet årlige flyttemeldinger vokste fra 2-300 på 1970-tallet til 11-1200 ved årtusenskiftet

⁹ Forskningsfeltet består hovedsakelig av samfunnsvitenskaplige studier, men her er også en etnologisk studie (Strøm 1998) og diakonistudier (se Hovland & Agedal (red) 2003). Forskningsfeltet domineres av hoved- og masteroppgaver, og jeg presenterer disse sammen med andre undersøkelser. Jeg skiller forskningsfeltet om pensjonistmigrasjon til og pensjonistsamfunn i Spania fra annen forskning om nordmenn i Spania, deriblant studier av ungdom (Vartdal 2007), barnefamilier (Westbye 2006), familier (Bergundhagen 2007), sykehjemspasienter (Hummelvoll Hillestad 2000), turister (Døving 1993) og norske hjem i spanske hus (Løbach 2007).

Internasjonalt er perspektivet om pensjonistmigrasjon forbundet med nordeuropeere i Sør-Europa (se blant annet King, Warnes & Williams 2000 og Rodríguez, Fernández-Morales, & Rojo 1998), og nordusanere og canadere i sørstatene i USA (se blant annet Cuba 1989 og Longino 1985). Perspektivet om migrasjonssamfunn er mindre studert, så vidt jeg vet. O'Reillys studie av briter på Costa del Sol (2000) er et hovedverk.

(Statistisk Sentralbyrå). Flyttestatistikken samsvarer ikke med det høye antallet overvintrende nordmenn som ikke må registrere sin bosetting når de oppholder seg i Spania for kortere perioder enn seks måneder.¹⁰

Det går an å plassere norske bosettinger på kartet selv om migrasjonen er vanskelig å tallfeste, siden bosettinger er tilknyttet turisme.¹¹ Spania åpnet for næringen på 1950-tallet. Ved siden av hotellturisme ble det satset på bosettingsturisme med omfattende utbygging av boligfelt for turister, såkalte urbanisasjoner (Strøm 1998). De største norske bosettingene er ved turiststeder på Islas Canarias samt Costa Blanca og Costa del Sol langs Middelhavet.

Det milde vinterklimaet ved disse kystområdene gir gode rekreasjons- og rehabiliteringsmuligheter, og de norske pensjonistene framhever helsegevinster og klimafordeler ved flytting til Spania (se Myklebost 1989, Helset 2000, Helset, Lauvli & Sandlie 2004). Andre faktorer som trekker nordmenn til Spania et aktivt og sosialt liv (Myklebost 1989), lave kostnader og forestillinger om frihet og nytelse (Helset, Lauvli & Sandlie 2004). Pensjonering, uførhet og uventete endringer i livet er blant faktorene som utløser flyttevalget (Helset 2000, Foss 2002).

Trekket mot optimale klimatiske rekreasjonsforhold gir en særskilt form for migrasjon, der norske pensjonister til Spania utover høsten til Norge utover våren. De er som *trekkfugler* (Fragell 1995a). Det går an å si at de overvintrer i Spania og oversommer i Norge. Fenomenet betegnes *sesongmigrasjon* (King, Warnes & Williams 2000), uten å være en avgrensning fra permanent migrasjon.

2.2.2 Kulturperspektivet

Migrasjonsperspektivet framstiller en dualitet mellom en ferie- og nytelsesdimensjon som forbindes med Spania og en hverdags- og arbeidsdimensjon som forbindes med Norge. Dualiteten er også sentral i kulturperspektivet.

I *Otium cum dignitate* ser Kristin Fragell (1995a) pensjonisttilværelsen som et otium, en hvile etter arbeidslivet, og der tilværelsen i Spania framstår som selve symbolet på det å nyte sitt otium. I krysningen mellom Norge og Spania danner Spaniapensjonistene en særegen kultur, hvor nytelsesnormen om evig ungdommelighet står mot verdighetsnormen om å gjøre

¹⁰ Helset, Lauvli & Sandlie (2004:128) anslår at det bor opptil 10-15 000 nordmenn i Spania.

¹¹ "Norwegian holiday travels to Spain started in the 1950s with Mallorca as the first popular destination. As late as 1961, no more than 18,600 Norwegians visited Spain. The number tripled during the next 6 years" (Myklebost 1989:207). I ferieundersøkelsen for 2005 registrerte Statistisk Sentralbyrå 572,000 norske feriereiser til Spania. Det gjør Spania til det mest besøkte ferielandet for nordmenn (www.ssb.no, 26.06.06).

opp for seg. I spenningen mellom disse normene oppstår et hierarki av verdier med ulik status, der ærbarhet måles mot livsførsel.

Med noen studier fører dualiteten til en stereotypisering av nordmenn som lite ærbare. I *Syden – sted, moral og nytelse* (1997) hevder Runar Døving at *Syden* konstitueres av ritualer eller sosiale praksiser turistene utfører under ferieturene. Ferienormen formaliseres i sosiale praksiser: ”Man vandrer hit og dit uten særlig mål, man skal ha det hyggelig hele tiden, man skal drikke og spise godt og man skal nyte” (:6). Praksisene utvikles på turistenes egne premisser og dreier seg om det å være folkelig, inkluderende og å ikke skape forskjeller. Praksisene er en inversjon av dem som konstituerer hverdagen i Norge og fører til en oppløsning av hverdagslivets sosiale praksiser og moral. Men det stopper ikke der:

”Det er særlig de som overvintrer, pensjonistene og andre kort tids emigranter som kjøper leiligheter og blir der over vinteren som ønsker rettigheter i forhold til sine omgivelser, som av praktiske grunner organiserer seg og dermed gjør ”samfunn” ut av feriemålet. Dette samfunnets form er imidlertid bygget på den aktiviteten som er beskrevet overfor, slik at det danner rituelle mønster som danner grunnlaget for det nye samfunnet som vokser fram.” (:11).

I studien *Den lange ferieturen* hevder det samme Strøm (1998). Ferietilværelsen beskrives blant annet som fred og ro, mye fritid og frihet fra sosial kontroll. Ferietilværelsen hører til den ekspressive, personlige, drømmeaktige og fantasifulle konstitueringen av *antistruktur*, som står mot den institusjonaliserte, praktiske, fornuftige og instrumentelle strukturen i hverdagslivet. Strøm spør:

”Gir følelsen av mindre kontroll for stor frihet? At normer og regler for adferd som eksisterer i Norge erstattes med langt friere regler for samhandling, kan være et eksempel på det. Antistrukturen gjør at nordmennene lever mer i nuet, noe som kan slå både positivt og negativt ut. Mange viser mindre ansvar i forhold til eget levesett og handlinger. Å lage store konflikter av små problemer er eksempler på dette, spesielt når konfliktene gjør at godt etablerte miljøer brytes opp (:99).

Både Døving og Strøm overfører beskrivelser av antistruktur blant turister til henholdsvis *kort tids emigranter* og *langtidsturister*. Det er en sammenblanding av turister og migranter, men de er ikke av samme slag. Turister er borte fra sine hjem. De er på ferie og tar i bruk sosiale praksiser som formaliserer ferienormen, som Døving påpeker. De nyter og forbruker på en måte som de ikke gjør hjemme, der arbeidsnormen er formalisert i de sosiale

praksisene. Men sesongmigranter orienterer seg mot bosteder i Spania som sine hjem (O'Reilly 2000). De oppgir kanskje arbeidsnormen, men ikke nødvendigvis hverdagslivet.

Av sammenblandingen kan det følge problematiske påstander om alkoholisme:

Et annet anti-strukturelt aspekt blant den norske befolkningen på Costa Blanca, er deres forhold til alkohol. (...) Gjennom å ta seg en øl eller et glass vin når de selv måtte ønske det, har de revet seg løs fra noen av normene som styrte i den norske hverdagskonteksten. Friheten til å nyte livet i form av alkohol når man selv vil, settes i sterk kontrast til den norske hverdagens sosiale kontroll. For noen har altså muligheten til å leve "det gode liv" tatt overhånd. Resultatet blant mange av nordmennene på Costa Blanca blir et høyt alkoholforbruk og alkoholisme" (Strøm:99).

Det er uproblematisk å hevde at enkelte drikker mye alkohol, men det er litt mer problematisk å slutte fra høyt alkoholforbruk til alkoholisme. Hvorfor skulle nordmenn bli alkoholisererte ved en endring til et drikkemønster spanjoler følger, om spanjoler ikke blir alkoholisererte av det?

Anne Helset (2001) sammenblander ikke turister og sesongmigranter, men gjør langt på vei den samme feilslutning mellom alkoholtilgjengelighet og alkoholproblemer, forundersøkelsen *Spania – for helsens skyld*:

"Muligheten for billig alkohol og fravær av sosial kontroll i et land der alkohol inngår i en annen kulturell sammenheng enn i Norge, betyr livsstilsgoder som kan innebære en risiko både helsemessig og sosialt. Hvor stort alkoholproblemet er eller oppleves blant norske pensjonister i Spania, gir undersøkelsen ikke noe grunnlag for å si noe om" (:94).

Til sammenligning behandler Fragell (1995a) og Kristensen (2005) temaet høyt alkoholforbruk, uten å påstå at alkoholisme og alkoholproblemer karakteriseres samfunnet blant norske pensjonister i Spania. De viser hvordan drikkevaner og ytringer om drikkevaner er et karakteriserende trekk ved de norske miljøene i form av symbolske handlinger på foretrukket oppførsel. Dermed unngår de å overføre et sosialt problem til forskningsfeltet, når det kanskje heller er slik at "*personer som har alkoholproblemer i Spania hadde tatt problemet med fra Norge*" (Helset, Lauvlie & Sandlie 2004:72).¹²

¹² Jeg kan også nevne en annen problematisk slutning: "*Manglende spanskunnskaper viser holdningen til det spanske (...) De fleste norske sier at de egentlig ønsker å lære seg spansk, likevel gjør de det ikke. Avstanden mellom ord og handling er derfor stor. At de tyr til tolkehjelp i stedet for å lære seg språket, viser at interessen for å lære seg spansk knapt eksisterer blant de norske, samtidig som det avspeiler deres holdning til det spanske*" (1998:48). Å slutte fra enkeltes språkproblemer til en tilstand av manges manglende interesse for spansk, er mildt sagt en overdrivelse. Jeg leser at alle 18 intervjupersonene til Helset (2000) "*har gjort flere og*

2.3 Forestillingen om sol og skygge¹³

Stereotypiseringen av norske pensjonister i Spania som lite ærbare går igjen i enkelte studier, og det ser ut til at flere kilder sammen konstruerer og rekonstruerer stereotypiseringer av norske pensjonister i Spania. Jeg foreslår at stereotypiseringen av pensjonistene i Spania inngår i en tosidig forestilling om *sol og skygge*. I smal forstand er den en kollektiv forestilling om pensjonistene, i bredere forstand om nordmenn i Spania, og i bredest forstand om nordmenn i Syden.¹⁴

Den ene siden, solsiden, representerer forestillinger om det positive, nytelsen. Den inkluderer framstillinger av sol, ferie, strender, varme, glede, behag, liv, røre, fest, moro, vin, rus og opptur. Den andre siden, skyggesiden, representerer forestillinger om det negative, misbruket av nytelsen. Den inkluderer framstillinger av nedturer, bakrus, skatteflukt, lovløshet, alkoholisme, omsorgssvikt, ensomhet, kjedsomhet, kolonisering og diskriminering. Forestillingens to sider henger sammen, som om det tiltrekkende og fristende samtidig representerer en risiko, det forlokkende en fare, det mulige en sjanse, det lettlivete en lettsindighet, det befriende en ubetenksomhet og så videre. ”*Mulighetene for det gode liv inneholder også risiki – for å drikke seg i hjel eller spise seg til uhelse fordi det er billig, eller for å døyve et bittert faktum – at man er her mot sin vilje*” (Helset 1999:5).

2.3.1 Liminalitet

Forestillingen om sol og skygge synes å ha blitt en del forskningsfeltet. Forestillingen uttrykkes gjennom begrepet *liminalitet*. Liminalitetsbegrepet skriver seg fra Victor Turners (1969) tolkning av van Genneps (1960) begrep om overgangsrituale, prosessen fra individer forlater samfunnet, trer inn i en antistrukturell tilværelse og vender tilbake til samfunnsstrukturen. Overgangsperioden representerer en liminal enhet, hvor individene verken er her eller der, men ”betwixt and between” (1969:95). Liminale enheter støtes i en forstand vekk fra samfunnet og danner egne fellesskap, såkalte *communitas*, der sosiale strukturer de kjenner til, er oppløst.

gjentatte forsøk på å lære språket – med vekslende – og for de fleste lite hell” (:59). Jeg erfarte det samme, at interessen for å lære spansk var stor.

¹³ Navnet henter jeg fra konferansen Sol og skygge i august 2002. Det var en konferanse om de såkalte solsidene og skyggesidene blant overvintrende og utvandrete pensjonister i Spania, og jeg mener flere av bidragene på konferansen bidro til å stadfeste de kollektive representasjonene jeg foreslår her.

¹⁴ Runar Døving (1997) forstår Syden som de steder i solen der all infrastruktur er tilpasset turistene, noe som gjør overvintrende nordmenn i Spania til såkalte langtidsturister (Døving 1997).

Det er en antropologisk tradisjon for å se charterreisen som en transformasjon innenfor forståelsen av et overgangsritual (se blant annet Cohen 1988). Charterreisen til Syden innebærer en løsrivelse fra familierelasjoner og arbeidsforpliktelser i hverdagen, via en periodisk tilknytning individuelle opplevelser med det ekstraordinære Syden og dannelsen av *communitas* blant turister, og så en gjeninnføring til familie, arbeid og hverdag. *”Siden Syden er atskilt i rom blir det for antropologer som tolker turismen som rituale naturlig å sette fokus på den liminale periode”* (Døving 1993:20).

Døving (1993, 1997), Strøm (1998) og Skjerdal (2005) forstår pensjonistmigrantenes opphold i Spania i liminalitetskategorier, mens andre bidrag ser ut til å forstå på samme måte uten å ta begrepet liminalitet i bruk. Kristensen (2005:164) reserverer seg mot å feste begreper om liminalitet, antistruktur og *communitas* på pensjonistmigrantene i Spania.

Jeg mener begreper om liminalitet står godt til atferdbeskrivelser blant sydenturister. For sydenturister søker noe ekstraordinært (Kristensen 2005). Men pensjonistmigranter i Spania orienterer seg ikke mot det ekstraordinære, og liminalitetsbegrepet villeder forståelsen av deres sosiale atferd. Eller det fører med seg et paradoks, som Strøm (1998) foreslår. Hun beskriver en ferietur fylt av lek, spontanitet og frihet fra kontroll, men finner samtidig at *”[g]jenskapelsen av rutinen vises gjennom organiseringen av dagen rundt konkrete avtaler og hendelser. På denne måten tar strukturen igjen over styringen anti-strukturen. Kontrollen overvinner friheten, og hverdagslivet blir igjen dominert av rutinen”* (:100).

2.3.2 Hverdagsliv

Jeg mener begreper om hverdagsliv og struktur er bedre tilpasset undersøkelser av overvintrende nordmenn i Spania, til tross for kulisser av strandpromenader, palmer og svømmebasseng, og anledninger til soling, bading og utskeielser på kafeer og restauranter. Men kulissene og anledninger formaliserer ikke ferienormen som praksis. De er sydenske symboler forbises, ettersom sesongmigrantene tar i bruk feriestedet på en hverdagslig måte (Kristensen 2005). Inntrykket av et ferieliv forsterkes riktignok av pensjonering, men pensjonering primært fritid og ikke ferie.

Mitt perspektiv på hverdagslivet blant pensjonistmigrantene angår det som stadig gjentas. Det er hva som ikke skiller seg ut, men som er vanlig og selvsagt. Det er hva som tas for gitt, fordi det er så velkjent, men dermed er det også skjult, fordi ingen kommenterer at det er sånn (Album 1996). Det handler om *”doing being ordinary”* (Sacks 1992a), en antagelsesbaserte rutinisering av hverdagen (Schutz 1962, Garfinkel 1967), der usagte

fellesforståelser av hva som foregår mellom deltakere i situasjoner bevirker samhandlingene mellom dem (Goffman 1974).

2.4 Bevisstgjøring

Responser andre ga på mitt hovedfagsprosjekt, og behandlingen og stillingen jeg tar til den i dette underkapittelet, er et av resultatene av den bevisstgjøringsprosessen jeg påbegynte høsten 2002.¹⁵ For forestillingene som kom til uttrykk i samtaler med andre, gjorde meg også bevisst på mine egne. I begynnelsen tenkte jeg ikke noe særlig over hva andre fortalte og hva som ble presentert i massemedia. Jeg undret meg ikke over hva som ble sagt, bestred det ikke, og kunne for eksempel si meg enig i at det var urimelig av nordmenn som overvintret i Spania å forlange at spanjoler skulle tilpasse seg dem, og samtidig hevde at innvandrere til Norge skulle tilpasse seg det norske samfunnet. Jeg var ikke bare tilskuer til de kollektive representasjonene, jeg var også deltaker i reproduksjonen av dem. Jeg tok forestillingene for gitt og var forutinntatt overfor overvintrende nordmenn i Spania. Men jeg kunne stole like lite på disse forestillingene, som det O'Reilly kunne stole på forestillingene hun ble presentert for. Jeg innså at jeg måtte være bevisst min holdning overfor overvintrende nordmenn i Spania, slik at forestillingene i minst mulig grad ville farge feltarbeidet.

Hensikten med resonnetet i dette kapitlet har følgelig vært å påpeke forestillingene, ikke påvise dem. For med dem måtte jeg gjøre noen valg som var retningsgivende for min vei inne i forskningsfeltet, og senere også for min forståelse av det. Disse valgene skal jeg skrive om nå.

¹⁵ Jeg skrev også et essay om massemedias stigmatisering av nordmenn i Spania, men det var etter feltarbeidet, under et påbygningskurs på hovedfag i sosiologi ved Universitetet i Oslo.

3 Feltarbeid

Jeg var ikke ferdigtenkt om nordmenn i Spania og helt bevisst forestillingene forbundet med dem da jeg ankom Alegría, men jeg var klar over betydningen av å nærme meg nordmenn og norske miljøer med en forsøksvis åpen og fordomsfri holdning. Det betyr ikke at jeg innledet feltarbeidet uten perspektiver på hva jeg ville finne ut noe om, og det skriver jeg om her i forbindelse med valget av felt. Jeg beskriver også mine deltakelser i feltet, mine observasjoner og om nedskrivningen av dem. Jeg skriver altså både om metode og metodologi – valg jeg tok i løpet av feltarbeidet – og så forsøker jeg å presentere feltsted og felt samtidig.

3.1 Forberedelser

Siden migrasjonen av nordmenn til Spania hovedsaklig bestod av overvintrende pensjonister vurderte jeg aldri å gjøre feltarbeidet utenom vinterhalvåret. Jeg tenkte å innlede feltarbeid før nyttår, men flyttingen til Spania ble utsatt tre uker i september og boligjakten i Sevilla tok hele oktober, og da november kom måtte jeg til Oslo for å avlegge eksamen og skrive en semesteroppgave. Jeg var tilbake i Sevilla i begynnelsen av desember og innså at tiden ble for knapp til å innlede et feltarbeid før jul, så jeg utsatte det til andre uken i januar.

Jeg besøkte likevel feltstedet en gang før nyttår i forbindelse med en planlagt langhelg i en storby i naboregionen. Det var bare en svipptur på to, tre timer, men jeg ønsket å få et inntrykk av stedet. Jeg hadde aldri gjort et feltarbeid før og visste ikke helt hva jeg kunne vente meg. Men ved å orientere meg til og fra og på stedet fikk jeg noen holdepunkter på hvordan det ville være å gjøre feltarbeid her. Svippturen bekreftet også hvordan feltarbeidet lå an økonomisk. Jeg måtte dekke mye av feltarbeidets kostnader selv og var avhengig av å finne billig reiserute og billig overnatting. Jeg var spent på kostnadene, for jeg planla å gjennomføre feltarbeidet ved over en lengre periode med mange korte økter og pendling mellom Sevilla og feltstedet. Jeg antok at slike jevnlige tilbaketrekninger ville være gunstig for begrepsutvikling og analyse, og jeg ønsket å etterstrebe et forholdsvis langt feltarbeid for å sikre en forståelse av det som foregikk blant nordmennene jeg skulle observere.

3.2 Sted

Jeg la kun et kriterie til grunn for valget av sted for undersøkelsen, og det var at det overvintret mange nok nordmenn der til at jeg kunne anta de dannet miljøer som lot seg observere. Og det stedet jeg endte opp med var vel like egnet som andre aktuelle steder, tenkte jeg, og jeg valgte det av den grunn.

Jeg har anonymisert kommunen og refererer til den med pseudonymet Alegría. Pseudonymet framhever studiens tema, trivsel, siden `Alegría´ er det spanske ord for `glede´ eller `lystighet´. Anonymiseringen skyldes at de norske miljøene jeg beskriver kan gjøre framtrede personer i dem gjenkjennelige. Nå har det gått fem år siden feltarbeidet der, og jeg antar det har skjedd så store utskiftninger i miljøene at gjenkjennelser av dem ikke nødvendigvis fører til gjenkjennelser av personer i dem. Men jeg kan ikke belage meg på en antagelse av det, og så lenge de vitenskapelige argumentene mot anonymisering ikke oppveier de etiske argumentene for anonymisering, ser jeg ingen grunn til at jeg skal offentliggjøre stedet. Derfor er jeg også sparsommelig i beskrivelsen av stedet. Enkelte fraser og vendinger kan referere til stedet for de som er kjent der, men jeg lar de stå fordi de like gjerne refererer til andre steder i Spania hvor det bor nordmenn, og fordi en utelatelse av dem ville ha svekket analysen av miljøene.

3.2.1 Alegría

Alegría er en kommune ved Middelhavet. Kystklimaet gir milde vintre og lokker nordeuropeere som søker ferie og rekreasjon. Langs den kilometerlange stranden er det anlagt promenadgate og reist høyhus. Hoteller, restauranter, handel og turister preger gatebildet, og antallet hotellturister vokser for hvert år. Men bare noen gater innenfor og i kommunesenteret og boligfeltene litt lenger inn i landet er det sesongmigranter og spanjoler som dominerer gatebildet. Lokale myndigheter anslår at tre fjerdedeler av nordeuropeerne som overvintret i kommunen er nordmenn, og at tre fjerdedeler av nordmennene er pensjonister.¹⁶

3.3 Felt

Det var nordmenn nesten overalt, men jeg kunne ikke studere alle nordmenn overalt, og omfanget av feltarbeidet måtte reduseres. Det handlet om å velge et felt, selv om noen

¹⁶ Det er også yngre yrkesaktive nordmenn i Alegría, og flesteparten av dem jobber i forretninger, næringer, institusjoner og virksomheter som på ulike måter er tilrettelagt for nordmenn og norske pensjonister spesielt.

begrensninger ga seg selv og jeg tok ikke så mye stilling til dem. Det var økonomiske problemer, som blant annet gjorde at jeg for eksempel ikke kunne delta på de guidete bussturene klubben innimellom arrangerte. Og det var praktiske problemer forbundet med det å skulle observere på offentlige steder hvor det blant annet var uoversiktlig og ikke noe sted å gjøre av seg.

Men her skal jeg presentere aspekter ved valget av felt der jeg tok stilling. Felt kan forstås som ”*sted hvor man observerer*” (Repstad 2007), og spørsmålet om hvor det skal observeres involverer også spørsmål om hvem og hva som skal observeres, samt spørsmål om hvorfor og hvordan.

3.3.1 Lokalisering av nordmenn og norske møtesteder

Jeg var ikke kjent og brukte de første dagene i Alegría til å orientere meg. Jeg gikk omkring og fikk et visst overblikk på den måten. Jeg så og hørte nordmenn her og der, langs gater og plasser, på busser og bussholdeplasser og i spanske kafeer og dagligvarebutikker, men dette var stort sett steder hvor de var på vei til andre steder, og jeg var mest opptatt av å lokalisere steder hvor de møttes og tilbrakte tid sammen. Etterhvert kom jeg over flere møtesteder, og blant dem kan jeg nevne tre, fire serveringssteder hvor det kun frekventerte nordmenn, samt et treningscenter, en idrettsplass og et kulturhus der nordmenn møttes for fritidsaktiviteter parallelt med aktivitetene spanjoler møttes for. Det var også norske sykehjem og helseinstitusjoner i Alegría hvor nordmenn var samlet over flere uker for avlastning og rehabilitering. Jeg hørte også om norske barnehager som var møtesteder for småbarnsforeldre, og i nabokommunen var det en norsk kirke med solid oppmøte om søndagene.

Og så var det en norsk klubb drevet av sine medlemmer, og det var et norsk senter drevet av Den norske sjømannskirken. Klubben og senteret var betydningsfulle for mange nordmenn, og flere refererte til dem som norske institusjoner i Alegría. Begge besitter masse lokalkunnskap og har et omfattende kontaktnett, noe som gjør at enkeltpersoner, kommersielle foretak og lokale myndigheter rådfører seg med klubben og senteret, og begge driver kafeer og arrangerer fritidsaktiviteter både på dagtid og kveldstid.

3.3.2 Teoretiske perspektiver

Spørsmål som stilles i en undersøkelse forholder seg til feltet som undersøkes. Her skal jeg vise hvordan valget av felt forholdt seg til teoretiske perspektiver jeg entret feltarbeidet med.

Forholdet berører en diskusjon i samfunnsforskning om graden av forutbestemmelse av hva som foregår blant de som skal utforskes. Fra diskusjonens ene ytterpunkt foreslås det at begreper om et felt vil vokse fram om menneskene i dem studeres i sine naturlige omgivelser, (se bl.a. Glaser & Strauss 1967, Denzin 1971 og Schatzman & Strauss 1973). Fra det andre ytterpunktet foreslås det at hypoteser om menneskene i et felt skal formuleres i forkant av studeringen av dem og så og si testes ut under feltarbeidet, (se bl.a. Sacks 1992 og Silverman 2000). Jeg var delt i synet på tilnæringsmåte, og jeg så et dilemma: ”*Early operational definitions offers precision at the cost of deflecting attention away from the social processes through which the participants themselves assemble stable features of their social world*” (Silverman 2001:60). På den ene siden var jeg redd mangelen på hypoteser kunne føre undersøkelsen ingensteds, og jeg så de retningsgivende fordelene ved et hypotesedrevet feltarbeid. På den andre siden var jeg redd et prematurt fokus kunne føre undersøkelsen galt avsted, og jeg så også fordelene ved et hypotesegenererende feltarbeid.

Forskningsfeltet var omsluttet av en forestilling om liminalitet, men jeg hadde ikke klart for meg innholdet i forestillingen og var ikke klar over hvordan jeg var påvirket av den. Men jeg var påvirket. Jeg var på et vis innstilt mot tilfeller av noe spenningsfullt eller konfliktfullt, selv om jeg ante at de savnet relevans i forskningsfeltet. Jeg tok meg stadig i å se etter sånne tilfeller. Jeg snudde meg i retning av stemmer som hørtes provoserende, ergerlige, sinte eller oppgitte ut, vurderte om utsagn var mishagsyttringer og overhørte samtaler for mulige gnisninger.

Forhåndsantagelser er uunngåelige. De hører til menneskets eksistens og de er en forutsetning for å kunne begripe (Schutz 1964). Men jeg mener jeg klarte å håndtere tilfellene av noe spenningsfylt og konfliktfylt med forsiktighet, selv om jeg ikke helt klarte å styre oppmerksomheten unna dem.

Andre dagen i Alegría kom jeg over en gruppe nordmenn jeg straks ble nysgjerrig på. De omtalte seg selv, hverandre, miljøet de var en del av, andre miljøer de ikke var en del av, egen familie og venner på tidvis nedsettende måter. Det var en del krutt i uttalelsene deres og tanken på å konstruere feltet rundt dem og kafeen de vanket på, var besnærende. Men en undersøkelse av deres pratemåter ville ikke komme utenom kafeen som en arena for konsumering av alkohol, for deres pratemåter kunne settes i sammenheng med et høyt alkoholforbruk. Undersøkelsen ville dermed omhandle noe som ikke var karakteristisk for norske miljøer i Spania. For jeg måtte jo ikke reise til et serveringssted i Spania for å finne en forbindelse mellom høyt alkoholforbruk og et spent forhold til for eksempel barnebarn, familie, venner, bekjente, jobb og hjemsted, når jeg like gjerne kunne finne sånne spenninger

på serveringssteder i Norge. Og det at nordmenn pratet på sånne måter her, betydde ikke at de og andre nordmenn pratet sånn andre steder i Alegría. I den grad kontroverser og rivaliseringer var tilknyttet bestemte aktiviteter bestemte jeg meg for rett og slett å holde meg unna arenaer for disse aktivitetene.

Andre teoretiske perspektiver hadde jeg et mer bevisst forhold til. To av dem brakte meg på hver sin måte til klubben og senteret. Enkelte studier antyder at migranttilværelsen i Spania kan ses på som en brytning mellom tiltrekninger mot Norge og Spania (Fragell 1995). Det kommer blant annet til uttrykk ved intervjupersoners multiple identifiseringer (Foss 2002). Og jeg tenkte at brytninger i migrantenes tilværelse kunne beskrives med hva Goffman (1959, 1961) betegner som presentasjoner av selvet i hverdagslivets rolleutøvelser og rolledistanser.

Deltakelser på klubbens og senterets aktiviteter var forbundet med bestemte involveringsmåter, og jeg så for meg at de lot seg betegne med rollebegreper. Men visittene på klubben og senteret viste at rolleutøvelsene der var vage og lite definerte, og jeg begynte å tvile på at perspektivet om spenninger i migranttilværelsen lot seg studere ved observasjon av at disse utøvelsene.

Et annet perspektiv var antagelsen om norsk hverdagslighet i Spania. Perspektivet var en mer bevisst reaksjon på forestillingen om liminalitet, som ved sin omslutning av forskningsfeltet karakteriserte nordmenn på ekstraordinære måter. Jeg antok at nordmenn levde ordinært i Spania, at hverdagen innhentet dem, som Strøm (1998) påpeker. Men perspektivet var også en reaksjon på kulturmøtet mellom nordmenn og spanjoler, som ifølge Strøm skulle synliggjøre den norske etnisiteten til forskjell fra den spanske. Jeg tenkte at kulturmøtet synliggjør nordmenns oppførsel overfor spanjoler og ikke deres oppførsel overfor hverandre, og jeg vurderte at en undersøkelse av norsk hverdagslighet burde ta utgangspunkt i det siste, fordi de ikke var direkte påvirket av spanjolers nærvær. Jeg tenkte kulturmøtet endrer nordmenns oppførsel og ikke framhever den.

Med dette perspektivet fant jeg det vanskelig å gjøre observasjoner på offentlige arenaer der nordmenn også forholdt seg til spanjoler, om enn bare på en passiv måte. Samtidig så jeg at nordmenn bare forholdt seg til nordmenn på arenaer tilknyttet klubben og senteret.

3.3.3 Innpass

Jeg regnet med det ville være problemisk å komme til på flere av arenaene jeg hadde vurdert å gjøre observasjoner på, mens jeg trodde det ville være uproblematisk å få innpass på klubben

og senteret. Flere av arenaene var offentlige og jeg kunne ha gjort observasjoner her om jeg ikke hadde fått innpass på enkeltaktiviteter. Alle blir eksponert og anonymisert for hverandre på offentlige arenaer, og det er bare i spesielle tilfeller, som jeg ikke trenger å nevne her, at observasjon krever informert samtykke (Repstad 2007). Men det ville ha vært ubehagelig å bevege seg rundt og prøve å få kontakt med folk om jeg følte min tilstedeværelse var uønsket.

Etter at jeg hadde kontaktet de øverst ansvarlige i klubben og senteret var jeg ikke lenger trygg på om jeg ville få innpass. Med det samme sa klubblederen at jeg måtte tegne medlemskap i klubben for å få delta på de ulike aktivitetene, og jeg ble bedt om å skaffe tillatelser fra både ledere og deltakere i alle aktivitetene hvor jeg skulle observere. Noen arenaer var halvoffentlige og aktiviteter foregikk dels bak lukkede dører, krevde påmelding eller eventuelt medlemskap i klubben, og jeg var spent på om jeg ville slippe til her. Heldigvis ombestemte klubblederen seg noen dager senere, og ingen motsatte seg da jeg tok ordet under mine første deltakelser og presenterte meg. Jeg ble tvert imot ønsket velkommen og tipset om andre aktivitetsgrupper jeg kunne stille opp på. Noen spurte riktignok litt nærmere hva jeg ønsket å finne ut eller hva metoden gikk ut på, men ingen motsatte seg min tilstedeværelse og deltakelse. Enkelte ville forsikre seg om at jeg ikke var journalist. De var opptatt av hvor viktig det var at jeg skulle dokumentere det som foregikk blant nordmennene her, fordi de mente det hadde stått så mye feilaktig på trykk i norske aviser om nordmenn i Spania.

3.3.4 Kartlegging og seleksjon

Etter hvert som jeg ville basere undersøkelsen på arenaer tilknyttet klubben og senteret, lurte jeg på hvor og når jeg skulle begynne å observere. Schatzman & Strauss (1973) beskriver en strategi for å komme i gang hvor forskeren selektivt kartlegger og utprøver arenaenes romlige, temporale og sosiale dimensjoner. Jeg tror dette er en strategi som kjennetegner mange feltarbeid. Den er i hvert fall beskrivende for mine innledende manøvreringer.

3.3.4.1 Organisering av tid¹⁷

Jeg tenkte at det å gjøre observasjoner på formiddagen og skrive ned observasjonene på ettermiddagen og kvelden, ga en grei inndeling av arbeidet jeg hadde foran meg, og jeg ønsket å fylle uka med formiddagsaktiviteter. Klubben og senteret holdt formiddagsåpent på hverdagene, senteret hadde også formiddagsåpent på lørdager, bocciaspillene på senteret foregikk på formiddagen, og fjellturene og gruppetrimmen som klubben arrangerte var også

¹⁷ Denne og de neste tre overskriftene er oversettelser fra Schatzman & Strauss' (1973:39-43) gjennomgang av den selektive kartleggingen og utprøvingen i et felt.

formiddagsarrangementer. Men mange aktiviteter foregikk på kveldstid. Klubbens sanggruppe møtes på ettermiddagen, klubbens samtalegrupper i blant annet kunst, historie, filosofi og skjønnlitteratur møttes på ettermiddags- og kveldstid, og ukentlige middagsselskap og underholdningsarrangement på senteret foregikk på kvelden. Senteret holdt også kveldsåpent to dager i uka, og tilbød samtaler og veiledning i tros- og livssynsspørsmål. Jeg ønsket å holde på den tiltenkte arbeidsfordelingen, så en stund vurderte jeg kun å holde meg til et par formiddagsaktiviteter. Men da ville det gå dager mellom arbeidsøktene og det føltes bortkastet å ikke skulle arbeide når jeg først var på feltstedet. Det jeg kunne gjøre var å besøke kafeene på senteret og klubben de to formiddagene i uka da jeg manglet aktiviteter å følge, og jeg kunne vel også delta i noen aktivitetsgrupper og arrangementer på senteret for å utnytte den tiden det virket som om jeg ville få til overs på kveldene.

3.3.4.2 Bestemmelse av undersøkelseslokaliteter

Flere aktiviteter foregikk samtidig, men ”[m]an kan ikke være flere steder på en gang” (Repstad 2007:35), og jeg måtte velge noen steder å observere på framfor andre. I denne innledende fasen av feltarbeidet sto det ikke klart for meg hvilke sosiale begivenheter jeg skulle fokusere på, men jeg var opptatt av at det måtte foregå noe der jeg skulle være, at det måtte være noe å observere. Derfor var jeg med på fjellturene på onsdager og bocciaspillene på torsdager, derfor satt jeg ikke inne alene på senteret når hundre nordmenn spilte boccia på baneanlegget utenfor. På fredagene var det populært å stikke innom klubben før helgen og på lørdagene var det populært å spise risengrynsgrøt på senteret, og da var jeg også til stede. Og det var praktisk å delta på litteratur- og filosofigruppene når de hadde møter på samme sted rett etter hverandre, i stedet for å dra til nabokommunen hvor en av de andre gruppene møttes.

Noen steder som for eksempel på banene under bocciaspillene foregikk det nesten for mye. Det var så mange spillere som forholdt seg til så mye og så mange andre på en gang at jeg innimellom ikke visste helt hva jeg skulle fokusere på. Men dette var luksusproblemer og jeg syntes oversiktbarheten god og dermed også mulighetene for å orientere seg rundt mot det som sto på.

Fjellturene ga meg en *mobil posisjonering* (Schatzman & Strauss 1973). Nordmenn møtte til fjellturene ved en bestemt oppmøteplass, for å bli orientert om kjøreveien og selve gåturen. Så kjørte vi i personbiler til turstedet og derfra startet vi på vandringen. Tilbake ved bilene spiste vi litt sammen før bilturen tilbake.

3.3.4.3 Valg av personer

Klubben og senteret var oppbygd som organisasjoner, men jeg var ikke særlig interessert i arbeidsfordeling, samarbeidsforhold og maktforhold blant ansatte og frivillige på klubben og senteret. Jeg var mer interessert i de som brukte arenaene og deltok på aktivitetene de arrangerte. Det betyr ikke at jeg overså lederes tilstedeværelse på arenaer hvor de hadde ansvar. Jeg så tvert i mot at deres ledelse hadde stor innvirkning på samhandlingen og stemningen blant deltakerne, men det var bare i denne forstand jeg vurderte deres deltakelse.

Feltet består av pensjonister opp til 90 år, om jeg ser bort fra blant andre ansatte på klubben og senteret og barn som var på ferie hos besteforeldre. Flere deltar i følge med partner eller venner, men vel så mange kommer alene. Kjønnfordelingen er relativt lik, med et mulig flertall av kvinner. De fleste er tilsynelatende friske og ved god helse, men enkelte halter og skranter litt, puster tungt, har kroker til fingre, og har i det hele tatt større eller mindre plager som naturligvis følger med alderen. Og de fleste bor her over lang tid og returnerer til bocciaspillene, fjellturene og de andre aktivitetene uke etter uke.

3.3.4.4 Valg av sosiale begivenheter

Jeg ville være med på aktiviteter som utgjorde ukentlige begivenheter for deltakerne i dem. Det var i tråd med perspektivet om hverdagslighet. Jeg tenkte at aktivitetene representerte gjentakelser der nordmenn vendte tilbake til et fastsatt sett av sosiale handlinger og situasjoner som konstituerte en del av deres hverdag i Spania, og da tenker jeg både på involveringer og relateringer.

Feltet av hverdagslige begivenheter utgjøres av bocciaspillene på senteret, fjellturene klubben arrangerte, møtene i litteratur- og filosofigruppene, kafébesøk på senteret og klubben samt fester og selskap på senteret. En kan si at selskap ikke hører hverdagen til, men i praksis var de ukentlige hendelser på senteret og andre steder. Derfor anser jeg de for hverdagslige.

3.4 Etnografi

Etnografi vil si å beskrive et folk, en folkegruppe eller kultur. Det involverer to aktiviteter, deltakende observasjon og nedskrivning av observasjonene (Emerson, Fretz & Shaw 1995). Mitt feltarbeid var etnografisk. Jeg skrev daglige feltrapporter fra observasjoner av samhandlingene i et utvalg norske miljøer.

3.4.1 Observasjon

Jeg var aldri i tvil om at jeg skulle gjøre observasjoner. Det var den kvalitative metoden jeg syntes jeg behersket best og følte meg mest komfortabel med. Jeg visste jeg var observant og la merke til detaljer som karakteriserte andres måter å te seg på. Men valget hang også sammen med interesse for studier av hverdagslivets sosiale interaksjon og følgelig noen av de teoretiske perspektivene jeg entret feltarbeidet med.

Observasjon er en nesten selvforklarende kvalitativ metode som handler om å se og lytte etter hva som foregår blant dem som undersøkes. Det er det samme som mennesker gjør hver dag for å oppfatte og interagere med hverandre, men samfunnsforskere observerer også under hensikt av å beskrive interaksjoner, og dermed får de en annen relasjon til omgivelsene og de utforskete (Silverman 2001).

3.4.1.1 Åpen eller skjult?

Å skjule for de utforskete at de utforskes er å frata deres rett til å bestemme over om det de sier og gjør skal kunne brukes av andre. Det er å overskride deres rett til kontroll over sin privatsfære og bedra den tilliten de viser ved sin fortrolighet (Bulmer 2001). Jeg ville at de jeg observerte skulle vite om det, og det følte rart å ikke skulle presentere meg og hva jeg gjorde her i situasjoner der andre presenterte seg overfor meg. Flere lurte på hvem jeg var og hva jeg gjorde her blant pensjonister i Spania, og så fortalte jeg det. Jeg fikk god respons, og jeg tror det skyldtes den at jeg var åpen, at jeg understreket fokus på sosiale prosesser og sosiale mønstre og ikke enkeltpersoner, og at jeg skulle anonymisere personer, miljøer og feltsted.

Repstad (2007) beskriver flere gråsoner mellom skjult og åpen observasjon. Jeg fant det flere ganger problematisk å få informert alle tilstedeværende om mitt anliggende. I noen tilfeller ville det si å skulle forstyrre eller kanskje også avbryte pågående arrangementer. Jeg tenkte at stadige avbrytelser og forstyrrelser ville møte irritasjon og at jeg ikke ville få tid til annet enn det, så derfor ga jeg det opp. Nordmenn likevel var informert, fra andre arenaer der jeg hadde bedt om deres tillatelse, eller fra andre som fortalte hva jeg drev på med, og jeg merket at jeg ble raskt gjenkjent. Enkelte kunne komme bort til meg og spørre om jeg var han som forsket på dem, om det gikk bra med vitenskapen, og om jeg hadde funnet noe ennå. Jeg skjønnte at ryktet om meg spredte seg og at andre var inneforstått med hva jeg holdt på med, og når ingen ba meg om å slutte tok jeg det for et samtykke.

3.4.1.2 Deltakende eller tilskuende?

Argumentet for at forskeren skal delta i feltet han eller hun studerer går tilbake til Max Webers (1971) program for fortolkende forståelse av sosial handling. Weber streker opp en grense mot naturvitenskaplig fortolkning av handlinger, der årsaksforklaringer får handlinger til å fremstå som lite meningsfulle. Mening kan tilføres handlinger om de beskes fra den handlendes perspektiv. Det gir innblikk i sosiale premisser, vilkår eller betingelser for handlinger, og kan følgelig gjøre handlinger forståelige.

Jeg var inspirert av Webers forskningsprogram. Jeg ønsket å forstå hvordan nordmenn forholdt seg til hverandre i et utvalg norske miljøer i Spania og var innstilt på å tre inn i miljøene for å få til det. I starten av feltarbeidet kom jeg lite i snakk med andre noen og ble i liten grad involvert i sosiale begivenheter sammen med andre. Når jeg ikke kom nært innpå andre fikk jeg desto bedre oversikt over det som foregikk blant nordmenn, og jeg gjorde gode detaljerte observasjoner av samhandling på for eksempel bocciabanen. Når jeg leser mine feltrapporter ser jeg at flere av mine rikeste beskrivelser av samspillende bevegelser, skriver seg fra starten av feltarbeidet.

Etterhvert fikk jeg innpass, fikk delta og kom nærmere. Det var viktig. *”En forsker som ikke kommer nær nok, vil ikke kunne forstå de utforsktes verden. En forsker som ikke kommer fjernt nok fra dem, vil ikke kunne klare å oppdage og sette ord på det selvfølgelig”* (Album 1996:240). Deltakende observatører må både ha nærhet og distanse, det gir to perspektiver til livet som studeres. *”Når du utfører deltakende observasjon, utfører du to former for handling på samme tid: Du involverer deg i samhandling med andre, samtidig som du iakttar hva de foretar seg”* (Fangen 2004:29). Tosidigheten er en fordel når det ene perspektivet korrigerer det andre. Innenfraperspektivet kan avdekke hvorfor noen handler på tilsynelatende uforståelige måter, og utenfraperspektivet kan avsløre at noen gjør noe annet enn de sier at de gjør.

For å bevare tosidigheten er det nødvendig å pendle mellom medvirkninger og betraktninger. Min pendling var dels styrt av aktivitetsbestemte involveringer. For eksempel måtte jeg følge med når det ble min tur til å kaste under bocciaspillene, gå fram for å kaste, kaste, og så gå til siden for å la andre kaste. Da deltok jeg som en av spillerne som kastet etter tur. Så gikk jeg gjerne til en av sidene av banen og var tilskuer til spillets videre gang inntil det igjen ble min tur å kaste, eller jeg snakket også med andre spillere mellom kastene. På andre arenaer og aktiviteter foregikk pendlingen på andre måter, som når jeg først satt for meg selv under åpningstidene på senteret og klubben og senere fikk selskap av andre.

Som tilskuer så jeg at nordmenn forholdt seg ulikt til hverandre ettersom de involverte seg i ulike aktiviteter, og som deltaker lærte jeg om ulike måter å opptre på. Det siste skal jeg se litt nærmere på nå.

3.4.1.3 Aktiv eller passiv?

Jeg var usikker på hvordan jeg skulle forholde meg til nordmennene i feltet, og i samråd med veileder fant jeg det lurt å innlede feltarbeidet med rollen Wadel (1991) beskriver som lærling. Det innebar at jeg tilkjennega mangelfull kunnskap om norske miljøer i Alegría og hva som foregikk i dem, samtidig som jeg uttrykket et ønske om å lære. Lærlingrollen viste seg å gi fine anledninger til å innlede samtaler. Før et bocciaspill kunne jeg for eksempel spørre andre spillere om hva boccia gikk ut på, eller jeg kunne spørre fjellvandrere om hvor vi skulle gå, hvor lenge turen varte og om jeg kunne få skyss til og fra turstedet av dem, og fra disse innledningene kunne jeg spørre mer om disse og andre aktiviteter de deltok på eller om andre saker de foretok seg i Alegría. Lærlingrollen kan også forsterkes av andre roller (Wadel 1991), og jeg så at mine statuser som ung og student sto godt til pensjonistene i feltet som var både en og to generasjoner eldre enn meg og som for lengst var ferdigutdannet. De hadde et og annet å lære meg fra et langt liv, de hadde mange meninger om det å være norsk pensjonist i Spania, og det lot til at de fleste trivdes med å fortelle. *”Folk flest synes det er spennende at noen kan være interessert i å finne ut hva de driver med og hva de mener”* (Repstad 2007:53).

I lengden hadde det nok blitt oppfattet som besynderlig om jeg fortsatte å framtre like uvitende, og jeg følte heller ikke noe behov for det. Jeg fikk stadig mer kjennskap til de ulike aktivitetene og arrangementene slik at det ble lettere å fokusere på aspekter ved dem, og nordmenns imøtekommelse inspirerte meg til å til å stille mer spesifikke spørsmål om deres deltakelser. Jeg ble også mer direkte og pågående enn tidligere, jeg fulgte opp svar med nye spørsmål, spurte opp igjen om det som var uklart og ba om presiseringer. Denne måten å gå fram på definerte meg mer som en forsker som undersøkte noe spesielt enn en student som lurte på det meste, og med dreiningen fulgte en merkbar reservasjon hos flere av personene jeg snakket med. Enkelte personer låste seg liksom, og jeg tenker blant annet på en dame som begynte å svare *”Ja”*, *”Nei”* og *”Kanskje det”*. Andre motsatte seg å svare og en person gikk.

Det kan være flere grunner til reaksjonene. Enkelte ganger overskred jeg grenser til noe privat, og kanskje enkelte fant mine spørsmål uinteressante eller kanskje de var redd jeg var journalist. Det kan også ha vært en annen grunn. Flere feltforskere har erfart at kontakten med menneskene i miljøene de utforsket var dårlig når de lot forskerrollen være framtrødende i relasjonen til dem, (se blant annet Måseide 1975 og Solberg 1982).

Tilgang til informasjon er betinget av feltrelasjoner (Schatzman & Strauss 1973). ”Å få god kontakt med feltets folk er et gode for alle, det kan aldri være en fordel å være stengt ute fra informasjon” (Album 1996:239). ”Man må føle seg fram forsiktig og finne ut når det kan spørres og når det ikke kan spørre, og om hva det kan spørre og ikke spørres” (Repstad 2007:56).

Jeg kamuflerte forskeren i meg. Jeg prøvde heller å finne balanserte relasjoner til andre. Alle var forskjellige og grensene for hva jeg kunne spørre om varierte. Dessuten var det forventninger forbundet med mine og andres deltakelser på de ulike arenaene. Folk kom for noe annet enn å bli spurt av meg. Jeg stilte bare spørsmål om jeg syntes det passet.

3.4.2 Skrivning av feltet

Emerson, Fretz & Shaw (1995) argumenterer for å ta notater under observasjonene, noe som er en åpenbar fordel så lenge hukommelsen er lite påvirket av andre stimuli. Samtidig innrømmer de at åpenlys notering kan skade feltrelasjonene og påvirke samhandlingene i feltet og at den derfor bør unngås eller skjules. Tanken på å notere under observasjonene falt meg ikke inn. Jeg skrev ned observasjonene på ettermiddagen etter deltakelser på formiddagsarrangement, og på kveldene og nettene etter deltakelser på ettermiddags- og kveldsarrangement, og jeg skrev på hostalet hvor det var et lite bord på rommet jeg leide. Nedskrivningen formet daglige feltrapporter, men jeg skrev også feltdagbok og foreløpige analyser, og jeg presenterer de tre skrivearbeidene kort her.

3.4.2.1 Feltrapporter

Den åpenbare fordelen med å kunne skrive så raskt som mulig etter observasjonene er at man da har dem friskt i minne. I noen tilfeller skulle jeg ønske at jeg hadde et rom i nærheten av observasjonsstedene der jeg kunne skrive under arrangementene, for det kunne gå flere timer inntil jeg endelig kunne sette meg til for å skrive ned observasjoner. Men det var jo ikke mulig når jeg for eksempel gikk fjellturer, og i andre tilfeller var det ikke så om å gjøre, som når jeg deltok på en eller annen aktivitet og var tilbake på hostalet for å skrive en time eller to etter at jeg gikk derfra.

Jeg var opptatt av at feltrapportene skulle være detaljerte og utførlige og tenkte det var viktig for kvaliteten og troverdigheten i en senere analyse av dem. Jeg så særlig en grunn til det. Nedskrivningen av observasjoner er også å tolke og det skjer blant annet ved måter å oppfatte og beskrive på (Emerson, Fretz and Shaw 1995). Og når jeg skulle beskrive

aktiviteter og begivenheter jeg på forhånd visste hva dreide seg om, var det en fare for at mine beskrivelser ville preges av forhåndsantagelser. Jeg forestilte jeg meg at observasjonsnotatene så og si måtte være rikere enn mine forhåndsantagelser, om jeg senere skulle kunne analysere hendelser annerledes enn det jeg på forhånd antok om dem. Derfor forsøkte jeg å beskrive så konkret og enkelt som mulig om bevegelsene, handlingene og utføringene omkring meg.

“Fieldnotes should stay at the lowest level of inference: they should be ‘beaviouristic’ rather than seeking to summarise (...). Fieldnotes should be directed to the concrete, and resist the urge to use abstractions” (Fielding 2001:153).¹⁸

3.4.2.2 Feltdagbok

Jeg skrev feltdagbok, og jeg prøvde å skrive litt i den hver dag. Men flere ganger sovnet jeg fra det, for dagboken kom først til minne da jeg hadde lagt meg for kvelden. I dagboka noterte jeg hva jeg hadde gjort i løpet av dagen. De var som regel korte oppsummeringer av dagens hendelser, men jeg spekulerte også en del om enkeltepisoder jeg oppfattet som sentrale eller interessante av en eller annen grunn, og så skrev jeg om hvordan jeg opplevde det å gjøre feltarbeid. Med feltdagboka hadde jeg to ideer, at den skulle bidra til nye ideer og hypoteser, og at den skulle hjelpe meg å bli bevisst mine forhåndsantagelser overfor nordmenn i Spania.

3.4.2.3 Foreløpige analyser

Oppholdene i Sevilla mellom feltoppholdene i Alegría ville gi meg anledning til å fundere på hva som foregikk i miljøene jeg studerte. Det var ideen bak pendlingen, og jeg skrev også tre analyser i siste halvdel av feltarbeidet. Jeg følte ikke at jeg hadde stort å skrive da jeg satte meg til, men jeg antok at det var lurt for de senere observasjonene at jeg forsøkte å se noen sammenhenger mellom ulike hendelser og episoder jeg hadde observert. Det var veldig vanskelig første gangen Etter en times tid hadde jeg kludret noen sider med assosiasjoner, og etterpå ryddet jeg opp i skribleriene og så et par gode poeng, men ikke noe mer.

De neste analysene gikk bedre og under det andre analyseforsøket innså jeg for første gang at miljøene jeg studerte kunne anses med et perspektiv om trivsel. Deltakelse skaper trivsel, tenkte jeg og så at perspektivet om trivsel sto godt til perspektivet om norsk hverdagslighet i Spania. Det var typisk norsk at alt alltid skal være så veldig koselig og

¹⁸ Album gir også en annen grunn til å etterstrebe detaljerte beskrivelser. ”Hensikten med å skrive så detaljerte referater var ikke å kunne analysere dem som tekster. Data som kommer inn gjennom observasjon, egner seg ikke til det. Referatene egner seg, om de er rike nok, til å gjenskape situasjonen i erindringen lenge etterpå. Er referatene gode nok, ser jeg situasjonen for meg. Det er det bildet jeg bruker når jeg tolker, ikke teksten” (1996:239). Jeg opplevde det samme, men det slo meg ikke før lenge etter nedskrivningene. Jeg tolker situasjoner og hendelser som erindringer og ikke som tekst, men jo rikere teksten er desto mer erindrer jeg.

hyggelig, spekulerte jeg videre. Men noen erfaringer forstyrret harmonien mellom disse to perspektivene. Etter hvert som jeg ble bedre kjent med nordmenn i Alegría inkluderte enkelte meg i sine opplevelser av det å bo i Spania, og da fikk jeg blant annet høre om savn av familie, hjemlengsel og planer for hjemflytting. Mishagsytringene passet ikke helt med bildet av en trivelig hverdag i Spania.

3.5 Intervjuer ved utgangen av feltarbeidet

Da jeg kom tilbake til mitt siste opphold i Alegría var påsken forbi og mange nordmenn hadde valgt å reise hjem til våren i Norge. Jeg traff nesten ingen kjente og miljøene jeg hadde fulgt var oppløst eller under oppløsning. For å utnytte tiden bestemte jeg meg for å gjøre intervjuer som et supplement til observasjonene. Jeg noterte ti, femten punkter jeg kunne spørre omkring og oppsøkte arenaene på klubben og senteret for å finne intervjupersoner. De foreløpige analysene påvirket intervjuene, men de trakk også på perspektivet om spenning mellom tiltrekninger mot Spania og tiltrekninger mot Norge, for spørsmålene kretset rundt temaene trivsel, aktiviteter og bekjentskap og alvor, familiesavn og hjemlengsel. Bak spørsmålene lå en hypotese om at savn og lengsel førte til at engasjement i aktiviteter som skaper trivsel.

Jeg rakk å gjøre 11 intervjuer i løpet av en uke. De ble gjennomført med båndopptaker og forsikringer om anonymitet, de fulgte temaene og de var ikke strukturerte på forhånd. Og jeg vil ikke si så mye mer om verken forberedelser, gjennomføring eller transkribering av intervjuene, siden jeg ikke har gjort bruk av dem i denne studien. For da jeg transkriberte intervjuene innså jeg at det ble for omfattende å skulle forholde meg til dem i tillegg til feltrapportene. Av samme grunn har jeg heller ikke gjort bruk av norske tidsskrifter i Spania, som jeg samlet inn under feltarbeidet. Det betyr likevel ikke at intervjuene var uten betydning for analysen. Jeg tenkte at bruken av flere metoder var et pluss for analysen, siden ulike typer av analytisk materiale kan supplere og korrigere hverandre (Silvermann 2001), og det var det siste intervjuene gjorde. De korrigerte observasjonene og ga retning for analysen, og det er utgangspunktet for diskusjonen i neste kapittel.

Dermed opplevde jeg at utgangen på feltarbeidet var bedre enn inngangen. Begynnelsen var kaotisk, ingenting var fastlagt, det var som å bli kastet ut på dypt vann uten verken å kunne svømme og eller vite hvor jeg skulle. Forskningsperspektiver jeg entret feltarbeidet med ble raskt avkrefte, observasjonene syntes ufokuserte og feltarbeidet virket håpløst. Det kommer jeg tilbake til i siste kapittel, når jeg oppsummerer studien.

4 Funn og teori

Under feltarbeidet gjorde jeg to oppdagelser som kan sies å være undersøkelsens hovedfunn. Det første var oppdagelsen av trivsel som sentral verdi i de norske miljøene. Fra dette funnet fulgte min også første begrepsfesting av hva som foregikk i miljøene, og jeg mente de utgjorde en trivselskultur. Det andre funnet fulgte av intervjuene og mishagsytringene jeg fikk servert der. Det var oppdagelsen av et misforhold mellom oppfatninger av og uttrykk for trivsel. Misforholdet lot seg ikke forklare med begrepet om en trivselskultur, men det ga meg en annen forståelse av hva som foregikk i de norske miljøene. Det lar seg oppsummere med begrepet trivselsforvaltning.

Dette er også et teoretisk kapittel. Jeg bruker funnene til å presentere grunnlagsteorien som analysen bygger på. Goffman står sentralt, men jeg trekker også på innsikt fra interaksjonisme og etnometodologi.

4.1 Misforhold mellom behags- og mishagsytringer

Da jeg innledet intervjuene var jeg sikker på at trivsel sto sentralt i forståelsen av hva som foregikk i de norske miljøene, men jeg var spent på hva intervjupersonene hadde å si om savn av familie og hjemlengsler. Savn og hjemlengsler produserte en spenning mellom tiltrekninger mot Spania og tiltrekninger mot Norge, og jeg spurte meg om en slik spenning påvirket miljøene jeg studerte. Det er ingen motsigelse mellom det å trives på et sted og savne noe et annet sted, men ytringer om savn og hjemlengsler stemte dårlig overens med ytringer om trivsel, og jeg undret på om det var forbindelser jeg hadde oversett.

En av intervjupersonene hadde ikke barn og en annen hadde ikke barnebarn, men de av intervjupersonene som hadde barn og barnebarn bekreftet at de savnet dem. En av disse syntes det var vondt å ha lite kontakt med barna og dermed barnebarna, men lite kontakt hadde han også hatt før flyttingen til Spania, og en annen hadde dårlig samvittighet overfor den nærmeste familien, som hun bare så noen uker hver sommer. Men de andre syntes savnene var greie å bære. De mente de hadde mer kontakt med barn og barnebarn nå enn før, fordi de bodde hos dem i sommerhalvåret eller hadde så mye å gjøre med dem da. Alle jeg intervjuet mente også at hjemlengselen ikke veide opp for den norske vinterens is, snø og

innesitting. Da var det bedre i Spania hvor de kunne være ute og holde seg i aktivitet, og de framhevet sine aktive og sosiale liv, når jeg spurte etter fordelene med å bo i Spania. De begrunnet sine deltakelser i norske miljøer med behov for trim og mosjon, ønske om sosial omgang med andre og interesse for enkeltaktiviteter.

Dermed fant jeg ikke at savn og hjemlengsler skapte en spent migrasjonstilværelse, og jeg fant ingen forbindelse mellom deltakelser i norske miljøer og savn og hjemlengsler, som om nordmenn oppsøkte norske miljøer for å bearbeide savn og hjemlengsler eller for å kompensere for manglende nærkontakt med familie. Utsagnene svarte til funn Foss (2002) gjorde blant sine intervjupersoner, der hun foreslår at flyttingen mellom Norge og Spania maksimaliserer og ikke marginaliserer fordelene pensjonistlivet byr på.

Derimot overrasket intervjupersonene meg med påfallende mange utsagn om andre sosiale forhold de var misfornøyde med, syntes var dumt eller var lei seg for, mens under observasjonene hadde det bare innimellom hendt at enkelte innrømte noe lignende. Noen utsagn handlet om sykdommer og sviktende helse. En fortalte om sine revmatiske plager og hvordan de hindret henne fra å delta på fritidsaktivitetene. En annen fortalte om hvor slitsomt og vanskelig det var blitt å komme seg rundt og omkring, fordi hun var blitt så gammel. Resultatet var at hun holdt seg hjemme. Andre fortalte om det å være mye alene og forsøke å fylle dagene med noe å gjøre. Fritiden kunne være belastende, kjedelig og ensom, og en lurte på verdien av å være her da. En dame vurderte å ikke overvintre neste sesong, en mann sa at dette var siste overvintringen hans. Andre igjen fortalte om ulike distanseringer de gjorde til arenaene og aktivitetene tilknyttet klubben og senteret, og det var dette som overrasket meg mest. Flere deltok på enkeltaktiviteter uten å ha noen interesse av den, men de var der for sin ektemakes eller sine venners skyld. Enkelte mislikte måten aktiviteter ble ledet på og holdninger arrangørene viste. Andre likte ikke at de ikke ble hilst på, og at de ikke møtte forståelse for sine holdninger og meninger. Og atter andre syntes ikke noe om den sosiale omgangen omkring aktivitetene. Dette var også grunner til at de vurderte å kutte ut enkeltaktiviteter, og alle hadde kuttet ut aktiviteter de fulgte under sine første overvintringer. De var først med, fordi de søkte andre å bli kjent med, men nå hang de heller sammen med venner og bekjente de da fikk enn å delta på aktivitetene. De møtte heller venner og bekjente for samme aktiviteter andre steder.

Disse mishagsytringer stemte ikke overens med gledesytringene jeg hadde observert. Jeg lurte på om jeg selv hadde forårsaket uoverensstemmelsen. Under observasjonene satte jeg fokus på trivsel og overså muligens mishagsytringer, men jeg hadde jo også vært obs på mulige spenninger, jeg hadde merket meg savnene av familie, venner og hjemsted, og jeg

hadde faktisk dokumentert mishagsytringer praktisk talt hver observasjonsdag. Så kanskje var det spredningen av temaer som gjorde at jeg ikke merket meg utsagnene. Og hva med intervjuene? Hva kom det egentlig av at nordmenn, som jeg tross alt kjente fra mine deltakelser i norske miljøer, uttrykte en oppfatning i dem og en og motstridende oppfatning under intervjuene? Hadde jeg framprovosert mishagsytringer, stimulert til beretninger om sykdom, dårlig helse og ensomhet og på andre måter påvirket intervjupersonene i de retninger? Nei, jeg trodde ikke det. Intervjupersonene fortalte mer enn hva jeg spurte om. De fulgte opp sine svar med erfaringer, meninger holdninger og historier jeg ikke hadde spurt etter, før jeg rakk å stille nye spørsmål. Det hendte intervjupersonene presenterte sosiale forhold de mente at jeg i posisjon av å være samfunnsforsker burde kikke nærmere på, men mishagsytringene lot til å være der uavhengig av mine spørsmål og måter å stille dem på. Det var et misforhold mellom gledesytringene i de norske miljøene på klubben og senteret og mishagsytringene i intervjuene.

Spørsmålet om intervjusituasjonen satte meg på sporet av kilden for misforholdet. Det markerer et skille i min forståelse av intervjuer. I forkant av intervjuene hadde jeg ikke tenkt så mye over ulike måter å forstå intervjupersoners utsagn på, og jeg tenkte ikke på dem som noe annet gjengivelser av en virkelighet, et liv og en hverdag. Men hva mennesker sier at de gjør, svarer som sagt ikke alltid med hva de faktisk gjør (Widerberg 2001). For eksempel tenderer nordeuropeere som har flyttet til Sør-Europa til å pynte på sine flyttegrunner, fordi de svarer fra et perspektiv av forbedrete levekår (O'Reilly 2000). Og det er som sagt en tendens til at nordmenn, som hevder de tar ferie fra arbeid, kontroll og hverdag når de reiser til Spania for vinteren, innhentes av hverdagsstrukturer som preger deres livsførsler (Strøm 1998). Men det var synkrone og ikke diakrone sosiale forhold som førte til at intervjupersonene distanserte seg fra gleder de støttet opp om på de sosiale arenaene.

Ti av tretten intervjuer ble gjennomført på lukkede arenaer hvor bare jeg og intervjupersonen var til stede. Et unntak var intervjuet som fant sted på en kafé i nærvær av intervjupersonens venninne og andre kafégjester. Venninnen ropte spørsmålene inn i øret på intervjupersonen, fordi han hørte så dårlig. Og da kunne hun omformulere spørsmålene mine, foreslå hva intervjupersonen skulle svare, og følge opp mine spørsmål eller hans svar med kommentarer hun mente han måtte være enig i. Han kom med langt færre negative utsagn enn de andre intervjupersonene, inkludert to andre unntak, der intervjupersonenes partnere var til stede uten å delta, og jeg er overbevist om at venninnens deltakelse og de andre kafégjestenes tilstedeværelse bidro til det. For det som gjorde at tolv av tretten intervjupersoner uttrykte

forholdsvis mye mer misnøye enn nordmenn gjorde på sosiale arenaene hvor jeg observerte dem, var intervjuets private, fortrolige og konfidensielle karakter.

Det gikk et ras av episoder gjennom hodet da jeg innså hva denne omstendigheten innebar om jeg overførte den til observasjonene. Jeg bladde fram episoder hvor nordmenn hadde gitt uttrykk for misnøye på en eller annen måte, og jeg fant at de foregikk utenfor nærværet av andre enn noen som de var ment for. Enten forekom de utenfor arenaene, når nordmenn var på vei til eller fra dem, eller de forekom på arenaene, men utenfor andres hørbare eller synbare rekkevidde, som når nordmenn rundt et av bordene på senteret eller klubben satt tett sammen eller litt bortenfor andre. Det var i sånne situasjoner jeg hørte om savn og hjemlengsler, men jeg hørte også mishagsytringer når jeg var på besøk hjemme hos nordmenn og under andre omstendigheter når jeg var alene med en eller to, tre nordmenn.

Dermed har jeg funnet kildene til misforholdet. I ettertid kan jeg si at intervjuene gjorde meg oppmerksom på hvordan sammenhengen for intervjuer preget intervjupersonenes utsagn, og jeg innså at sånn måtte det også være for meninger som ble ytret i de norske miljøene. Jeg hadde forestilt meg meningsutvekslingen i de norske miljøene som en prosess, der nordmenn antyder, reagerer på antydninger og kommuniserer seg fram til felles begreper og kunnskap om livet i Spania. Men jeg hadde ikke konstruert et analytisk skille mellom disse sosiale meningene og deres subjektive meninger av virkeligheten. Derfor skal jeg gjøre det nå.

4.2 Tynne og tykke beskrivelser

Det å trives og det å gi uttrykk for å trives er to ulike former for trivsel. Å trives er knyttet til subjektiv livskvalitet, til positive affekter og opplevelse av velvære, og svarer til en psykobiologisk eller intern kroppslig virksomhet som ikke uten videre kan registreres av andre (Diener 1984, 1994). Men det går an å gi uttrykk for det å trives. Det er en ekstern kroppslig virksomhet som kan registreres av andre. Kommunikasjonsformene vi uttrykker oss med er fundamentalt forskjellige fra bevissthetsformer vi tenker, føler og opplever med. Den eksterne formen for trivsel ikke kan kopiere den interne. Forholdet berører dermed et vitenskapsteoretisk premiss for samfunnsforskning: *”Det er den sosiale meningen til en handling forskeren har tilgang til. Vi kan ikke observere annet enn ytringer”* (Album 1996:242).¹⁹

¹⁹ Forholdet berører en vitenskapsteoretisk diskusjon om tilgangen til de utforskertes oppfatning av virkeligheten, (se blant annet Album 1996:240-243, Geertz 1983:55-70, Silverman 200:287-290).

Ytringer kan likevel være i kontinuitet med gledelige følelser, positive tanker og opplevelser av velvære. De kan symbolisere subjektiv mening. Det betyr ikke at de faktisk er det, for det er både mulig å skjule og forestille gledesfølelser overfor andre (Goffman 1959, Hochschild 1979). Det betyr heller ikke at det er sosiologisk interessant hva noen "egentlig" mener med sine gledesytringer. Meninger må ytres, direkte eller indirekte, skal de ha betydning i samhandlingene, og det interessante er meningen andre legger i meningsytringene. *"Meaning arises and lies within the field of the relation between gesture of a given human organism and the subsequent behaviour of this organism as indicated to another human organism by that gesture"* (Mead 1934:75-76).

Det analytiske skillet mellom subjektive og sosiale meninger innebærer at meningsytringer kan forstås ulikt. Clifford Geertz (1973) forfølger dette argumentet. Sosiale handlinger har flere lag av mening, hevder han, der den ene meningen forstås i forhold til de andre meningene den bygger på. Geertz illustrerer poenget med den fysiske kontraksjonen av to øyelokk. Handlingen kan være ubevisst og den kan være en bevisst blinking til en annen for å sende et budskap ved bruk av en sosialt etablert kode. Dessuten kan en tredje person parodiere blinkingen mellom to andre og parodikeren kan på forhånd ha øvd inn parodien foran speilet hjemme, men de to kan likevel både forstå og misforstå parodien, eller den originale blinkeren kan ha forestilt en bevisst blinking for å lure den tredje, og så videre *"in which case our descriptions of what the parodist was parodying and the rehearser was rehearsing of course shift accordingly"* (:7).

Å skildre en blunkehandling som ufrivillig rykning i øyelokkene til en annen person, gir en *tynn beskrivelse*, hevder Geertz, mens det å skildre den som parodi og øvelse på parodi, gir en *tykk beskrivelse* eller i hvert fall en tykkere beskrivelse. Hvert lag av mening setter den sosiale handlingen inn i en ny kontekst, noe som endrer dens betydning og beriker forståelsen av den. Tykke beskrivelser utgjør *"hierarkier og mønstre av kontekster, som omslutter hendelser og handlinger slik at vi sier at vi kan forstå og forklare dem"* (Sørhaug 1996:35).

Tykke beskrivelser refererer ambisjonen *"understanding of understanding"* (Geertz 1983:5), som blant andre går tilbake til Webers (1971) forskningsprogram om å forstå handlinger. Geertz (1983:55-70) korrigerer programmet fra komplikasjoner knyttet til idealet om å *"take the actors point of view"*, som blant annet kommer av et uklart analytisk skille mellom subjektive og sosiale meninger.

Nå skal jeg presentere to modeller for analyse av sosial interaksjon. Den første modellen gir en *tynn* beskrivelse av samhandlingene i de norske miljøene på klubben og

senteret, ettersom den ikke tillegger sosiale handlinger flere lag av mening.²⁰ Den andre modellen gjør det, og jeg forhåpentligvis gir det en tykkere beskrivelse av de norske miljøene.

4.3 Forhandlingsmodellen

Mot slutten av feltarbeidet fikk jeg en ide om at det muntre, glade og positive nordmenn kommuniserte på de sosiale arenaene tilknyttet klubben og senteret var sosiale ordninger de samarbeidet seg fram til under interaksjon. Det var den forståelsen jeg tilla de forsøksvise og forsiktige initiativene nordmenn ankom arenaene med og nærmet seg hverandre med. Det var spesielt tydelig under den så betegnende prøvekastingen i forkant av bocchiaen, der de prøvde seg fram både på og utenfor banen. Det virket som om de søkte i hverandre etter måter å omgås på, tenkte jeg, og fra søkene og forsøkene på å omgås fant de etterhvert måter samhandle på, som endret den stillefarne samlingen til en sprudlende lattermild gjeng.

Jeg tenkte samhandlingene kunne beskrives med forhandlingsmodellen etter interaksjonismen (Blumer 1969, Strauss 1978). Det er en modell for hvordan sosiale aktører antyder væremåter og oppfatninger, ser an hvordan andre reagerer på disse, og så tilpasser sine oppførsler og begreper til hverandre. De forhandler seg fram til en definisjon av situasjonen som ordner den videre samhandlingen mellom dem. Forhandlinger forutsetter at sosiale handlinger er meningsbærende ytringer, der aktører utveksler meninger ved hjelp av symbolene for dem (Mead 1934). Og fra forhandlingene utvikler aktørene en kultur, ”*an organization of common understandings held by a group*” (Becker 1963:80).

Jeg tenkte videre at begrepet trivselskultur ville være dekkende for det som foregikk på arenaene, og jeg så for meg at kulturen ble konstruert på to måter. Den ene var de situasjonelle tilpasningene som samhandlingene stadig var preget av, og den andre var disse tilpasningene som over tid sosialiserte aktørene til medlemmer av gruppen.

Med intervjuene ble det problematisk å beskrive samhandlingene som en trivselskultur etter forhandlingsmodellen fra interaksjonismen. Misforholdet mellom gledesytringer i miljøene og distanseringene og mishagsytringene utenfor dem, indikerte at nordmenn hadde ulike forståelser av hva som foregikk i situasjonene de samhandlet om. Skal kommunikasjonen i situasjonen gi mening for deltakerne må de ha en felles forståelse av hva som foregår mellom dem (Mead 1934). Gir den ikke det vil interaksjonen bryte sammen. Dermed var det uklart hvordan nordmenn kunne samhandle på tross av at de hadde ulike

²⁰ Jeg påstår ikke at forhandlingsmodellen mangler et analytisk skille mellom subjektive og sosiale meninger. Det var jeg som ikke skilte mellom dem. Forøvrig er modellene dels inspirert av Album (1996:107-111).

forståelser av samhandlingssituasjonene. Behovet for en løsning på dette problemet motiverte den modellen jeg skal presentere i denne delen.

4.4 Rammemodellen

Dette er en modell som bryter med både konsensuskravet og aktørperspektivet i forhandlingsmodellen, der konsensuskravet er ideen om at situasjonens deltakere må ha samme forståelse av hva som foregår mellom dem for å kunne samhandle i den, og aktørperspektivet er ideen om at utøvere av sosiale ordninger også er konstruktører av dem. Bruddene viser til to aspekter av den forestående modellen, og jeg skildrer dem hver for seg for å framheve to sentrale virkninger i de norske miljøene.

4.4.1 Strukturorientering

Forhandlingsmodellen byr på en løsning på nevnte problem, for interaksjonismen, spesielt i Blumers (1967) versjon, poengterer at samfunn og kultur er under konstruksjon, at alt sosialt liv er en prosess av stadige forhandlinger om definisjoner av situasjoner. Det innebærer at ulike forståelser kan overkommes ved aktørenes framforhandling av nye fellesforståelser.

Men dette skjedde ikke alltid i de norske miljøene. Ulike forståelser ble ikke gjenstand for forhandlinger, noe som ikke minst var tilfelle under nordmenns ankomster til de sosiale arenaene. En gang tok jeg følge med en dame til senteret. Vi pratet om løst og fast, blant annet om risengrynsgrøten de serverte der i dag. Hun fortalte at hun egentlig ikke var så veldig glad i risengrynsgrøt, og at hun helst ville ha den servert på flate tallerkener og ikke sånne dype tallerkener, som de fikk den servert på senteret. Men hun ikke kunne si noe negativt om grøten på senteret, og da jeg spurte hva det kom av, sa hun at det gjør man bare ikke. Vi gikk inn på senteret og stilte oss framfor salgsdisken, og der utbrøt hun at hun var så sulten og at nå skulle det bli godt med grøt. Damen bak disken smilte tilbake, svarte at grøten var god i dag og vi kjøpte hver vår porsjon og satte oss ved et ledig bord.

Sett fra aktørperspektivet i interaksjonismen er det påfallende at de to damenes ulike forståelser av situasjonen ved disken ikke ble gjenstand for forhandlinger, og følgelig er det også påfallende at samhandlingen mellom dem ikke brøt sammen, men snarere fulgte gjeldende definisjon for glade og imøtekommende væremåter. Ser vi bort fra konsensusproblemet i situasjonen kunne det likevel sies at damen var en veteran i miljøet som hadde lært hvilke definisjoner som gjaldt og hvordan hun skulle te seg i dem, og at denne sosialiseringen heller ville uttrykkes i tilpasningene ankommende debutanter gjorde overfor

allerede tilstedeværende veteraner. Og jeg observerte også flere debutanter i miljøene, men igjen var det påfallende hvordan de straks etter sine ankomster og uten påvirkning fra veteraner kunne oppføre seg i tråd med gjeldende definisjoner for glade væremåter. De visste hvordan de skulle oppføre seg selv om de ikke hadde vært på arenaene før.

Når jeg beskriver ankomster til de norske miljøene på denne måten dreier jeg fra aktørperspektivet i forhandlingsmodellen mot et mer strukturorientert perspektiv. Goffman forsvarer en sånn dreining. Han hevder at samhandlinger er underlagt vilkår individene ikke selv har konstruert.²¹ Det gjelder blant annet definisjoner av situasjoner og regler for handling på offentlige og halvoffentlige arenaer (1963, 1967, 1971), som Goffman beskriver virkningen av uten å si stort om dannelsen av dem. Vilkårene er sosiale strukturer som kan lokaliseres til arenaene hvor de virker, men de er ikke ytre makter som determinerer menneskelig atferd. *"Vilkårene er der og framstår som samfunnets gitte forutsetninger for hvordan mennesker kan og må oppføre seg, ikke som utvendige krefter, men som normativt ladete forestillinger som er naturlige, siden de er våre egne"* (Album 1996:109). Vilkårene angår med andre ord prinsipper for kognisjon, og Goffman beskriver prinsippene som *"schemata of interpretation"* (1974:21). Fortolkningsskjemaene utgjør sett av kategorier vi fortolker våre erfaringer innenfor. De er rammer (‘frames’) for våre erfaringer, persepsjonsmatriser som erfaringene passerer. Rammene tilfører erfaringene mening og gir svar på spørsmål om hva som foregår her nå. Men rammer instruerer også om hvilke oppførsler som passer etter hva som skjer. De virker både kognitivt og normativt orienterende (Knorr-Cetina 1981). De orienterer oss både om verdenen vi møter og måter vi kan og bør møte den på, de gir mening både til omgivelsene og våre involveringer i dem. Dermed ligner rammer på definisjoner av situasjoner. Og rammen som gjelder for samhandlingen i en situasjon er også det samme som definisjonen av situasjonen (Album 1996). Det innebærer at rammer liksom definisjoner er felles forståelser av hva som foregår mellom deltakerne i en situasjon.

Denne tankegangen endrer beskrivelsen av samhandlingene i de norske miljøene. Den gjør samhandlingsmønstrene til noe *"individer ankommer til"* (Collins 1988:58, min overs.), *"noe som er gitt for dem, noe de går inn i og utøver, ikke noe de selv har skapt. Definisjonene av situasjonene og atferdsreglene er oppdaget, ikke oppfunnet. De er der ferdig til å tas i"*

²¹ Jef Verhoeven har gjort *An Interview with Erving Goffman, 1980*, der Goffman uttaler at sosiale aktører ikke kan betraktes som konstruktører av et samfunn de fødes inn i: *"But where I differ from social constructionists is that I don't think the individual himself or herself does much of the construction. He rather comes to a world, already in some sense or other, established. So there I would differ from persons who use in their writing the notion of social construction of reality"* (Verhoeven 1993:324).

bruk.” (Album 1996:109). Det innebærer at nordmenn har evnen til å avlytte og avlese omgivelsene de entrer på sosiale arenaer i Alegría, og det lar seg også illustrere av handlingene debutanter ankom med, som jo var de samme som veteranene ankom med, og som kan oppsummeres med det å se seg omkring og eventuelt gå litt omkring for å se nærmere etter. Varheten de viser omgivelsene overlapper med hva Goffman (1963) beskriver som former for beredskap mennesker entrer offentlige arenaer med overfor muligheten for å havne i ansikt-til-ansikt-situasjoner med andre. Det er en beredskap for situasjoner hvor nordmenn for eksempel kan komme til gå på noen i dører på vei inn eller ut av lokaler, kan komme til å bli spurt om hva klokka er, kan komme til å måtte spørre noen om å flytte seg litt så de selv kan få komme fram, og så videre, men det er også en beredskap for den høfligheten nordmenn skal te seg med i slike situasjoner. Beredskapen angår ikke kun arenaene generelt, men også aktivitetene som foregår på de enkelte arenaene, og sammen med evnen til å avlytte omgivelsene bevirker den identifiseringen av aktuelle sosiale omstendigheter for bestemmelsen av situasjoner og handlingsregler.

Nå var det ikke alltid at handlingene nordmenn entret miljøene med traff de gjeldende definisjonene, men det var som regel under sosiale omstendigheter som skilte seg fra dem de kunne forvente og da det ikke passet å entre med væremåter tilknyttet forventete omstendigheter. Det var for eksempel tilfelle med livlige ankomster inn døra til senteret der det viste seg at en person holdt en tale. Da endret nordmenn sin oppførsel fra aktive og pratsomme til passive og tause væremåter, som følge av reaksjonene de fikk fra andre, mens de etter taler og andre uventete sosiale omstendigheter kunne vende tilbake til sine livlige væremåter. Men slike situasjonelle tilpasninger skal ikke forstås som forhandlinger om definisjoner eller som lokale konstruksjoner av sosiale orden, for nordmenn er allerede orientert om definisjonene og reglene. Dette er snarere påminnelser om definisjonene og reglene, og det er denne forståelsen som den foreliggende tankegangen legger til grunn for kommunikasjonen om definisjoner i de norske miljøene. Nordmenn samarbeider seg fram til ordninger de kjenner fra før, de velger ut hvilke definisjoner og regler som skal gjelde fra settet av definisjoner de har til rådighet for aktuelle situasjoner.

Album (1996) registrerte tilsvarende situasjonelle tilpasninger i sin studie av pasientkulturen på sykehus. Pasienter kom fram til de samme sosiale ordningene mellom seg på ulike somatiske avdelinger i ulike sykehus. Disse funnene gjør at Album forlater forhandlingsmodellen til fordel for en strukturorientert modell med Goffmans rammebegrep, og det innebærer en nytolkning av ”*det arbeidsomme og samtidig nølende preget som*

samværet mellom pasienter har” (...) ”Vi trenger ikke se det de gjør, som famlende og oppfinnsomt strev. Det kan også være regelstyrt atferd” (:109).

En sånn tolkning kan også ha gyldighet for de varsomme og avventende samhandlingene nordmenn nærmer seg hverandre med, som jeg har beskrevet som ymtinger antydninger og utprøvinger nordmenn forhandler med for å komme fram til om de skal opprette kontakt med hverandre eller ikke. For situasjonens deltakere deler en forståelse av den selv om de forsøker å finne ut av hva som foregår mellom dem. Da deler de jo en oppfatning om å forsøke det. All sosial interaksjon foregår mot en bakgrunn av et felles symbolspråk (Mead 1934). Den er forankret i viljer vi kan lese av hverandres felles menneskelige handlesett (Goffman 1974).

4.4.2 Struktur av rammer

Det strukturorienterte perspektivet hos Goffman er ikke determinerende for hvordan individer forholder seg til hverandre. Det fratar ikke individene deres frihet, slik blant annet Garfinkel (1967) har hevdet. Det tar høyde for individuelle initiativ, for det er individene som avlytter omgivelsene, identifiserer omstendighetene og bestemmer situasjonene og handlingsreglene, og det er denne aktiviteten i forhold til kontekst som angir punktet hvor Goffmans drening mot strukturperspektivet stopper. For individenes frihet er ikke absolutt, den er definert av rammer, kategorier de fortolker innenfor. Rammeanalysen er en teoretisk posisjon mellom aktørorienterte perspektiv som interaksjonisme og etnometodologi og strukturorienterte perspektiv som funksjonalisme (Album 1996, Hviid Jacobsen & Kristiansen 2002, Baptista 2003). Det skal jeg vise her, at bestemmelser av situasjoner er valg som tas mellom allerede definerte rammer, og at det er det som f r samhandlinger fungere i situasjoner der nordmenn har ulike oppfatninger av hva som skjer mellom dem.

Jeg har vist at slike samhandlinger forutsetter en strukturorientering hos nordmenn. Orienteringen forteller at nordmenn ankommer de sosiale arenaene i Alegr a og situasjoner der med en kompetanse til å omgås på passende vis, men perspektivet gir ikke så mye innsyn i hvordan det fungerer. Perspektivet forteller at nordmenn er orientert mot strukturene som f r slike samhandlinger til å fungere, uten å fortelle ikke det er med strukturene som fører til det. Men slik jeg forstår Goffman gir rammeanalysen også en løsning på dette problemet.

Rammer og definisjoner er felles forståelser av hva som foregår mellom deltakerne i en situasjon, siden en situasjon kan ha flere rammer. Goffman beskriver forholdet mellom definisjonene og rammene på denne måten: *“I assume that definitions of a situation are built*

up in accordance with principles of organization which govern events – at least social ones – and our subjective involvement in them; frame is the word I use to refer to (...) these basic elements” (1974: 10-11).²² Definisjoner er bygd opp av rammer. Det kan illustreres med tanken om et bilde i et bilde i et bilde, der det innerste bildet viser to ansikter som smiler til hverandre, det midterste viser at de to sitter sammen med flere andre rundt et bord, mens det ytterste viser at bordet er dekket med bestikk, servise, blomster og stearinlys, og kanskje må det et bilde utenpå dette igjen for å vise at bordsamlingen er et selskap i et privat hjem og ikke på en restaurant. Dermed er det også et forhold mellom rammene, for vi må kjenne til samlingen rundt bordet for å forstå at de to som smiler til hverandre er en del av den, vi må kjenne til borddekkingen for å forstå at de er samlet rundt bordet for å spise, og så videre. Forholdet mellom rammene for en situasjon tilsvarer forholdet Geertz (1973) beskriver mellom lagene av mening som kan tillegges en sosial handling, og som sammen danner ”*a stratified hierarchy of meaningful structures*” (:7). Rammene for en situasjon, de utgjør en struktur der definisjonen av situasjonen kan begripes med bakgrunn i fellesforståelsene den er bygd opp av. Rammer på et høyere nivå i strukturen forstås i forhold til rammene på et lavere nivå, slik vi forstår at to personer lekesloss med kjennskap til rammen for ordentlig slossing, men rammer på et lavere nivå ikke kan forstås med bakgrunn i rammer på et høyere nivå. Når vi oppfatter at to personer sloss på ordentlig ville vi kanskje ønske at de lekesloss, noe som illustrerer at vi kan forestille oss transformerte meninger på et høyere nivå i rammestrukturen, men vi forstår ikke at de sloss med bakgrunn i denne forestillingen. Vi forstår at de sloss fra alvoret i deres handlinger. Det betyr at transformeringer av mening til et høyere nivå i rammestrukturen er gjenstand for en viss vilkårlighet, mens transformeringen til et lavere nivå er uvilkårlig. Rammer er forankret nedover i strukturen, helt ned til de primære rammer som styres av de hensiktene, motivene og viljene i vårt menneskelige handlesett som ikke lar seg forstå med bakgrunn i andre rammer: ”*Det allmänmännklige beteendet er det referenssystem med vars hjälp vi tolkar ett främmande språk*” (Wittgenstein 1978:111).

Rammestrukturer har avgjørende betydning for sosial orden, og Goffman undersøker implikasjonene av rammestrukturer for bestemmelsen av situasjoner. I disse implikasjonene ligger løsningen på problemet med situasjoner der nordmenn kan samhandle på tross av at de har ulike forståelser av hva som foregår mellom dem. Jeg beskriver implikasjonene med utgangspunkt i blunkeeksempelet til Geertz siden det illustrerer slike situasjoner.

²² Forrige underkapittel, Strukturorientering, redegjorde for hvordan rammer styrer begivenheter og vår involvering i dem.

Det kan tenkes at to personer som blunker til hverandre for å signalisere et meningsinnhold, vil forstå at blunkingen til en tredje person parodierer deres kommunikasjon. Parodien kan for eksempel ha blitt utført med en tydelighet som skilte seg fra den sosiale koden eller konvensjonen i deres måte å utføre blunkesignalet på, slik at tydeligheten kunne betraktes i forhold til konvensjonen og følgelig kunne ses på som en overdrivelse av den. Andre aspekter ved utføringen av parodien ville også medvirke til begripelsen av den som en parodi, da disse på samme vis vil kunne betraktes i forhold til den konvensjonelle måten. Og det er poenget, at de to ville begripe den parodiske meningen i den tredje personens blunking med bakgrunn i den uparodierte meningen i den konvensjonelle blunkemåten. Goffman (1974) betegner denne formen for transformering av mening fra en ramme til en annen med det nærmest uoversettelige begrepet 'keying', *transponering*.²³ Ved keyings deler deltakerne i en situasjon den transponerte meningen om det som foregår mellom dem og den utransponerte meningen som den transponerte bygger på. De deler begge situasjonsforståelsene.

Men det kan også tenkes at de to personene ikke forsto at den tredje parodierte deres kommunikasjon. I så fall ville parodikeren være alene om forståelsen av situasjonen gitt av den parodierte meningen, men hun ville samtidig være bevisst den uparodierte meningen, slik at alle tre samtidig dele situasjonsforståelsen gitt av den uparodierte meningen. Den uparodierte fellesforståelsen ville dermed definere situasjonen.

I en slik situasjon utspilles en annen form for transformering, *fabrikasjoner*, og de kjennetegnes ved at deltakerne bare deler den ufabrikkerte meningen om det som foregår mellom dem: "[W]hereas a keying intendedly leads all participants to have the same view of what is going on, a fabrication requires differences." (...) "Observe that for those in on a deception, what is going on is a fabrication; for those contained what is going on is what is being fabricated" (1974:84).

Rammebegrepet gir dermed en forståelse for hvordan samhandlinger er mulig både når deltakerne i en situasjon har samme forståelse av det som foregår mellom dem og når de ikke har det. Det gir en modell for å beskrive begge disse typene av samhandlinger i de norske miljøene, og som jeg har vist tidligere gir rammemodellen også en forståelse for hvordan av

²³ 'Key' har vært oversatt med nøkkel ('nøgle', se Hviid Jacobsen & Kristiansen 2002:148-149). Det er fruktbart i den forstand at bruken av nøkler vil åpne en dør, åpne for ny innsikt, liksom 'keying' tilfører ny mening. Men verbalisering av substantivet til 'bruken av nøkler' er ikke særlig anvendelig. 'Keying' er et begrep fra musikkteorien om transponering av musikk fra en toneart til en annen. Metaforbruken er kritikkverdig "ettersom musikken ikke blir så annerledes av å bli spilt i en annen toneart, mens meningen kan bli svært annerledes fra en ramme til en annen (Album 1996:208). Jeg velger likevel å skrive 'transponere' og ikke synonymet 'transformere', for å avgrense denne formen for transformering av mening fra en annen, fabrikasjoner.

ordningene for slike samhandlinger er konstituert siden rammene er fellesforståelser vi tolker innenfor og ikke fellesforståelser vi forhandler oss fram til.

4.5 Trivselsforvaltning

Med rammemodellen kan de norske miljøene beskrives med begrepet trivselsforvaltning. Begrepet peker på to former for kultivering av sosiale ordninger for trivsel i de norske miljøene i Alegría. Den ene formen angår spørsmålet om hvordan nordmenn når fram til de sosiale ordningene som preger miljøene. Ordningene er definisjoner av situasjoner som nordmenn ankommer på sosiale arenaer i Alegría, som de leser av omgivelsene de entrer der, som de bestemmer gyldigheten av fra omgivelsenes sosiale omstendigheter og fra kommunikasjon med andre, og som de utøver ved oppmerksomme, hensynfulle, hyggelige, koselige, muntre og livlige måter å samhandle på. De gjentar disse måtene å forholde seg til hverandre på når de omgås i de norske miljøene. Dermed vedvarer virkningen av ordningene.

Den andre formen angår spørsmålet om hvordan nordmenn kan samhandle når de ikke er enige om at det som foregår mellom dem er trivelig. Strukturen av rammer for situasjoner viser at det er mulig når gleder som ytres også kan forestilles. En gledelig mening kan ytres, slik at andre forstår den som uttrykk for uttransformert glede, og slik at det blir meningsfullt for dem å svare med en uttransformert gledelig mening. En gledelig mening kan også ytres slik at andre forstår den som uttrykk for transformert forestilt mening, og slik at det blir meningsfullt for dem å svare med en transformert gledelig mening. Og hvorvidt de ytrer og utveksler faktiske gleder blir uinteressant for i alle fall defineres virkeligheten som trivelig.

4.6 Hvordan er samfunnet mulig?

Det er ikke uproblematisk å hevde den sistnevnte formen for kultivering på denne måten. Påstanden utrustrer tilsynelatende nordmenn med et lite trivelig karaktertrekk, men enda viktigere er kanskje antydningen om at deres samhandlinger bare er et skuespill. Goffman har argumentert for det tidlig i sitt forfatterskap, "*the claim that all the world's a stage*" (1959:246), men med en slik tankegang er det vanskelig å argumentere for kultivering av samhandling om trivsel, trivselsforvaltning, for da kan alle gledesytringer betraktes som forestilte. Hvorvidt de sosiale ordningene bare er et skuespill, er ikke det eneste spørsmålet jeg lurer på her. Spørsmålet kan ses som et eksempel på et mer generelt spørsmål, for om det er vrient å få tak på om meninger som uttrykkes er forestilte eller ei, så kan det heller ikke sies

for sikkert at det foregår noe skuespill. Så i en videre og mer generell forstand er dette også et spørsmål om kognitiv orden har noe med sosial orden å gjøre.

Spørsmålet om sosial orden har dype røtter i samfunnsfilosofi og går lenger tilbake enn Georg Simmel, men også han spør ”*Hvordan er samfunnet mulig?*” (1971). Simmel tar utgangspunkt i filosofen Immanuel Kants refleksjoner rundt det tilsvarende spørsmålet om hvordan naturen er mulig. Kant hevdet at vi kan erfare elementer i naturen gjennom våre sanser, forklarer Simmel, og i vår bevissthet kan vi konstruere synteser, enheter og forestillinger om naturen. Men dette kan ikke elementene i naturen selv gjøre, slik at naturen bare eksisterer som en mulighet i vår bevissthet. Simmel overfører denne tankegangen til spørsmålet om hvordan samfunnet er mulig, men sier straks at den ikke er gjennomførbar her, for elementene i samfunnet er dets individer og de kan selv syntetisere om samfunnet. Samfunnet kan realiseres av sine egne elementer, hevder Simmel, og fra denne påstanden utleder han hypotesen om et sett av kognitive prinsipper individer må ha for å kunne relatere seg til andre og skape samfunnets sosiale ordninger. Men Simmel går enda lenger, for han skriver også at disse ”*particular, concrete processes in the individual are actually processes of sociation*” (1971:8). Og det er noe mer enn å tillegge sinnet en betydning for prosessene utenfor det, for det er praktisk talt å plassere samfunnet i menneskesinnet.

Simmel har ikke vært alene om å foreslå dette. Garfinkel (1967) mener langt på vei det samme, at sosial orden konstitueres av kognitiv orden. Garfinkel følger Schutz ide om at det vi tar for gitt om virkeligheten blir ”*common sense*” (Schutz 1962:1). Vi typifiserer, vi sammenstiller den aktuelle virkelighet med den typiske, og tar for gitt at det aktuelle er som det typiske. *Common sense* er forståelser vi deler, men meninger er indeksikalske, de refererer til andre meninger og når aldri en bunn av faktisk virkelighet som forankrer dem i noe mennesker kan dele en forståelse av. Antagelser om virkeligheten blir håndtering av den, og det som er common sense gir sosiale praksiser som vi gjør hver for oss, men som, når alle gjør dem, fører til sosial orden.

Overensstemmelser i sosial praksis vil ikke nødvendigvis skape sosial orden, noe Barnes (1995) blant annet illustrerer med konfliktsituasjoner. Dessuten er det heller ikke slik at situasjoner for den sosiale praksisen av gledesytringer beror på overensstemmende antagelser blant deltakerne om det som foregår mellom dem. Geertz går så langt som å hevde at forsøk på å forklare samfunn og kultur som mentale prosesser er en ”*cognitivist fallacy*” (1973:12).

Garfinkel er entydig i sin teoretiske posisjon. Simmel er ikke det, han veksler mellom perspektiver og er *ambivalent* (Wolf 1955). For Simmel skriver også om sosiologi at ”*we are*

not interested in the psychological processes that occur in each of the two individuals but in their subsumption under the categories of union and discord” (1971:34). Dette er å påstå at sosial orden tilhører prosesser mellom individer og ikke inni dem, og som Hviid Jacobsen og Kristiansen (2002) påpeker er påstanden til forveksling likt holdningen Goffman tar til sosiologi i følgende utsagn: *”I assume that the proper study of interaction is not the individual and his psychology, but rather the syntactical relations among the acts of different persons mutually present to one another”* (1967:2). Men der Simmel veksler i synet på sosial orden som noe inni og noe mellom individer, gjør Goffman et skille. Samfunnet fungerer ikke på grunn av dets medlemmers tenkning, selv om de deler kategoriene å fortolke innenfor. Derfor skriver han at *“[Frame Analysis] is about the organization of experience – something that an individual actor can take into his mind – and not the organization society”* (...) *“I personally hold society to be the first in every way and any individual’s involvements to be second* (1974:13). De primære realiteter er sosiale og ikke kognitive. Sosial orden er noe som skjer mellom deltakere og ikke inni dem.

For Goffman er sosial orden en regulering overfor et fellesanliggende, som for eksempel det å spise sammen rundt et bord. *“[A] social order may be defined as the consequence of any set of moral norms that regulates the way in which persons pursue objectives”* (1963:8). Reguleringen følger av to karaktertrekk, *ærbødighet* (‘deference’) og *oppførsel* (‘demeanor’) (1967), som gjør våre handlinger overfor andre til passende involveringer i gitte situasjoner. Vi viser ærbødighet eller respekt for andre når vi tar hensyn til dem. Det vil si at vi er taktfulle overfor andres interesser og tilbakeholdne med våre egne. Det andre karaktertrekket, oppførsel, er et spørsmål om hvordan vi skal te oss for at andre skal vise oss ærbødighet.

Ved å skille sosial orden fra kognitiv orden på denne måten framstår ikke samhandlingene i de norske miljøene ganske enkelt som et skuespill, men heller som uttrykk for den respekt nordmenn forholder seg til hverandre med. Det går an å se de forestilte gledene som anerkjennelser nordmenn viser hverandres meninger og en oppmerksomhet de holder om et felles anliggende i sosiale begivenheter.²⁴ Det betyr at trivselsforvaltning i stor grad handler om å holde på den gode tonen i samvær og den gode stemningen i samlinger.

Dermed skal ikke den kognitive orden forstås som betydningløs for sosiale ordninger. Bestemmelsen av situasjoner og passende oppførsler forutsetter kognitiv orden, og det blir av

²⁴ Dette viser enda et aspekt av rammebegrepet. En situasjon kan ha flere rammestrukturer. En gledesytring kan både forstås som eller transformeres til en forestilling og et hensyn, og et hensyn forstås med bakgrunn i gleden det tas hensyn med, liksom en forestilling forstås med gleden som forestilles.

stor betydning for beskrivelser av sosial orden hvilket begrep om kognitiv orden som tillegges situasjonsdeltakere. Jeg har nevnt Garfinkel. Han er ikke så ulik Goffmans rammetenkning i sin beskrivelse av orienteringer og metoder for å bestemme av situasjoner (Album 1995). Den gjør ikke deltakere til konstruktører av det som ordner samhandlingene mellom dem, og dermed får samhandlingene en annen betydning enn i aktørorienterte perspektiv. Jeg foreslår at begreper om konstruksjon av sosiale ordninger skal erstattes med begreper om forvaltning og kultivering av sosiale ordninger for trivsel når samhandlingene i de norske miljøene skal beskrives.

4.7 Form og innhold

Fra første setning i innledningen og fram til hit har jeg forsøkt å beskrive hva slags undersøkelse denne studien er. Jeg har prøvd å skildre hva den skal fortelle noe om, hva den inneholder, og for å formidle det har jeg brukt et skriftspråk. Språket er kommunikasjonsformen jeg har formidlet et meningsinnhold med. Tilslutt i dette kapitlet skal jeg si litt mer om hva form er og hva det er i forhold til innhold, for det er jo former jeg undersøker i denne studien. Jeg undersøker samhandlingsformer i norske miljøer i Alegría, og det innebærer at undersøkelsen har mye med former for kommunikasjon å gjøre, siden det er hva vi samhandler med. Den omhandler ikke de skriftlige former, men handler utelukkende om muntlige og kroppslige språkformer. Nå er det lettere å se at det foregår en kommunikasjon når vi samtaler enn når vi ikke gjør det, men våre kropper avgir hele tiden informasjon med sine framtoninger, både de vi uttrykker med hensikt og de vi uttrykker uten at vi tenker over at vi gjør det (Goffman 1963). Positurer, bevegelser og kledninger formidler meninger så lenge vi kjenner symbolene for dem, og det gjør vi så lenge de er en del av vårt felles symbolspråk. Dermed er det klart at også symboler, tegn, og symbolske handlinger, gester, som vi kommuniserer meninger med, har mange ulike former, uten at jeg skal komme nærmere inn på det her.

Men det jeg har prøvd å fokusere på her er den kjensgjerning at symbolet er noe annet enn meningen det formidler, at språket er noe annet enn informasjonen det gir. Men det følger ingen informasjon uten et språk å formidle med. Det er nødvendig med et eget begrep skal fortolkninger av virkeligheten beskrives som organisering av erfaringer, slik Goffman gjør. Innhold og form henger sammen. Innholdet er formens materiale, hevder Simmel (1971). Form er syntetiserende prinsipper som skaper enheter av de strukturløse elementer og kan ikke gripes av bevisstheten i sin umiddelbarhet. Innhold er *"everything that is present in*

individuals – drive, interest, purpose, inclination, psychic state, movement” (1971:24).

Innhold eksisterer ikke foruten i form av noe, og det går ikke an å si at et innhold i seg selv er sosialt. Men et innhold kan utveksles mellom mennesker og variasjonen av slike utvekslinger gir ulike vekselvirkninger. Vekselvirkningene gir ulike sosiale former.

Form forstås i forhold til innhold, og sånn er det også for samhandlingsformer.

I undersøkelsen av pasientkulturen på sykehus følger Album Simmels analytiske skille mellom form og innhold ved å

”introdusere et begrepspar som skiller mellom to typer av rammer for samhandling. I den første typen er samhandlingen orientert mot forbindelsen mellom deltakerne, mot karakteren til relasjonen mellom dem” (...).”I den andre har samhandlingen et innhold. Relasjonen er et middel til å utvikle og utveksle dette innholdet.” (...) ”Det går an å si at den første typen rammer dekker samhandling om relasjoner, den andre samhandling i relasjoner. I samhandling om relasjoner er emnet for praten et middel til å ha kontakt eller et symbol på hva deltakerne er og holder på med. I samhandling i relasjoner er emnet noe som har interesse i seg selv” (1996:24).

Jeg er inneforstått med disse to rammetyperne, men jeg skal bare forholde meg til den ene, samhandling om rammer. I tillegg skal jeg forholde meg til en tredje rammetype som for jeg forstår at samhandlinger også er orientert mot aktiviteter deltakere forholder seg til hverandre med og utveksler kunnskap med. Begge rammetyper er orienteringer mot samhandlingsform, men jeg er inneforstått med at emnet for praten, innholdet, kan være et middel til for å involvere seg i aktiviteter, slik som prateemner kan være et middel for å bearbeide relasjoner. Det går også an å se prateemner som et medium mellom involveringer og relateringer, der involveringer kan være et middel til å bearbeide relasjoner og der relateringer kan være et middel til å engasjere seg i aktiviteter. For eksempel er kommentering av den pågående aktiviteten en involvering som kan føre de som er samlet om utføringen av en aktivitet inn i samvær med hverandre, og deltakerne i et samvær kan bli så oppslukt av å prate med hverandre, både om den pågående aktiviteten eller noe annet, at det påvirker gjennomføringen av aktiviteter og deres måte å involvere seg på.

Skillet mellom relatering og involvering er en analytisk konstruksjon som gjør det mulig å betrakte sosial interaksjon fra ulike sider. Analysen holder i stor grad de to aspektene atskilt, men perspektiver der et aspekt av samhandling betraktes i sitt forhold til et annet er inkorporert i analysen, uten at slike kryssperspektiver framheves. Neste kapittel tar utgangspunkt i samlinger, en ramme for samhandling om relasjoner. Kapitlene 6 og 8 er også

perspektiver fra en slik rammetype, mens kapitlene 8 og 9 er perspektiver fra rammer for samhandling om aktiviteter.

Kapittel 5 Samlinger

Nordmenn er sjelden alene når de befinner seg på en av de sosiale arenaene tilknyttet klubben og senteret. Det er som regel andre nordmenn der også. Men klubben og senteret har både siderom og uterom og det er flere rom å være til stede i, så når nordmenn ankommer klubben eller senteret er det ikke sikkert de registrerer at det er andre ankomne der. Snart gjør de likevel det, når de kommer innenfor hverandres påsyn og påhør, og blir gjensidig oppmerksomme på hverandre. Det er noe mer enn bare å være på samme sted, det er å være sammen om å være der. Noen ganger innebærer det veldig lite, slik at de kan lese sine aviser hver for seg og uten å bry hverandre. Andre ganger innebærer det noe mer, som for eksempel når det bare er en avis å finne og den ene bare kan lese når andre ikke leser og omvendt, slik at de på en eller annen måte må samarbeide om avislesingen.

Jeg begynner analysen av sosial interaksjon i de norske miljøene fra et utgangspunkt av felles tilstedeværelse og passivt nærvær, men som illustrasjonen viser er gjensidig nærværende sjelden helt passive overfor hverandre. Det skal jeg se på her, hvordan nordmenn aktivt forholder seg til hverandres gjensidige nærvær. Men først må jeg presentere hovedbegrepene bak min forståelse av relatering på offentlige steder generelt og den aktivt passive relatering spesielt.

En sosial situasjon er i det minste en *samling*, en kombinasjon av felles tilstedeværelse og gjensidig nærvær hvor vi forholder oss til hverandre (Goffman 1963). Alle situasjonelle forhold mellom mennesker, alle relasjoner, er preget av nærhet og distanse (Simmel 1950). De er to overordnede rammer for samhandling om relasjoner. Begge gjelder samtidig. Det gjelder å nærme seg uten å komme for tett på og distansere seg uten å bli fjern. Dermed går det an å se en *idealsfære*, hevder Georg Simmel, "[a] sphere (...) placed around man by his "honor"" (1950:321), der vi forholder oss til hverandre som om vi omgås noe aktsomt. Det er et omfang som ikke lar seg definere og som varierer med omstendighetene, men som likevel kan fornemmes når vi nærmer oss dets grenser og får vi tilgang til andre på en måte vi (og den berørte) kjenner er upassende. Sfæren skal ideelt sett ikke overskrides.

Det gjelder ikke minst på offentlige arenaer, som de tilknyttet klubben og senteret i Alegría, der det å handle passende i en gitt situasjon er forbundet med klare begrensninger på utvekslingen av informasjon som kan betegnes som personlig, fortrolig og intim, og som jeg velger å betegne privat. Den aktsomme omgangsformen slår ut i en særlig tilbakeholdenhet med *det private*. Derfor skriver jeg *privatsfære* eller det private i stedet for idealsfære. Det vil ikke si at privatsfæren er den samme som idealsfæren, men at det aktsomme er forbundet med og påvirket av det private, for sosiale relasjoner kjennetegnes av en aktsomhet uavhengig av hvor mye mennesker vet om hverandre.

Tilbakeholdenheten med det private er uttrykk for et stadig misforhold mellom det vi faktisk blir oppmerksomme på hos hverandre, når vi kommer innenfor gjensidige påsyn og påhør, og det vi aktivt forsøker å holde oppmerksomheten unna. For selv om nordmenn forsøker å ikke se på hverandre, kan de ikke unngå å registrere hva som foregår utenfor deres visuelle fokuseringspunkt så lenge det foregår innenfor deres synsfelt, og de kan fortsatt høre og kanskje lukte hverandre. De kan ikke fjerne seg fra denne informasjonen på annen måte enn ved å forlate arenaen som samler dem. Det er også problematisk å ignorere den, når forsøkene på det bryter med forsøkene på å omgås med aktsomhet og blir respektløst og uhøflig. De forsøker heller å vise *høflig uoppmerksomhet* (‘civil inattention’): *“What seems to be involved is that one gives to another enough visual notice to demonstrate that one appreciates that the other is present (...), while at the next moment withdrawing one’s attention from him so as to express that he does not constitute a target of special curiosity or design”* (Goffman 1963:84). Men det er viktig å merke seg at den høflige uoppmerksomheten ikke retter opp misforholdet mellom hva vi faktisk registrerer og unngår å kommentere

Dermed kan det oppstå en spenning mellom nærhet og distanse i sosiale relasjoner, der det blir tydelig for deltakerne i en situasjon at den ene kommer for tett på eller fjernt fra det private hos andre eller at alle kommer for tett på eller fjernt fra det private hos hverandre, slik at det blir vanskelig å omgås på aktsomt vis. Album (1996) finner det blant pasienter på sykehusavdelinger, at de kommer nært innpå selv om de er fremmede for hverandre, og pasientkulturen preges derfor av spenning mellom nærhet og distanse i sosiale relasjoner. Det samme finner jeg ikke i de norske miljøene på sosiale arenaer tilknyttet klubben og senteret i Alegría. Det betyr ikke at relasjonelle spenninger ikke oppstår her også, og jeg kommer til i dem i de neste to kapitlene, men jeg kan ikke si at spenningene karakteriserer miljøene. Jeg foreslår heller at de norske miljøene er preget av avspenning.

5.1 Former for høflig uoppmerksomhet

Høflig uoppmerksomhet er i utgangspunktet blikkvekslinger der vi krediterer hverandre anerkjennelse, men jeg forstår også høflig uoppmerksomhet som noe mer. Jeg forstår at det er ved å kreditere hverandre på den måten at vi aktivt å forholde oss passive til hverandre (Goffman 1971). Høflig uoppmerksomhet blir en overordnet regel for sosial omgang i samlinger (Album 1996), noe som kommer til uttrykk i mer konkrete etiketteregler om det å posisjonere seg i forhold til andre, se på, snakke til og ha kontakt med andre. Det går an å se at relasjonell bearbeidingen av gjensidig nærvær og vedlikehold av privatsfæren gjøres med ulike former for høflig uoppmerksomhet. Formene henger sammen med gjeldende sosiale omstendigheter, siden overholdelse av etikettereglene stadig utfordres. For samlingene på arenaene i Alegría er ikke konstante. De er knyttet til tid og sted for ulike aktiviteter og vekslende involveringer. Ulike omstendigheter krever varierende innsats for å forholde seg uoppmerksom. Noen omstendigheter krever en intensivering av innsatsen, andre gjør ikke det. I en forstand er det *doing inattention* (Sacks 1992) som foregår, håndtering av sosiale relasjoner vi møte under skiftende omstendigheter på hverdagslige offentlige arenaer.

5.1.1 Passende avstand

Det å holde en for situasjonen passende avstand til andre er en form for høflig uoppmerksomhet som blir spesielt tydelig ved de fysiske avstandene nordmenn oppretter til hverandre på sosiale arenaer i Alegría. Hva som er en passende avstand varierer med forutsetningene for å holde avstand, noe som ikke minst kan observeres når antallet tilstedeværende på arenaene stiger.

Den første personen som ankommer senteret eller klubben velger et vilkårlig bord, mens den neste gjerne finner seg et bord som har et eller flere andre bord mellom sitt og den første ankomnes bord. Den tredje personen eller gruppen gjør også det, og det vil kanskje den fjerde også ha mulighet til, mens den femte som ankommer må nøye seg med et bord ved siden av bord der det allerede sitter andre, og det må de neste også. Så, når det sitter noen ved hvert bord, vil opprettelsen av avstand endres fra søk etter ledige bord til søk etter ledige stoler. De som har muligheten, velger nå stoler ved bord der det ikke sitter så mange fra før. På senteret kan enkelte bord være satt sammen i større bordgrupper og de ankommende tenderer til å sette seg der de kan ha en stol eller flere mellom seg og andre ved bordet, og der de slipper å sitte rett overfor andre. Stolene ved siden av og overfor andre ankomne blir sist tatt i bruk, når ingen andre er ledige.

Viktigheten av å holde passende avstander synes også i arbeidet nyankomne legger arbeid ned for å finne et ledig bord eller en ledig stol. De strekker hals, ser rundt andre, snur seg omkring og går rundt i lokalet for å se etter. Enkelte stiller seg opp et sted og venter en stund uten å sette seg på ledige stoler, for å se om det blir ledig et bord, og de går en runde til før de eventuelt setter seg ved en ledig stol. Viktigheten av passende avstand understrekes også i praten om ”å finne et ledig bord” blant de som kommer i følge. For så lenge det finnes bord der det ikke sitter noen er det uaktuelt å sette seg der det sitter andre. De bordene ”er tatt”, eller ”er opptatt”, og det gjelder å finne bord som ”ikke er tatt”.

Samhandlingen om passende avstander på oppmøtestedet før fjellturene følger samme mønster som på klubben og senteret. De først ankomne stiller seg på et vilkårlig sted på plassen. De neste stiller seg noen meter bortenfor, de tredje som kommer stiller seg der hvor de befinner seg noen meter fra hver av de andre ankomne, og de fjerde plasserer seg noen meter fra de nærmeste andre. Jo flere som ankommer desto større del av plassen blir tatt i bruk, for å stille seg i passende avstander til andre, men oppmøtestedets fysiske avgrensning, fører samtidig til at avstandene som opprettes blir mindre. Noen stiller seg mellom to andre, der disse to andre noen minutter tidligere stelte seg i forhold til hverandre. Er oppmøtet lavt kan de holde lengre avstander til hverandre, når antallet oppmøtte øker korter de ned avstandene, og når oppmøtet er høyt må de holde korte avstander.

Samhandlingen under ankomster til bocciabanene og til middagsselskap på senteret og andre steder ligner bare til en viss grad på det mønsteret jeg har presentert. For både bocchia og selskap er arrangement som tilfører nordmenn fellesanliggender utover gjensidige nærvær og påvirker avstandene de holder til hverandre. Jeg skal vise to varianter av *arrangert nærhet*.

Turvandrere må sette seg tett sammen i en ring, mens de spiser lunsj etter nedstigningen, for da vil turlederen og andre ta ordet for å takke for turen, fortelle noen historier og underholde på andre vis, og det er helt avgjørende at tilhørerne sitter så nærme at de hører hva som blir sagt. Det er betegnende for den distanserende formen for høflig uoppmerksomhet at vandrerne ikke gjør det og som regel blir bedt om sette seg enda nærmere hverandre. Sitteplasseringen under middagsselskap kan også være arrangert, slik at deltakerne i noen tilfeller blir henvist til plasser rett ved siden av og rett overfor andre, selv om det er ledige bord og stoler andre steder i lokalet.

Arrangert nærhet tar også form av kødannelser. Selskapene fører også til at mange ankommer samtidig, men alle kan ikke komme inn samtidig skal arrangørene få plassert alle på ordentlig vis. Så de ankommende samordner sine entreer i en bred kø foran inngangen, og der står de tett sammen i løpet av den tiden det tar å slippe inn. Køer samordnes også blant

ankommende til bocciabanene når de først må melde seg på framfor et utplassert bord der det sitter en som skriver ned påmeldingene. Køer er også veldig vanlig foran diskene på klubben og senteret, men til og med fjellturene tar form av kødannelse. Vandrerne går hakk i hæl etter hverandre opp fjellsidene, særlig i første halvdel av turene, da alle går samme sti og må forholde seg til hverandres tempo.

Arrangert nærhet bryter altså med et samhandlingsmønster der rammen for uoppmerksomhet innebærer at nordmenn holder relativt stor avstand til hverandre når situasjonen tillater det og gradvis mindre avstand med det økende antallet nærværende. Men det fører ikke dermed til at nordmenn bryter et forbud mot å holde avstand, og det fører ikke til forholdet mellom nordmenn blir anspent. Men i et fåtall tilfeller av arrangert nærhet vekket nordmenn oppsikt om ikke forbauselse og undring, da de i stedet opprettet avstand til andre. De ble spøkefullt kommentert av andre de var ment å sette seg og stille seg nært inntil, mens arrangørene oppfordret dem til å sette seg og stille seg nærmere. Det må jeg forklare nærmere.

Annonserte, fastlagte og på andre måter formaliserte arrangement av det slaget som fritidsaktivitetene tilknyttet klubben og senteret kan sies å være, er begivenheter som gjennomføres og organiseres ved den planlagte realiseringen av noe ennå ikke realisert. Arrangeringen knytter an til antagelser om hva som skal skje i dem. I en slik forstand kan mange om ikke alle hverdagslige begivenheter forstås som arrangement, fordi antagelser om virkeligheten er et sosialt og ikke et formalt prosjekt. Begivenheter vi går i møte er forbundet med antagelser om aktiviteter, situasjoner og deltakelser i dem, slik at de tilføres en forutsigbarhet om hva som skal skje. Realiseringer av forventninger er avgjørende for vår tillit til den sosiale virkelighet. Realiseres ikke forventningene oppstår forvirring, tvil og usikkerhet om hva som skjer, noe som igjen anspenner forholdet mellom situasjonsdeltakere (Garfinkel 1967). Realiseringer av det forventete bekrefter situasjoner og relasjoner (Goffman 1971).

Fysisk nærhet overskrider ikke andres privatsfære når nærheten kan forventes. Nærheten avstedkommer ingen relasjonell spenning, og det gjør heller ikke fysisk avstand når den kan forventes. Dermed går det an å tolke samhandlingsmønsteret jeg først beskrev på samme måte som ved tilfeller av arrangert nærhet. Da betraktes den sosiale virkeligheten som et arrangement der det som for en gitt situasjon er en passende avstand tilsvarer realiseringen av en forventning. Så når omstendighetene endres og arrangementet for nærhet opphører vil det også skje en endring i fellesforståelsen av hva som for den gitte situasjonen er en passende avstand. For eksempel vil samlingen av bordgjester i et selskap spre seg i større eller mindre grad når vertene lar gjester få en såkalt pause fra arrangementets taler og serveringer, og flere av gjestene reiser seg for å *"luften meg litt"*, som noen sier. Og når samlingen av femti, seksti

og kanskje sytti turvandrere ønskes god tur av turlederen og begynner på selve vandringen er det trangt og smalt til å begynne med når alle skal samme vei. Da må avstandene samordnes: ”Noen begynner å gå og jeg følger etter. (...) Noen går veldig fort og passerer andre på vei framover. Til å begynne med går vi ganske trangt, og noen kommenterer det, og sier at de vil ha litt mer armslag når de går, at det er derfor de går forbi andre” (Feltrapport 05.05.03). Men forventninger om fysisk nærhet er ikke eneste bakgrunn for vedlikehold av privatsfærer.

5.1.2 Kontroll over blikket

Av begrepet om høflig uoppmerksomhet framgår det at våre blikk alene kan gjøre andre til gjenstand for både noe kuriøst og ukuriøst, noe krediterende og diskrediterende, og blikkene våre kan følgelig bli oppfattet som henholdsvis en forulempning og understøttelse av andres privatsfærer. Det er ukomfortabelt å bli stirret på. Det gjør oss usikre på hva som skjer og urolige for om noe er galt. Men det er ikke alltid upassende å se lenge og åpenlyst på andre, og nordmenn vil i mange tilfeller se lenge på andre som de ikke er i direkte kontakt med og uten at seingen forårsaker en anspent situasjon. De som går etter hverandre på fjellturer og andre som står i kø gjør jo gjerne det, og på samme måte som med fysisk nærhet må det være en grunn til at det ikke representerer noen slags overskridelse av andres privatsfære. Og ved siden av forventninger om å bli sett, er grunnen at de forholder seg til hverandres rygger og ikke fronter og har hvert sitt og ikke et gjensidig visuelt fokus for oppmerksomheten.

Av samme grunn er relasjonen uanstrengt blant turvandrere under lunsjen etter nedstigningen når de sitter ved siden av og nært inntil hverandre i en ring rundt begivenhetens sentrum, for de har fokus på turlederen og ikke den som sitter ved siden av. Og turlederen går inn i midten av ringen av tettsittende, hvorfra han og andre som stiller seg der for å formidle noe og underholde litt blir gjenstand for alles oppmerksomhet. Det samme skjer under andre omstendigheter for underholdning og under bocciaspillet der de som har kastet står sammen og ser på spilleren som skal kaste, kaster og har kastet.

I den forbindelse er det interessant hvordan de som på ulike måter kan sies å stå for underholdningen kan bli sett på uten at det bryter med forventningen om å ikke stirre. Men de som underholder innefra sirkelen, kaster en bocciakule eller gjør noe annet framfor andre, framstår ikke som seg selv som privatpersoner. Deres involveringer symboliserer transformerte meninger innen rammer for lek og underholdning, og de framstår som spillere og turledere. Privatsfæren er også *selvets territorium* (Goffman 1971), og det beskyttes av transformerte meninger som forteller noe om rolleprestasjon framfor privatkarakter.

Men hvordan vi kontrollerer blikket regulerer ikke bare vår seing på andre, det regulerer også vår seing på hverandre. I samlinger styres og reserveres blikket primært i forhold til gjensidige fokus for visuell oppmerksomhet. Vi bruker synet aktivt for å holde passende avstander og kreditere hverandre respekt. Vi må se på hverandre for å kunne forholde oss høflig uoppmerksomme på den visuelle måten, men vi må ikke se for mye. Måten vi ser på hverandre, hvordan vi fører blikket til og fra hverandre og hvordan vi fester det og unngår å feste det på hverandre, er avgjørende for hvordan vi forstår hverandre.

Nordmenn gløtter stadig på hverandre. De orienterer seg på arenaene når de ankommer, ser hva andre holder på med og hvem som er til stede. De lar blikket gli over samlingen av andre og går rundt for å se seg om, men også senere løpet av den tiden de er på arenaene vil de se etter ankommende andre, mens utrop og plutselige hendelser stadig får dem til å se etter hva som foregår. Men når nordmenn lar blikket vandre kan de uforvarende havne ansikt til ansikt med hverandre og så og si bli fanget i hverandres blikk. *Blikkfang* er noe annet enn *blikkvekslingene* de aktivt forholder seg uoppmerksomme med. Blikkfang er bare uoppmerksomme. De er gjensidige øyeblikk som vanligvis varer et par blunk lenger enn vekslinger idet deltakerne overrumpler og forfjamser hverandre. Kanskje lurte de på hverandre, om de har sett hverandre før, om de burde ha hilst og om andre forhold jeg spekulere over her, og kanskje er det for å forsikre seg om at de ikke har forulempet den andre at den ene kan finne på å kaste et raskt blikk tilbake mot den andre etter først å ha snudd seg vekk. Og kanskje er det antagelsen av å ha forulempet andre som fører til at enkelte øyeblikkelig retter fokuset i andre himmelretninger, som for å gi inntrykk av en blikkveksling. I alle tilfeller er det forbudet mot å stirre på andre som aktualiseres, eller rettere sagt forbudet mot å se på andre slik at blikket signaliserer curiositet. Men en slik reaksjon kan misforstås, i den grad den gir inntrykk av å ha blitt tatt på fersken i å stirre, og da er det bedre å avkrefte det. Så i de fleste tilfellene smiler nordmenn til hverandre, nikker med hevede øyenbryn, før de vender blikkene fra hverandre. Reaksjonene viser at de ikke betrakter andre som rare på noen måte, og når enkelte i tillegg begynner så vidt å le og riste lett på hodet, er det som å poengtere at det er situasjonen som er besynderlig eller også at det er dem selv og deres egen uoppmerksomhet og ikke den andre som er skyld i blikkfanget. De blide reaksjonene håndterer overskridelsen, som blikkfanget kan oppleves som, på en måte som ikke bare er taktfull, men som også demonstrerer at dette ikke er noe å bry seg om, at det var en uskyldig glipp som de kan smile av og at de er blide og glade og slett ikke forulempet.

Dermed er det en form for hilsing nordmenn utveksler etter at de fanges i hverandres blikk på denne måten. Men nordmenn gjør noe mer enn å utveksle smilende unnskyldninger

når de i andre sammenhenger *hilser på* hverandre, for da oppretter de kontakt med en eller annen hensikt. Det gjør de ikke når de *hilser til* hverandre straks etter blikkfang, for da er kontakten allerede opprettet og det var ikke med hensikt. Og når nordmenn hilser til hverandre, påbegynner den ene hilsingen samværet som den andre hilsingen avslutter, mens påhilsninger besvares av påhilsninger som ofte innleder et samvær. Det å hilse til andre bekrefter situasjonen for høflig uoppmerksomhet, og det på en måte som avdramatiserer eventuelle overskridelser og usikkerhet som oppstår med blikkfanget.

5.1.3 Henvendelsesfri prat

Under bocciaspillene var det flere som stilte seg meg oppover ved banenes langsider, mellom kastene de gjorde, for å se på spillets gang. Jeg gjorde også det, og så sto vi der, ved siden av og framfor hverandre, og fulgte med spillerne som kastet og kulene som trillet forbi på grusen foran oss. Og når vi sto sånn ville en av oss kommentere kulenes løp og innvirkning i spillet. Noen utbrøt for eksempel resultatet av et kast, og innimellom kommenterte flere det samme resultatet samtidig. Disse kommentarene var ikke rettet til noen bestemt som stod der. De var ikke henvendelser, og ble fyrt av rett ut i lufta. Det hendte at kommentarene ble kommentert ved at det samme ordet eller den samme setningen ble gjentatt, eller ved at kommentarene ble formulert med andre ord med samme betydning. Men kommentarutvekslingen førte ikke nødvendigvis noen vei eller innledet begynnelsen på samtaler. En annen type kommentarer om utfallet av et kast, hvor kommentarene gjerne var humoristiske eller forsøkte å være det, var heller ikke rettet mot spilleren som nettopp kastet og førte heller ikke til samtaler mellom dem eller andre deltakere. De var også kommentarer om spillet, ble hørt av de andre nærværende, men henvendte seg ikke til noen spesielt. De henvendte seg til alle som fulgte med i spillet, og kommentarene ble gjenstand for tilleggskommentarer som gjerne utvidet eller la en mening til den som ble uttrykt med den første kommentaren, og disse kunne igjen bli kommentert og så videre. Tilleggskommentarer ble uttalt av andre personer enn de som åpnet praten, men uten at praten utviklet seg til en replikkveksling mellom deltakere i et samvær. De snakket.

Denne formen for prat ligner hva Goffman (1963) beskriver som gradsfokusert samling (*partly-focused gathering*), men i slike samlinger beveger deltakerne seg inn og ut av samvær med andre, som for eksempel en samtale med flere deltakere. Prateformen jeg har beskrevet blant bocciaspillere refererer ikke noe samvær, den er *henvendelsesfri*. Deltakerne i den snakker ikke til hverandre, men om det som foregår. Det innebærer riktignok ikke at

kommentarene ikke kan lede spillere ut i samtaler med hverandre, men praten den ene spilleren er ikke før ferdig kastet så står det en annen spiller klar for å kaste og da rettes blikket mot denne.

Henvendelsesfri prat forekommer også på andre arenaer, for eksempel blant fjellvandrere som går i følge etter hverandre, og det er vanlig at praten starter når en finner på å kommentere omgivelsene de går i. Det er vanlig at en stopper opp for å se på utsikten eller noe annet som fanger vedkommendes oppmerksomhet. Flere får øye på planter og kulturlandskap, som de lurer på og spør om, og så prater de om dette. De ser på utsikten, plantene og landskapet og prater om det, uten å snu seg til hverandre, men fortsetter å gå når de har pratet ferdig. Og i samlinger rundt bordene på klubben, senteret og andre arenaer er det vanlig at nordmenn uttrykker glede over maten de spiser eller sier at det var godt med mat, uten at denne praten som fører dem inn i samtale de senere har med hverandre, selv om den også gjør det i mange tilfeller.

5.1.4 Kontaktfrie henvendelser

Nordmenn kan også samarbeide om rammen for høflig uoppmerksomhet ved å henvende seg til hverandre. Når forbindelsen er opprettet endres rammen fra en samling til et samvær.

Dermed er det ikke helt riktig av meg å påstå at de personene som da ser på hverandre ikke har kontakt, men kontakten er forbigående. Kontakten initieres, men videreutvikles ikke, i hvert fall ikke i særlig stor grad. Den tilføres et innhold som ikke fører samværet noe lenger enn til begynnelsen på avslutningen av det.

Jeg tenker selvfølgelig på henvendelsene nordmenn fremmer for eksempel på senteret og klubben når de spør andre som sitter ved et bord om en eller flere av bordets tilhørende stoler er ledige. Det første som er verdt å legge merke til ved sånne henvendelser er tonen de fremmes med. ”Unnskyld”, sier de og venter på at den andre skal se opp mot dem, før de spør. Ikke alltid, for det er også mulig å unnskyld seg og spørre med det samme, og jeg finner ikke noe klart skille mellom de to måtene å fremme henvendelsen. Men den førstnevnte varianten er vanligst blant nordmenn i Alegría, så jeg holder meg til den her. Og det første jeg vil påpeke er inngangen på henvendelsen, selve unnskyldningen, som også forteller noe om henvendelsens karakter. Venner og bekjente henvender seg ikke til hverandre med unnskyldninger, men det betyr ikke at unnskyldninger primært gir forestillinger om en ukjent henvender. De er først og fremst høflige åpningsreplikker som uttrykker unnskylderens beklagelse overfor den unnskyldte. De er direkte beklagelser av bruddet på den usagte regelen

om å unngå hverandres fokus for uoppmerksomheten. Derfor gjøres henvendelsene på en hensynsfull måte. Unnskyldningen og de avventende sekundene som følger gir den unnskyldte mulighet til å summe seg og legge vekk det han eller hun holder på med før kontakten opprettes med unnskylderen. Men unnskyldningene er også indirekte beklagelser av bryderiet som unnskylderen skal forstyrre den unnskyldte med. Dermed er unnskyldningen bare begynnelsen på den høflige tonen som bryderiet omgis med. En unnskyldning er ikke bare appell om respons fra den unnskyldte, men viser en ordentlig og hensynsfull oppførsel som også verdiger unnskylderen en anstendighet i form av respons. Unnskyldningen legitimerer ikke bruddet på den usagte regelen, for det gjør henvendelsesgrunnet, men den gjør unnskylderen til like verdig en respons som den unnskyldte er verdig en hensynsfull tilnærming. Så ingen prøver å la være å besvare unnskylderen. Det ville være uhøflig. Men de snur seg i retning av unnskylderen, av og til med et *"Ja"* men ikke alltid, og viser at de akter å la unnskylderen fremme sin henvendelse. Og så gjør unnskylderen det før samtalen forløper med utvekslingen av ytterligere høflighetsfraser som i det ene utfallet er av type *"Nei, dessverre"* eller *"Nei, beklager"* og *"Alt i orden"*, og i det andre utfallet av type *"Ja, vær så god"* og *"Takk"*, *"Ingenting å takke for"* eller *"Bare hyggelig"*. Høflighetsfrasene omslutter samværet med en viss seriøsitet som om samtalen behandler noe det er viktig å ta på alvor, mens rekkefølgen av dem gir samtalen et formalistisk preg, som om det er noe som må foregå på en korrekt måte for at det skal virke. Jeg skal ikke vie disse frasene særlig mer oppmerksomhet, men jeg vil understreke at de ikke gjør samtalen til noe stivt, som om det gjaldt utføringen av et høytidelig ritual. Men høfligheten, aktsomheten, seriøsiteten og formaliteten omgir likevel samtalen med en karakter av noe seremonielt.

Flere hverdagslige samhandlinger har en seremoniell karakter (Goffman 1967). Det gjelder spesielt inngangen og utgangen til samvær på offentlige og halvoffentlige steder. Det er interaksjon hvor karaktertrekkene hensyn og ærbødighet, som jeg presenterte i forrige kapittel, er framtrepende orienteringer mot det andre mennesket som noe verdifullt. Det er med andre ord interaksjon hvor den krediterende meningsutveksling har mer å gjøre med formen for prat enn innholdet i den (Album 1994). Det betyr ikke at samtalen ikke refererer et innhold, men der innholdet fungerer som en praktisk håndtering av situasjonen og er tom for informasjon av privat karakter.

Unnskyldninger, takksigelser og tillatelser er høflighetsfraser som vier andre en verdi som anstendige og respektfulle, i den grad det er passende at de involverte omgår, unngår og beskytter hverandres privatsfærer. Og det gjør nordmenn når de unnskyldende henvender seg til hverandre for å fremme forespørsler som kun har til hensikt å få klarhet i om stolen er ledig

eller ikke, og om det eventuelt går an å sette seg der eller ikke. Forespørslene annonserer et praktisk fellesanliggende mellom deltakerne i samværet og forteller at samværet er over med fullbyrdelsen av fellesanliggendet. Forespørslene etablerer praktisk talt situasjonen for avslutningen av samværet. Når stol spørsmålet er avklart avsluttes samværet. Det fører ikke med seg noen forpliktelser om utveksling av privat informasjon. Alt som har med den andre personen å gjøre ligger utenfor fellesanliggendets grenser og unngås. Det ligger også et privat hensyn i det å spørre, hvis andre kan synes at det å la være er å ta seg til rette, eller hvis det unngår en situasjon der andre gjør krav på stolen de har satt seg i. Begge deler vil engasjere andre på en mer personlig måte, særlig det siste, for det bryr andre mer å måtte fremme kravet enn å motta forespørselen.

Det er også andre forespørslene og ærend nordmenn har og som gjør at de må henvende seg til hverandre for å få ordnet med dem, som for eksempel spørsmål om hvilken bocciabane som er nummer 3, eller det å skaffe seg noen å sitte på med for å bli kjørt til turstedet. Og det er ikke så sentralt hvilke de er men at de ikke er forespørslene om å innlede private samtaler. Det poengterer at håndtering av praktiske anliggende gir grunnlag for henvendelser selv under rammer for gjensidig uoppmerksomhet og uten at den rammen slutter å gjelde som overordnet ramme. Samtidig bekrefter eller presiserer samværene som følger av slike henvendelser at rammen for uoppmerksomhet angår den private informasjonen vi er gjensidig tilgjengelige for på offentlige arenaer, men som vi beskytter ved vedlikehold av privatsfæren.

5.2 Intensivering av uoppmerksomheten

Som følge av flere, ulike sosiale omstendigheter vil nordmenn stadig nærme seg og fjerne seg fra hverandre. Variasjonen skal forstås som en veksling i deres gjensidige tilgang til informasjonen de gir og avgir med sin kroppslige og karaktermessige individualitet. På offentlige arenaer, som de som er tilknyttet klubben og senteret i Alegría, skal gjensidig nærværende aktivt forsøke å forholde seg passive til informasjon de kan sanse av hverandre. Dette forholdet har en avspennende og anspennende dimensjon, og i samlingene i de norske miljøene er den avspennende dimensjonen dominerende. Det er mulig å være tilstede på arenaene uten å forholde seg så mye til hverandre, forholde seg til hverandre uten å henvende seg, prate uten å henvende seg til hverandre og henvende seg uten å etablere private samvær. Men det er ikke alle omstendigheter hvor det er så lett å nyttiggjøre seg mulighetene. Det oppstår situasjoner hvor handlingene de før kunne gjøre uten særlig tanke på andre, som det å se seg omkring, krever stadig flere hensyn for dem som sitter ved siden av og rett overfor.

Omgåelser og unngåelser av andre blir stadig mer omfattende, handlingsrommet begrenses og utøvelsen av aktiviteter disiplineres. De får mer å være uoppmerksomme om og sosiale relasjoner anspennes.

Den anspennende dimensjonen knytter seg særlig til statiske samlinger der bevegeligheten er langvarig innsnevret. Bordsamlinger kan være det. Nordmenn som sitter på hver side av bordet med ansiktene mot hverandre er spesielt oppmerksomme med hvor de fester blikkene sine. De prøver å se på noe annet enn hverandre. Noen ser ned i fanget sitt eller på borddelen foran seg, andre finner et eller annet punkt til siden for den rett overfor. De ser i veggen eller ut i løse lufta. Eller de setter seg og stolen på skrått og får kroppen og hodet vekk fra personen rett overfor, eller de bare vender hodet i en annen retning. Men det er vanskelig i lengden og innimellom fanges de av hverandres blikk, ser fort en annen vei eller holder blikkene litt mens de smiler.

Den avspennende dimensjonen knytter seg mer til dynamiske samlinger der bevegeligheten er kortvarig innsnevret. Bocciasamlinger er ofte det. Tilstrømningen og fortettingen av deltakere samt sirkulasjonen av spillere som beveger seg fram til utkastposisjonen, kaster og går til siden og bakover i kretsen, fører til en skjerping av anstrengelsene for å opptre høflig uoppmerksomt. De som ikke kaster for øyeblikket er opptatt av å holde seg litt unna kasteområdet, mens de som skal til å kaste og de som har kastet er påpasselige med å ikke gå på hverandre. Alle sørger for å gi hverandre rom og ikke være i veien, men i den stadige bevegelsen er det ikke til å unngå at enkelte kommer borti og nesten går på hverandre. For eksempel vil de som brått snur seg, kunne befinne seg kloss inntil andre. Når de blir mer nærgående kolliderer de nesten med hverandre. Med skumpinger følger beklagelser, men også smil og godlynte kommentarer. De smiler og ler. Enkelte har det litt moro med situasjonene som oppstår og sier noe tull. Siden de står så tett, hører alle hva som sies. Da kan flere komme til å le, og en og annen kan finne på å følge opp tullekommentaren med mer tull. Det er typisk at samlinger under prøvekastingen endrer seg fra et knippe forsiktige og forsagte enkeltpersoner til en pratete og omgjengelig gjeng.

5.3 Harmoni

Med mindre det å forlate andres nærvær er et alternativ, så er det to løsninger på situasjonelle anstrengelser forårsaket av en slik intensivering. Det ene er å fortsette distanseringsarbeidet, det andre er å innlede samvær. Spørsmålet er om det å fortsette distanseringsarbeidet er hensynsfullt eller ikke. Under noen omstendigheter kan det bli oppfattet som uhøflig. Det

peker mot neste kapittel, som tar for seg overganger fra samlinger til sosiale samvær, og det understreker et kjennetegn ved samlingene i norske miljøer. Nordmenn samarbeider om å lette relasjoner fra anstrengelser som potensielt anspenner og anstrenger. Det lave nivået av anstrengelser preger samlingene. De er avslappede, balanserte og harmoniske situasjoner.

6 Fra samlinger til samvær

Forrige kapittel handlet om kommunikasjon i rammer, mens dette handler om kommunikasjon om rammer. Det skiller mellom hvordan nordmenn i Alegría forholder seg til hverandre innenfor rammen av en samling og forholder seg til hverandre for å komme fra samlinger til samvær. Det siste er ikke helt riktig, for jeg beskrev også tilfeller der nordmenn pratet til hverandre på en slik måte at de opprettet kontakt og var sammen. Men i disse tilfellene foregikk det ingen kommunikasjon om muligheten for å inngå samvær. Nordmenn henvendte seg uten spørsmål om andre var klar for det eller ikke, og det kunne de fordi de praktisk talt hadde behov for det. I *praktiske* samvær er hensikten med forespørselen å få avklart noe. Behovet for en avklaring legitimerer henvendelsen.

Storparten av samværene i de norske miljøene blir ikke realisert som følge av et praktisk anliggende. Nordmenn kan selvfølgelig finne på noe å spørre om som tilsnakkete innser at henvenderen har et behov for å få rede på, men det er grenser for hvor mye nytt det er å spørre om for hver gang de spiller boccia, går fjelltur og tar del i andre fritidsaktiviteter tilknyttet klubben og senteret, og da tenker jeg ikke på bekjentskap som i de fleste sammenhenger gir en sånn mulighet (se 6.2.1). Dessuten er det begrenset hvor stort rom slike forespørsler gir for å utvikle samværet til noe annet enn håndtering av et praktisk anliggende, og det er jo nettopp hva nordmenn ønsker. Det var i hvert fall hva de sa til meg om sine grunner for å være til stede og frekventere de sosiale arenaene. De håpet å treffe bekjente eller kanskje bli kjent med noen. De ønsket å komme i kontakt med andre, prate og være sammen. Opprettelsen av slike samvær har tilsynelatende ingen annen hensikt enn samværet selv.

Samvær for sammenværingens skyld er *sosiable* (Simmel 1950). Sosiabilitet betegner sosial omgang hvor innholdet er så marginalisert at det nesten ikke har noen betydning, mens det betydningsfulle er samhandlingens form. Lek er kanskje det nærmeste vi kommer en ren form for sammenværen. I lek er vi sammen for å ha det gøy sammen, for smile av hverandre og glede oss med hverandre. Innholdet er der også, men kun som et middel for relasjonene

eller formen. Sånn er det også i sosiabile samvær. Det prates om noe, men det er for å kunne være sammen. Det viktigste er det sosiale og ikke den instrumentelle nytteverdien av noe.

Orienteringen mot sosiabile samvær stiller følgelig helt andre krav enn overganger mot praktiske samvær. Sosiabile samvær kan ikke gjennomføres ved en fullstendig unngåelse av det private, slik som tilfellet er med praktiske samvær. Om ingen byr litt på seg selv, mister samværet sin sosiabilitet og meningsutvekslinger blir innholdsorientert. Overganger fra samlinger til sosiabile samvær er tilnærminger fra distanserte utgangspunkt. De reduserer avstander til andres individualitet, personlighet og privatsfære. Reduseringen må villes av alle parter i et samvær, men det er ikke nok. Vi må også være beredt på dem der og da. Vi har riktignok en generell beredskap for å havne ansikt til ansikt på offentlige steder (Goffman 1963a), men det er i større grad overfor praktiske hjelpebehov. Tilnærmingen til sosiabile samvær må orienteres om på forhånd og forberedes slik at tilsnakking kan ventes og ikke kommer bardust på og utfordrer andre. Den må tilrettelegges og tilpasses de sosiale omstendighetene slik at den kan åpnes på gode måter. Det gjelder å bli trygge på hverandre ved å forutsigbargjøre det som skal skje.

Overgangene til sosiabile samvær har strenge krav til aktsomhet og det må tas hensyn hele veien, både i prosesser ut av samlinger og i prosesser inn i samvær. Det siste betyr at jeg ikke ser at overgangene i de norske miljøene er regulert som én sammenhengende prosess, men som en serie interaksjonsenheter. Før jeg beskriver overgangene vil jeg redegjøre for hvordan jeg forstår rekkefølgen av enhetene.

6.1 Rekkefølge av interaksjonsenheter

Det er nærliggende å trekke fram etnometodologi, når jeg hevder at overgangene forutisbar Innenfor den konversasjonsanalytiske retningen av etnometodologi studeres interaksjonsenheter og påbegynnelser og avslutninger av dem helt nede på nivået for ordveksling. Spørsmålet er hvordan konversasjoner ordnes og fokuset er på turneringen av prat mellom deltakere i en konversasjon (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974).

Her trekker jeg på Emanuel Schegloffs (1968) undersøkelse av de fem første sekundene av samtaler mellom ringere og operatører på en telefonsentral. Samtalene forløper i sekvenser, der selve oppringningen og operatørens påfølgende svar kan sies å utgjøre en sekvens, og der innringerens anmodning om å få snakke med den eller den innleder den påfølgende andre sekvensen. Schegloff finner at den første og andre ytringen i en påfølgende sekvens er betinget av ytringene i sekvensen foran, slik også den andre ytringen i en sekvens

er betinget av sekvensens første ytring. En pratesekvens avklarer noe, og det avklarte gir *"the availability to talk [further]"* (:1087). For eksempel vil svaret operatører gir på oppringningen kunne avklare hvor ringeren har kommet, og at ringere og operatører har hverandres oppmerksomhet, mens spørresvar som *"What?"* eller *"Yeah"* (se Schegloff 1968:1090) også avklarer at operatører er tilgjengelig for en henvendelse. På samme måte viser oppringningen at innringeren gjør seg klar til å fremme sin henvendelse. Sekvensiell avklaring svarer dermed til sosiale praksiser for håndtering av noe aktuelt, der hver håndtering arrangerer eller ordner den neste til noe typisk eller ventet. De gjør påfølgende prat *adequate, knowledgeable* eller *accountable*, om jeg holder meg til Garfinkels (1967) mer eller mindre uoversettelige begrep.

Det er interessant hvordan konversasjonsanalytikere reserverer den sosiale ordningen, som hevdes konstituert eller konstruert i telefonsamtalene de undersøker, til kun å gjelde konversasjoner, mens de samtidig hevder at ordningen kan betraktes som konstituerende for begivenheten som konversasjonen foregår i, fordi konversasjonen utgjør hele begivenheten (Schegloff & Sacks 1974). I ansikt-til-ansikt-situasjoner settes andre kommunikasjonsmidler i spill ved siden av den muntlige konversasjonen, men ordningene som konstituerer slike begivenheter forstås likefullt å være produsert i situasjonene.

Goffman argumenterer mot denne tenkningen ved å hevde at alle samtaler, også telefonsamtaler eller konversasjoner, bør studeres som rammer for samhandling:

"[T]alk viewed interactionally" (...) "is an example of that arrangement by which individuals come together and sustain matters having a ratified, joint, current, and running claim upon attention, a claim which lodges them together in some sort of intersubjective, mental world" (...) *"Words are the great device for fetching speaker and hearer into the same focus of attention and into the same interpretation schema that applies to what is thus attended* (1981:70-71).

Jeg behøver ikke gå videre inn i denne diskusjonen, men jeg presenterte den for å få fram redskapene i min analyse av overgangene fra samlinger til samvær i de norske miljøene i Alegría. Det er tre poeng jeg vil framheve. For det første forstår jeg at overgangene forløper i en rekke av interaksjonseenheter. Den første enheten har å gjøre med hvorvidt initiativtakere har grunnlag for å ta kontakt, den andre med hvorvidt andre er tilgjengelige for samvær og den tredje med hvordan samvær skal åpnes. I praksis vil enhetene overlappe hverandre. Det kan innvendes mot inndelingen at enhetene ikke vil være lett å skille fra hverandre, og at de bare er ulike perspektiver på en og samme prosess. Det første er jeg enig i og jeg vil tro at de to første spørsmålene kan det tas stilling til omtrent med det samme, men jeg er ikke enig den

siste innvendingen. Hvis den stemmer vil grunnlaget noen har for å henvende seg til andre tilsvare andres tilgjengelighet for å motta henvendelser. Da ville for eksempel bekjentskap, som gir grunnlag for henvendelser (Goffman 1963), også gjøre mennesker tilgjengelige for hverandre. Men i de norske miljøene er ingen tilgjengelige for hverandre som følge av bekjentskap eller andre grunnlag for henvendelser. Spørsmålet om tilgjengelighet aktualiseres etter avklaringen av et henvendelsesgrunnlag, og det bringer meg over til neste poeng.

For det andre vil en påfølgende interaksjonsenhet være betinget av den foregående. Det er tydelig i forholdet mellom andre og siste enhet, for de færreste åpner et samvær med andre de ser er utilgjengelige, men det er ikke like tydelig i forholdet mellom første og andre enhet. Men jeg observerte også tilfeller der nordmenn i det første øyeblikket lyste opp over oppdagelsen av en nærværende bekjent og begynte å gå bort til dem, før de i neste øyeblikk innså at vedkommende var opptatt med et eller annet. Det var også de som avvinket andre før disse rakk å henvende seg. Denne betingelsen blir imidlertid klarere når også potensielle snakkere og ikke bare potensielt tilsnakkete tillegges tilgjengelighetsvariabelen, for de som er klare for å inngå samvær med andre vil ikke forsøke på det før de har et grunnlag for å henvende seg.

For det tredje ordnes rekkefølgen av interaksjonsenheter av utvekslingen av hensyn og ikke av "*a range of other turn-taking parameters*" (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974:729). Det blir viktig å nærme seg med aktsomhet, for det kan hende at andre ikke ønsker å prate. Det er lite taktløst å henvende seg til andre der det mangler et grunnlag, og det er lite hensynsfullt å forsøke seg på samvær med andre som har gjort det klart at de ikke ønsker det. Selve åpningen av samværet er også regulert. Det har med definisjonen av samværet å gjøre.

6.2 Henvendelsesgrunnlag

Grunnlaget for henvendelser varierer fra arena til arena. De forskjellige begivenhetene og aktivitetene gir nordmenn varierte sosiale posisjoner. Ulike sosiale posisjoner gir ulikt henvendelsesgrunnlag (Goffman 1963). På klubben og senteret kan gjestene bestille mat og drikke av salgsbetjeningen, under fester og selskap kan de hilse på vertskap og arrangører, under fritidsaktivitetene kan de forespørre ansvarlige og ledere hvis de lurer på noe. Samtidig vil også betjeningen, vertskapet, ledere og arrangører kunne ha et grunnlag for å fortelle henholdsvis at kunder vær så god kan begynne å bestille, at gjester ønskes velkommen, og at for eksempel spiller nummer ni skal starte neste omgang i bocciaspillet.

Men det er ikke henvendelsesgrunnlag tilknyttet mer eller mindre formelle sosiale posisjoner jeg skal ta for meg her. Slike henvendelser har primært et formål utenom opprettelsen av kontakt, mens jeg er interessert i de som primært gjøres med formål om å opprette kontakt. Jeg skal legge vekt på to henvendelsesgrunnlag, de som kommer av kjennskapet til andre og de som kommer av den uoppmerksomme karakteren i relasjoner.

6.2.1 Kjennskap til hverandre

Simmel hevder at *"all relations which people have to one another are based on their knowing something about one another"* (1950:307). Det er opplagt for de som er bekjente. Bekjente har delt opplevelser og det gjør at de har en historie sammen. De kjenner hverandre fra hva de har opplevd sammen, og det som er felles knytter dem sammen. Men sammenknytningen er avhengig av vedlikehold for å vare og med betingelsen følger et ansvar. Bekjente har rett og plikt til å henvende seg til hverandre, i motsetning til ukjente som har plikt og rett til ikke å henvende seg til hverandre, og som en hovedregel må bekjente ha en grunn til å ikke opprette kontakt, mens ukjente må ha en grunn for å opprette kontakt (Goffman 1963). Dermed er det ikke like opplagt at relasjoner mellom ukjente er basert på hva de vet om hverandre, men det går an å se at ukjente forholder seg distansert nettopp på grunn av det lille de vet om hverandre. Av samme grunn vil ukjente introdusere seg for hverandre når de hilser første gang (Simmel 1950).

Plikten til å hilse blant bekjente er streng. Det å ikke hilse oppfattes som uhøflig. Derfor stopper nordmenn også opp et par øyeblikk for å hilse selv om de er sent ute til avtaler eller møter på klubben eller senteret og egentlig må skynde seg. Det er viktig at de får forklart at de er sent ute, at det er grunnen til at de ikke kan snakke mer nå. Det er viktig å handle adekvat (Garfinkel 1967), så om nordmenn ikke hilser på nærværende bekjente må det forklares ved neste korsvei.²⁵ Men de må ikke alltid hilse, for i mange tilfeller er bekjente i de opptatt i samtaler eller noe annet som gjør dem uoppmerksomme på andre, og da kan

²⁵ To ganger ble jeg konfrontert med at jeg ikke hilste på personer jeg dager i forveien hadde blitt presentert for. I det ene tilfellet spurte en dame meg om jeg var overlegen. Jeg svarte med å spørre hva hun mente, og hun gjenfortalte en situasjon da jeg ikke hadde hilst på henne. I et annet tilfelle satte jeg meg ved bordet hos en bekjent, etter at hun snakket til meg og vinket henne bort til seg av en henne. Jeg snakket litt med henne og skulle til å håndhilse på den andre damen som satt der, da denne lettere forbauset spurte om jeg ikke kjente henne igjen ettersom vi hadde hilst på hverandre og pratet sammen for bare et par dager siden. Ved begge anledningene unnskyldte jeg meg. Det følte ubehagelig å bli stilt konfrontert med forglemmelsene, fordi jeg merket at det brydde dem det gjaldt, til tross for at de sa det var greit. I ettertid antar jeg at forglemmelsene skyldtes at det var så mange personer jeg stadig ble presentert for og hilste på, ettersom som så mange nordmenn frekventerte arenaene, at jeg ikke alltid husket om jeg bare hadde sett dem før eller om jeg hadde hilst på dem. Jeg antar at det også kan være sånn for andre som er nylig tilflyttede og som debuterer på ulike arenaer i Alegría, og at det kan være en sannsynlig årsak til at nordmenn i noen tilfeller ikke gir uttrykk for gjenkjenning.

tilsnakking bli oppfattet som forstyrrende. Noen gir seg rett til å hilse likevel, roper og påkaller deres oppmerksomhet, vinker til dem, smiler og nikker sånn litt i forbifarten og får et raskt smil tilbake. I andre tilfeller passer det ikke å hilse, når det forstyrrer aktiviteter og begivenheter som krever at de tilstedeværende innordner seg etter dem. Det gjelder blant annet under taler, men også da vil bekjente benytte seg av sin rett til å hilse med smil, nikk og andre hilsegester som ikke forstyrrer. De vil kunne hilse om de havner i hverandres fokus for oppmerksomhet, selv om de ikke vil kunne påkalle hverandres oppmerksomhet når det forstyrrer. Og selv om slike begivenheter ennå ikke har startet vil det oppfattes som forstyrrende å skulle hilse på bekjente da. Det var tilfelle da en mann kom for sent til festen i en aktivitetsgruppe. Han slo seg ned ved det første bordet han kom til, og der hilste han rask på de som satt rundt, mens han ikke hilste på andre ved bordene lenger unna, selv om han kjente dem og de ham, og selv om han registrerte deres nærvær og de hans. Han visste han var sent ute til forestående matservering og underholdning og det ville være upassende om han brukte tid på en hilserunde. Plikten til å innordne seg etter de forestående begivenhetene unntok ham fra plikten og retten til å hilse på andre bekjente enn de som det gikk så raskt å smile, si hei til og utveksle håndtrykk at det ikke forsinket begivenhetene ytterligere.

De sosiale omstendighetene gir bekjente ulike anledninger til å hilse på hverandre. Plikten og retten til å henvende seg virker side om side med plikten og retten til ikke å gjøre det (Goffman 1963). I samlinger av ulik størrelse og ulik karakter fører det til at noen hilser på og ikke andre. Men det kan også være andre årsaker til at det skjer. Det kommer jeg til nå.

Flere nordmenn er på hils med hverandre. De kjenner hverandre kanskje igjen fra en eller annen begivenhet der de har snakket sammen, de har kanskje blitt introdusert for hverandre, de har kanskje felles bekjente, og det er kanskje andre årsaker til at de er på hils. Men når de nikker og smiler til hverandre uten å innlede samvær på tross av anledningene de stadig har til det, går det fram at deres kjennsapsstatus avklart, selv om de verken er bekjente eller ukjente. Andre er ikke på hils selv om de stadig frekventerer samme arenaer og aktiviteter – det var sånn jeg var for de fleste nordmennene jeg omgikk – og noen av har til og med hilst og snakket sammen tidligere. Enkelte fortalte meg akkurat det, blant annet en dame som sa at hadde hun tatt del i mange av aktivitetene og arrangementene på klubben i løpet av den første vinteren hennes i Alegría. Det var selskap, fjellturer og andre begivenheter, der hun hadde kommet i snakk med flere nordmenn. Men da hun senere så de samme personene i

kafeen på klubben var det ingen, som hun sa det, som hilste på henne. Det syntes hun var lite hyggelig, og hun sa det var en medvirkende årsak til at hun var lite på klubben.²⁶

Det å avvise bekjentskap med andre man deler opplevelser med er ekskluderende og uhøflig, og jeg kan bare spekulere i omfanget av slike avvisinger. Men ses fraværet av henvendelser fra et annet perspektiv, med utgangspunkt i en form for henvendelser der kjennskapsstatusen er uavklart, kommer det fram at henvendelsesgrunnlaget er usikkert. For det hender at nordmenn henvender seg til hverandre med spørsmål om hvor og når de har hverandre fra. De drar kjensel på hverandre, fra en eller annen gang tidligere de ikke kommer i hug, og så sier de at de kanskje burde hilse på hverandre, og så gjør de det og slik innledes samtaler.²⁷ Usikkerhet tilknyttet en uavklart kjennskapsstatus der nordmenn gjenkjenner hverandre uten å huske hvorfra kan være en mekanisme som både får noen til å henvende seg og andre til å la være.

Til slutt vil jeg nevne to grunnlag for henvendelser blant ukjente, hvorav det ene er så vanlig at det ikke har noen spesiell karakter i Alegría og ikke trenger noen utbrodering. Da tenker jeg på ukjente som blir introdusert for hverandre av felles bekjente. Mer spesielt for Alegría er tilfellene av debutanter i miljøene. Det kan være nordmenn som besøker eller overvintrer i Alegría for første gang, og det kan være nordmenn som har besøkt eller overvintret i Alegría tidligere. I begge tilfeller er de nye eller ferske i miljøene, uten å være fremmede for dem.²⁸ Under åpningstidene på klubben og senteret, under fjellturene, bocciaspillene og andre større arrangementer omgås de som ukjente omgår hverandre. Der skiller de seg ikke ut sånn som i de mindre aktivitetsgruppene, der de legges merke til, ikke bare av lederen for gruppa, som debutanten på forhånd har gjort oppmerksom på sin deltakelse, men også av de andre deltakerne som i sin fåtallighet ikke kan unngå å legge merke hvem som er til stede og hvem som ikke er det. Det er vanlig at lederen introduserer den nye, men det er også vanlig at de andre deltakerne spør om vedkommende er en ny

²⁶ Spørsmålet om hvem som er på hils og hvem som ikke er det, svarer ikke grensen Goffman (1963:132-134) beskriver som en "nod line". Goffman refererer lokalsamfunn hvor alle er på hils med hverandre, og sier at det kan trekkes en hilsegrense mellom lokalsamfunn som er så små at de er innenfor og lokalsamfunn som er så store at de er utenfor. I litt mindre lokalsamfunn hilser alle på hverandre, mens de ikke gjør det i de litt større. Hilsegrensen jeg ser er den hvor noen er på hils og andre ikke er det innenfor det samme samfunnet.

²⁷ Jeg fikk også henvendelser med spørsmål om vi hadde møttes før, og et par ganger spurte jeg andre om det.

²⁸ Både Schutz (1964) og Simmel (1971) har beskrevet den fremmede som en som kommer utenfra og til et samfunn med en etablert kultur som den fremmede ikke har vært i nærkontakt med før, liksom asiatiske immigranter til Norge. Album (1996) beskriver sykehuspasienter som fremmede på en annen måte, siden pasienter ankommer andre pasienter som noen dager, uker eller måneder tidligere selv var fremmede overfor pasientene de ankom. Jeg forstår ikke de som er nye eller ferske i de norske miljøene i Alegría, debutantene, som fremmede. Jeg forstår heller at de kjenner igjen symboler, situasjoner, definisjoner, rammer og regler fra aktiviteter, begivenheter og andre sosiale omstendigheter på arenaene. De er inneforstått med storparten av disse sosiale enhetene og må ikke lære betydningen av dem på ny.

deltaker før møtet i gruppen starter. Dermed kan det se ut som at deltakerne har en slags rett til å henvende seg og få vite noe om debutanten, fordi de skal involvere seg med vedkommende den neste timen. De skal vise seg fram for vedkommende, vise fram sitt engasjement og sin interesse for aktiviteten og samtaleemnet, slippe vedkommende nærmere innpå seg, og vil kanskje vite noe om hvem de avgir denne informasjonen til?²⁹

6.2.2 Anstrengt uoppmerksomhet

Dermed er jeg på vei inn i behandlingen av et annet henvendelsesgrunnlag, for nordmenn tar også kontakt med hverandre av andre grunner enn de praktiske og de som angår kjennskapen til andre. Dette grunnlaget har å gjøre med den uoppmerksomme karakteren i relasjoner, og skal jeg kunne si noe om det må jeg først si noe om hvordan jeg kan det, eller presentere grunnlaget for et slikt grunnlag så og si. Både Schutz og Goffman er til hjelp her.

Schutz (1962) hevder at våre involveringer i hverdagslige aktiviteter korresponderer med vår common sense på den måten at common sense gir forventninger til hvordan vi skal involvere oss i hverdagsaktiviteter, og at forventningene til hvordan vi skal oppføre oss blir common sense. Standpunktet kan oppsummeres på denne måten: ”*Schutz proposed that for the conduct of his everyday affairs the person assumes, assumes the other person assumes as well, and assumes that as he assumes it of the other person, the other person assumes it of him*” (Garfinkel 1967:50). Hva situasjonsdeltakere kan anta om hverandre er gjensidig, inkludert antagelsene om hvorvidt det er passende å henvende seg til andre. Goffman (1963) hevder et lignende standpunkt. Deltakere kan oppfatte om hverandre at de praktisk talt befinner seg i samme situasjon. Overfor et gitt felles anliggende kan de tillegge andres henvendelser de samme gode hensikter som de tillegger sine egne, og det oppstår en slags solidaritet mellom dem overfor forståelsen av å opprette kontakt.

Deltakere kan altså ha et gjensidig grunnlag for å henvende seg til hverandre med bakgrunn i en gjensidig forståelse av hva som foregår i en situasjon. Gjensidige forståelser nås ikke av forhandlinger, men av endringer i sosiale omstendigheter som gjør deltakere gjensidig åpne for kontakt, som for eksempel når utenlandske turister møter andre turister med samme nasjonalitet (Goffman 1963). Mer interessant for mitt vedkommende er tendensen til at deltakere henvender seg til hverandre når de blir klar over at de kommer til å få økt tilgang til

²⁹ Poenget lar seg bedre illustrere når jeg betrakter meg selv, observatøren, som debutant i miljøet, (se også kapittel 3). Under mine første deltakelser i aktivitetsgruppene var det tydelig at deltakerne ville forsikre seg om at jeg var student og forsker som skulle gå i dybden og anonymisere informasjonen jeg fikk ut av møtene, samhandlingene og deltakerne og ikke en journalist som etter en rask deltakelse skulle bruke identitetene og karakteren i møtene til å spisse en redaksjonell vinkling av det som foregikk.

hverandre over lengre tid (Goffman 1971). Album (1996) finner belegg for denne tendensen blant sykehuspasienter. De finner det beklemmende og strevsomt å være nær hverandre over lengre tid uten å ha sosial kontakt. Fraværet av sosial kontakt kjennes unaturlig og det oppstår en spenning mellom nærheten til informasjon om andre og distanse i relasjonen til andre. Spenningen må forløses og det gjør den når pasienter tar kontakt med hverandre.

I forrige kapittel viste jeg hvordan nordmenn løste spenningen mellom nærhet og distanse ved å intensivere innsatsen for å forholde seg uoppmerksomme. Det går bra under sosiale omstendigheter der andre er nært ved for korte perioder, men det går ikke så bra under omstendigheter der andre blir værende nært ved over lenger tid. I lengden kan den møysommelige disiplineringen av egne handlinger for å fokusere på noe annet enn hverandre bli en strevsom selvbeherskelse. Relasjonen kan bli anspent, stillheten tyngende og deltakelsen i situasjonen anstrengende. Innsatsen for å omgå andre på en høflig måte kan bli oppfattet som uhøflig unngåelse og situasjonen kan ikke mestres ved uoppmerksomhet. Spenningen mellom nærhet og distanse må forløses på annet vis.

Det er kombinasjonen av variablene *nærhet* og *varighet*, nærhet over tid, som anspenner høflig uoppmerksomme relasjoner. Spenningen intensiveres med varigheten av anstrengelsene for å holde avstand. Det er ikke minst synlig når nordmenn ikke alltid henvender seg til hverandre idet de setter seg ned sammen rundt et bord, men nesten alltid gjør det etter hvert. I kafeene på klubben og senteret er det vanlig å henvende seg med det samme ved spørsmål om ledige stoler, men det er også vanlig å smile og sier hei under blikkvekslinger når det ikke er nødvendig å spørre slik. Noen hilser først etter at de har fått tatt av seg yttertøyet, satt seg, hentet mat og drikke, hilst på bekjente ved nabobordet, funnet seg en avis eller etter at de er ferdig med et eller annet. Henvendelser under kafébesøkene er ikke alltid hilsinger, og ikke alle rundt bordet henvender seg til hverandre. Rundt små bord gjør de det, men ikke rundt de store, gruppene av flere bord. Da hilser de bare på andre rett overfor og rett ved siden av, mens under fester og middagsselskap hilser alle rundt bordet på hverandre. Hilsinger underlagt strengere vilkår, for da er ikke andre "*bare innom*". De er der for all den tiden arrangementet varer, så nordmenn er de nøyere med å hilse, med å hilse med det samme og med å hilse på hver og en ved bordet. Og så håndhilser de, enten ved å gå runden omkring bordet eller ved å strekke seg over bordet. I slike situasjoner hender det at andre allerede ankomne som ennå ikke har hilst på hverandre finner ut at de også skal gjøre det, men allerede ankomne som har sittet stille sammen en stund kan også finne ut at de må hilse på hverandre foruten at noen ankommer bordet deres. De sier at de "*burde vel*", "*må nesten*" eller "*får vel kanskje*" hilse på hverandre, som om hilsingen var påbudt. Det skjedde

blant annet under et middagsselskap på senteret da jeg havnet rundt bordet med fire-fem personer jeg ikke kjente. De kjente tydeligvis ikke hverandre heller, men hadde rukket å hilse og komme i prat hverandre. *”Halvveis ut i arrangementet” [i en pause fra underholdningen], ”sa damen som satt på motsatt side at hun måtte hilse på meg. Vi hilste og hun sa at det ikke var meningen å være uhøflig.”* (Feltrapport 01.04.03).

Varig fysisk nærhet er også en omstendighet for henvendelser under bilturene til og fra fjellturene. En god del av deltakerne trenger noen å sitte på med, og før avreise fordeles disse i bilene med ledige seter. Passasjerer hilser på sjåføren før de setter seg sammen i bilen. De har fått pekt ut sjåføren de skal sitte på med og går bort til vedkommende og hilser, mens de ikke kjenner til om eventuelt andre også skal sitte på. Det registrerer de borte ved sjåførens bil og inni den, og derfor hilser vanligvis passasjerer på hverandre først etter at de har satt seg inn i bilen, men alle har hilst på hverandre før sjåføren starter motoren og kjører av gårde. Og poenget jeg illustrerer, virkningen av varig fysisk nærhet på henvendelser, kommer tydeligst til uttrykk i de tilfellene da passasjer og sjåfør ikke hilser på hverandre i løpet av de få minuttene de kan stå ved siden av hverandre under oppmøtet før avreisen, men straks hilser idet de blir orientert om at de skal tilbringe opp mot en halv time sammen i bilen.

Kontrasten til bilturene er den påtakelige fysiske nærheten nordmenn kan holde under selve fjellturene uten å snakke med hverandre, som jeg beskrev i forrige kapittel. Den samme omstendigheten forårsaker tendensen til at nordmenn verken hilser på andre ved nabobordet på klubben og senteret eller ved nabobanen på bocciafeltet, mens de jo hilser på andre ved samme bord og samme bane. Til sammenligning vil passasjerer falle innenfor hverandres og sjåførens synsfelt uavhengig av hvor de sitter i en bil.

Men det er også andre omstendigheter som kan samspille med virkningen av varig fysisk nærhet på henvendelser under bilturer og andre begivenheter. For det er en tendens til at de første spillerne som ankommer en bocciabane vil hilse på hverandre, mens de neste ikke gjør det. Den samme tendensen kan spores til pausestedene under fjellturer, dit nordmenn ankommer en etter en, par etter par eller gruppe etter gruppe, og der de første som ankommer kan finne på å hilse på hverandre og kanskje også de tredje, fjerde og femte, men ikke alltid de neste. Det kan også skje blant de som først ankommer fester, middagsselskaper og andre arrangementer hvor nordmenn er fåtallige til å begynne med, og tendensen skyldes muligens at det er vanskeligere å forholde seg uoppmerksom overfor et få enn mange nærværende. Når denne tendensen likevel ikke er så tydelig blant nordmenn som ankommer senteret og klubben i åpningstidene, kommer det kanskje av at de har flere aktiviteter å konsentrere seg om, enn på de andre arenaene, der de i større grad må vente på begivenheter.

Vedvarende fysisk nærhet også kan samvirke med henvendelsesgrunnlaget kjennskap. Jeg har nevnt omstendigheter der bekjente kan forholde seg distansert overfor hverandre, men under omstendigheter for vedvarende fysisk nærhet er det ingen bekjente som gjør det. Det anstrenger situasjoner i høy grad og vil oppfattes som svært uhøflig. Noen bekjente kjenner hverandre såpass at de slapper av i hverandres tause nærvær, men det er først etter at de har hilst på hverandre en gang i løpet av den sosiale begivenheten for deres felles tilstedeværelse. Da har de så å si brukt opp eller svekket bruken av akkurat det grunnlaget for senere henvendelsesanledninger i løpet av begivenheten (Goffman 1971). Under omstendigheter for vedvarende fysisk nærhet er det en tendens til at bekjente nordmenn ikke henvender seg til hverandre, men til ukjente andre som er nært ved. Den motsatte tendensen kan observeres blant nordmenn som blir kjent med hverandre tidlig i en begivenhet, for de finner ofte tilbake til nettopp hverandre senere i begivenheten, blant annet under omstendigheter for vedvarende fysisk nærhet til ukjente andre. De to grunnlagene kan både styrke og svekke hverandre.

6.3 Tilgjengelighet

Ingen åpner samvær uten å ha et grunnlag for å henvende seg til andre. Henvendelsesgrunnlag er en betingelse for samvær. Men det å ha et slikt grunnlag fører ikke nødvendigvis til at samvær åpnes. Grunnlaget angår initieringen av kontakt og ikke videreutviklingen av den. Det er ikke primært en betingelse for åpningen av samvær, men for spørsmålet om samvær kan åpnes. For initiering av kontakt under hensikt av å komme sammen for å ha det hyggelig er noe annet enn å initiere kontakt under hensikt av et ærend. Ved ærender kan henvendelser i mange sammenhenger fremmes uten tanke på om det passer andre eller ikke. Det går ikke når hensikten bak henvendelser er samværet selv, for slike samvær fører med seg en direkte oppmerksomhet som krever et lengre og dypere engasjement enn en rask og i mange tilfeller enkeltstående respons på et ærend, og det er ikke åpenbart om andre ønsker det. Dermed er det åpenbart mulig å ta feil av akkurat det også. For det går an å snakke til noen som ikke ønsker det, og det går an å la være å snakke til noen som ønsker det (Album 1996). Det er særlig den førstnevnte feilen som kan skape ukomfortable situasjoner, ettersom både den avviste og avviseren blir brakt i forlegenhet. Det siste så jeg lite til, men det hendte at noen henvendte seg til andre de trodde de kjente, og til andre som ikke kjente dem igjen. Med oppklaringene fulgte unnskyldninger, forklaringer og tilbaketrekninger. Kanskje er det derfor noen avklarer situasjonen overfor potensielle spørreere. Jeg overvar nordmenn som passerte tilvinkende bekjente, mens de fortalte at de ikke hadde tid til å slå av en prat, fordi de var sent

ute til en avtale. Det er med andre ord mulig å vise andre sin status som klar eller ikke klar for samvær før de eventuelt etterspør den. Det er en fordel, det gagnar alle parter, for da kan de unngå forlegenheter som følger av at forsøk på å innlede samtaler som slår feil.

Samvær er stadig mulig i samlinger og muligheten kan gjøres til objekt for kommunikasjon og utveksles. Muligheten for samvær kan forhåndsdrøftes. Det kan antydes, og tilbys, reserveres mot og avslås. Vår tilgjengelighet for samvær er kommuniserbar ved symboler vi ytrer meninger med (Goffman 1963). Men i de fleste sammenhenger går det an å *vise tilgjengelighet* som en klar melding om at tilsnakking er ønskelig, slik det også går an å *vise utilgjengelighet* som er en klar melding om det motsatte ønsket. Men det å vise tilgjengelighet er noe annet enn det å *være tilgjengelig*. De som viser en viss opptatthet med noe kan likevel være tilgjengelige, for det kan for eksempel være at aviser leses i påvente av noen å prate med, og det kan jo også være sånn at de som tilsynelatende ikke gjør noe heller ikke ønsker å prate noen med. I tillegg varierer symboler med sosiale omstendigheter og da er det ikke helt entydig hvilken tilgjengelighetsstatus som signaliseres i gitte situasjoner.

6.3.1 Symboler på tilgjengelighet.

I forrige kapittel viste jeg at bocciaspillere ofte tar del i praten om spillets gang uten at de nødvendigvis begynner å prate med hverandre. De står på en av banens langsider og kommenterer kastene og kulene som ruller forbi og viser en tydelig interesse for spillets gang. Men det er ikke sjelden at spillerne også snur seg mot sidepersoner og kommenterer spillet mer direkte til hverandre. Det er ikke helt klart om spillere som står sånn er tilgjengelige for samvær eller ikke, og det er ikke helt klart om det de gjør er å involvere seg i spillet eller bearbeide relasjoner. Jeg forstår at verken deres tilgjengelighetsstatus eller orienteringer er helt entydig. De virker snarere åpne for flere muligheter. For det er jo ikke sånn at de er opptatt og ikke må forstyrre hverandre med tilsnakking. Det samme gjelder kastere, der de pendler armen fram og tilbake for å sikte mot et mål på banen og tilføre kula passelig med kraft, mens de blir skjemtet til om både kasteteknikk og stil. Det skjer en utflytning av grensene mellom samlinger og samvær og mellom opptatthet i involvering og tilgjengeligheten for nær relatering, slik at det ikke er helt sikkert hva den enes handling symboliserer til andre. Det blir mindre viktig å vite om andres tilgjengelighetsstatus før de snakkes til, for en tilsnakking kan både forstås som en typisk spøkefull involvering i spillet og en uformell invitt til prat. Involveringen blir et middel til å inngå i samvær og omvendt, der til og med de som har kastet og er på vei tilbake og til siden av banen også blir gjenstand for kommentarer av andre de går

forbi og mot. Og da stopper de gjerne opp hos en eller flere av disse og begynner å prate sammen.

Henvendelsesfri prat forekommer også under fjellturene, i situasjoner der nordmenn enten går etter hverandre eller står sammen og ser samme vei på utsikten, planter, kulturlandskapet eller noe annet som blir objekt for praten mellom dem, men i de situasjonene skjer ikke den samme utflytningen av grensene mellom rammene for samvær og samling. Og det blir tydeligere at henvendelser vil være relateringer og ikke bare involveringer. Turvandrere snur seg ikke så mye tilbake mot den der bak som sa noe de så svarer på. Det er vanligere at henvendelsene skjer når de har stoppet opp for en pust i bakken eller for å se nærmere etter noe. Da kan de spørre hva den planten heter og så kan det føre til prat om andre planter de kjenner til og gradvis vil de snu seg mot hverandre og gradvis vil praten skifte tema til noe som handler mindre om planter og utsikt og mer om dem selv.

Forskjellen fra fjellturene viser at spillrammen har mye å si for den ubundne, uanstrengte og lekne samhandlingen i boccia, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 9. Men spillrammen gjelder ikke over hele bocciafeltet og alle samhandlinger er ikke like tvetydige. Flere går litt bort fra banen eller vender seg mer eller mindre vekk fra det som skjer der. De annonserer ikke dermed utilgjengelighet for samvær, men viser at de ønsker å involvere seg i noe annet enn boccia. Samværene som oppstår her holder også fokus på om noe annet enn boccia, slik som samtalene under fjellturene gradvis endrer karakter. Dermed er ikke posisjoneringene et signal på utilgjengelighet, men et signal på hva de er tilgjengelige for.

Det er derimot et signal på utilgjengelighet når enkelte spillere som har kastet ikke blander seg med samlingen av andre spillere, men går vekk fra dem og stiller seg bortenfor for seg selv. Ingen går heller bort til slike spillere. Ingen går heller bort til turvandrere som straks etter å ha kommet opp til hvileplassen under fjellturene beveger seg pustende og pesende vekk fra alle andre for å hente seg inn igjen. Samtidig vil det å komme tilbake igjen til samlingen av andre signalisere at samvær om ikke er ønsket så i hvert fall ikke lenger er uønsket.

Det samme kan sies om posisjoneringer i forhold til samlinger av andre på andre arenaer, men under fjellturene får denne måten å vise utilgjengelighet på en særegen form. For nordmenn går i ulikt tempo og tempoet en setter for seg selv passer kanskje ikke andre. I begynnelsen av turene er det derfor mange som går fra baktroppen av andre som kommer sigende etter. Men involveringen i turen er ikke kun et middel for å relatere seg fra andre, den er også et middel for å relatere seg mot andre. Det å tilpasse seg andres tempo kan være en måte å vise tilgjengelighet på. Noen finner sammen om å gå fort og se hvor langt de kan

komme, andre finner sammen om å gå saktere og se mer av omgivelsene. Det blir tydeligere når noen tar igjen andre og ikke fortsetter forbi. Men her later det til at de som blir tatt igjen bestemmer hva som skal skje, for de kan gå til siden for å la andre passere med eller uten ønske om god tur, og begge deler er klare tegn på utilgjengelighet.

På klubben og senteret bestemmes kommunikasjonen av tilgjengelighet i stor grad av samhandlingsmønsteret for høflig uoppmerksom bordsetting. De som havner alene ved et bord blir kan hende ikke involvert i andre samvær i løpet av tiden de er til stede enn det de har sammen med salgsbetjeningen ved disken, mens de som havner ved samme bord også havner i samtaler med hverandre. Bordsettingen kommuniserer ikke tilgjengelighet, men de som havner på samme bord blir mer tilgjengelige for hverandre enn de på andre bord, og det å havne sammen rundt et bord varsler at muligheten for samvær sannsynligvis vil bli utvekslet. De som da ikke er interessert i prat markerer det først og fremst ved opptatthet av noe annet enn hverandre. Det å vende seg vekk er avvisende og viser manglende anerkjennelse for den andre, så ingen gjør det. Da er det bedre å begynne å lese avisa eller annet lesestoff. Å fortsette med avislesningen når andre kommer viser et ønske om å få fortsette med det, men det kommer også an på lese måten. Nordmenn som blar og kikker seg omkring viser mindre grad av utilgjengelighet enn de som leser lenge på hver side og ikke bryr seg så mye om det rundt dem. Det å legge fra seg avisen og eventuelt bestikket viser større grad av tilgjengelighet, slik som det å komme tilbake til samlingen av andre gjør. Det å vise behag og nytelse i forbindelse med matspising ser ut til å vise tydelig tilgjengelighet. Det innbyr andre til å spørre om maten var god, og det samme kunne jeg si om begeistring over utsikten og annet under fjellturene.

Men utilgjengeligheten er heller ikke helt entydig i slike bordsituasjoner, for andre, nærmere bestemt bekjente andre, kan komme bort til bordet og snakke til avislesere. Noe av det samme er tilfelle med de ankommendes henvendelser til de allerede ankomne, som sitter og leser og forbereder seg til møtet diskusjonsgruppene.

6.3.2 Selektiv tilgjengelighet

Enkelte er veldig oppmerksomme på hvem det er som ankommer. Da jeg ankom lokalene i klubben spesielt la jeg av og til merke til enkelte, vennepar og ektepar, som satt sammen rundt bordene nært ved inngangen. De vekslet noen ord innimellom, men de hadde kroppene sine delvis vendt fra hverandre og begge hadde hele tiden inngangspartiet innenfor sin synsvinkel. Derfra var de hele tiden orientert om hvem som kom og gikk. Så de bekjente ville de gi seg til

kjenne på en eller annen måte, vinke eller noe slik at de ankommende kunne slå seg ned hos dem eller i det minste ville svinge bortom for å hilse på. Ankommende kunne knapt unngå å legge merke til dem idet de ankom, men det var ikke alle bekjente som fikk like mye oppmerksomhet fra dem. Mens de vinket noen til seg, vinket de bare til andre.

Det hendte at vennegjenger på tre, fire nordmenn stelte seg bortenfor andre både under prøvekastingen og mellom sine kast. De gjorde seg tilgjengelige for hverandre, men ikke for andre. Det er en *selektiv* form for tilgjengelighet, og den var vanligere innen enkelte bekjentskapskretser enn flertallet andre.

Selektiv tilgjengelighet forekom ikke kun blant bekjente. I en rekke bordsamlinger der to hele tiden pratet med hverandre, gjorde de seg vanskelige å prate med for andre. På fester var det enkelte som nesten utelukkende snakket med sin bordkavaler hele kvelden, mens den på andre siden knapt ble snakket med.

Selektiv tilgjengelighet er mest populært blant dem som velges ut. Jeg har nevnt at nordmenn har medgitt sin misnøye med det å ikke bli hilst på av bekjente. Det var også slik at ledelsen i klubben oppfordret bocciaspillerne i en bekjentskapskrets om å slutte med å melde på hverandre på samme bane.

6.4 Åpning av samvær³⁰

Et samvær er ikke bestemt om når nordmenn har avklart for hverandre at de er klare for prat. Slike avklaringer garanterer ikke for ”*det sosiale*” som nordmenn sier de kommer til arenaene for. Det er ikke nok å ville samvær. Det må inviteres til samvær. Samværet er avhengig av gode åpningsutsagn skal det bli noe av. Gode åpningsutsagn får andre til å svare. Dermed er det åpenbart at samværets videre skjebne også er et ansvar andre enn den første snakkeren. Invitasjonene må besvares, skal de avstedkomme samvær. Forpliktelsene gjelder også definisjonen av situasjonen. Både åpningsutsagn og replikker setter tonen for samværet.

6.4.1 Åpning av åpninger

Skal utsagn føre mot samvær må de gi andre inntrykk av ønske om det. Åpningsutsagn må invitere til samvær. De må formidle tilsnakbarhet, at avsenderen av dem ikke tar det ille opp om noen skulle kommentere utsagnet. Det nytter ikke å gi inntrykk av noen slags misnøye. Det å komme inn fra sur vind og kaldt januarregn og så si at det er et faens jævla drittvær ute

³⁰ Denne delen er særlig inspirert av Album, og både uttrykket *åpning av åpninger* og *fortsettelse av åpninger* har jeg fra Album (1996:51-54).

er kanskje uttrykk for en ærlig mening og ærlighet er muligens en dyd mange vil være enig i at er et positivt karaktertrekk hos andre, men slike kommentarer imøtekommes ikke. Det blir merkbart stille i den nærmeste samlingen av andre når noen kommer til og plumper ut mishagsytringer av det slaget. Ingen nordmenn svarer sure og misfornøyde folk, ikke primært fordi det innebærer å måtte ta del i andres dårlige humør for en periode, men mest fordi mishaget gir inntrykk av uvilje. Det gir ikke andre inntrykk av at de er velkomne til å slå av en prat, mens det er hva et godt åpningsutsagn signaliserer, at andre er velkomne til å svare. Skal utsagn føre mot samvær må de gi andre inntrykk av at snakkeren også kan tilsnakkes.

Inntrykket av tilsnakkbarehet er forbundet med inntrykk av noe lystbetont og positivt. Åpningsutsagn er nesten alltid behagsytringer. De er kommentarer om noe som er bra, at det er ”Nydelig vær”, ”Deilig å være ute”, og de framsettes med et smil og en munterhet, som gir inntrykk av godt humør. Og godt humør er viktig, for det signaliserer at svar vil bli mottatt med glede, at snakkeren er innstilt på å komme sammen for noe trivelig. Inntrykk av en sånn gledelig forhåpning er derfor også forbundet med et signal om noe uformelt og behagelig, eller at det skal være utvungen samtale, lett småprat, kaffeslabberas, og ikke noe stivt og krevende.

Å formidle tilsnakkbarehet og godt humør er ikke tilstrekkelig. Skal åpningsutsagn fungere som invitasjoner til samvær, må de også gi andre muligheten til å svare. Ikke bare i den forstand at det er vanskelig å forstå hva det snakkes om hvis det i begynnelsen av en samtale snakkes sånn som det gjøres i midten av den, men også i den forstand at de ”skal etablere et samvær med en såpass avklart definisjon av situasjonen at det går an å komme videre” (Album 1996). Åpningsutsagn må introdusere et pratemne som andre kjenner til. Det er for eksempel vanlig å kommentere noe i den sosiale begivenheten alle nærværende tar del i, blant annet det som spises og drikkes. Da er maten god. Det gis det i hvert fall klart uttrykk for, og mens behagsytringer om maten viser tydelig tilgjengelighet, så er påfølgende spørsmål ”Var det godt?” en invitasjon til samvær som ikke slår feil.

Et annet emne er været. Nordmenn er veldig opptatt av været, i hvert fall i forhold til spanjoler som sjelden snakket om det. Alle var kjent med været både her og der og brukte stadig været som emne i åpning, og da kan det for eksempel være nyttig å høre eller være kjent med andres dialekt som røper hjemsted: Jeg overvar ”mann ved siden av meg si til en annen at dette været er vel han vant med fra Jæren” (Feltrapport 17.02.08). Det vanligste vær å bruke dagens vær som emne i åpning:

Det kommer en mann og en dame bort til bordet der vi sitter og spør om det er ledig. Ja, svarer jeg, men ikke den, sier jeg, og peker på stolen med en rød jakke over skulderlenet, (...). De begynner å ta av seg yttertøyet. Damen setter seg med en stol mellom meg og henne. Mannen bortenfor, ved hjørnet av bordet. Hun sier at det er så kaldt i dag, det var bare 9 grader hjemme hos dem (...) [før] de kjørte hit." (Feltrapport 15.02.03)

Utdraget er fra senteret. Der og på klubben var det også vanlig at avislesere som la ned avisa og ristet på hodet over det de lest enten ble spurt om det de hadde lest eller de sto selv for invitasjonen til praten om det ved å kommentere at var "*Bare krig og elendighet*".³¹

En ting er å si noe andre ser og har kjennskap til, som for eksempel at utsikten under turen er fin. En annen ting er å introdusere noe som er lett å forholde seg til for andre, og et vanlig trekk ved nordmenneses åpningsutsagn er dets ukontroversielle innhold. Åpningsutsagnet setter tonen for samværet, i hvert fall for den innledende samtalen, som i tilfeller av en dårlig start kanskje også avslutter samtalen, og det er viktig at den er tilpasset de sosiale omstendighetene. Radikale, oppsiktsvekkende og stridbare utsagn går ikke hjem. Å si noe positivt og alminnelig, noe som er aktuelt for det som gjøres der og da, og som gjerne har en humoristisk undertone, later til å være det beste. Morsomheter trenger gjennom uoppmerksomhetsfronter mellom nordmenn. Mot en bakgrunn av trykkende stemning kan de forvandle situasjoner helt. Morsomheter er særlig gode åpnere når de treffer noe i situasjonen, noe som har å gjøre med aktiviteten nordmenn samhandler om. En morsomhet jeg hørte flere åpne med og som nesten alltid slo godt an var de som transformerte borte-bra-men-hjemme-best-meninger om det å være i Spania i forhold til Norge. De foreslo at "*Nå skulle vi ha*" ha vært på skitur, måkt snø eller lignende.

Det hører med til det ukompliserte og ukontroversielle at åpningsutsagnene ikke krever samvær. De inviterer uten å insistere på et svar. Det er synlig i tilfeller da åpningsutsagn ikke ble rettet mot en bestemt annen, men til samlingen av andre. Invitasjonene er behagelige å forholde seg til, for da står andre i større grad fritt til å velge om de vil svare eller ikke, ettersom det ikke bare er den ene som får ansvar for det. Det å henvende seg direkte er å ta sjansen på noe mer om andre enn det er sikre antagelser om. Direkte henvendelser er uvanligere blant ukjente og vanligere blant bekjente. Når noen ser bekjente, og ser at de ikke er opptatt kan de gå bort til dem og spørre hvordan står det til, spørrende konstatere at det er den bekjente, eller de kan utbryte sånne fraser som at det var "*Lenge siden sist gamle ørn*". Bekjente kan gjøre det når de er sikre på hverandre og kjenner hverandre fra

³¹ Jeg gjorde feltarbeid i perioden for USAs invasjon av Irak og opptrappingen av Israel-Palestina-konflikten. Både avisene og fjernsynskanalene hadde bred dekning av disse begivenhetene.

før og har en tone mellom seg som er forhåndsdefinert, som de vet å treffe innenfor, slik at de med ganske stor sikkerhet vil få et svar i samme duren.

6.4.2 Fortsettelse av åpninger

Ulempen med prating til en bestemt annen er ikke bare at det binder dem til å svare, men også at det legger bånd på hva de skal si og hvordan de skal være i samvær. Da kan det hende de ikke blir så interessert i prat. Det blir mer en oppfordring enn en invitasjon, og da er det bedre med invitasjoner som er mer henvendelsesfrie. Sosialt kompetente åpnerer forstår når et svar gir åpning for et samvær og når det ikke gjør det. Men det skjer at åpnerer, som ikke får den responsen de kanskje hadde håpet på, fortsetter å invitere. Kanskje responsen de fikk var uklar og ikke så lett å bli klok på, eller kanskje de prøver å unngå avvisning og forlegenhet, og i begge tilfeller er det klart at mottakere av åpningsutsagn har et ansvar for å svare så entydig som mulig og samtidig på en skånsom måte. De har ansvar for fortsettelsen, og bestemmer i stor grad samværets videre eksistens og ikke minst hvilken tone det får.

Fortsettelsen av åpninger er noe mer enn et avklarende svar på invitasjonen til samvær. Skal samværet utvikles må de følge opp emnet som lanseres på en sånn måte at det går an for åpneren å komme med en ny kommentar. Og uansett hvor enkelt og lett det er å forholde seg til åpningsutsagnet er, er det viktig å gi et slags samtykkende svar på det som blir sagt:

”En av senterets ansatte kommer ut fra kjøkkenet med en skål risengrynsgrot og proklamerer halvhøyt at nå har grøtsalget startet. (...) Han setter seg ved det nærmeste bordet, tar straks en skje i munnen og sier at grøten var god i dag. [Mannen han setter seg ved siden av] spør om grøten var god i dag også. Jo, han svarer at den er god.” (Feltrapport 15.02.03)

I denne situasjonen svarer den sittende mannen med et spørsmål om det han allerede har fått vite av åpningskommentaren. Det er en god respons på en måte, den sender ansvaret for samværets videre utvikling tilbake til åpneren. Og det er et nettopp et kjennetegn ved flere fortsettelser at de er konstaterende spørrende svar, slik som operatører svarer på oppringninger. Men det er grenser for hvor lenge en sånn prat kan vare uten at den bryter sammen, og det er alltid en fordel om svareren også klarer å legge til noe mer enn bare å gjenta det åpneren sa. Når svareren ikke gjør det må åpneren finne på noe mer å si. Åpneren kan få inntrykk av at den andre ikke er så interessert i prat. Svar av typen ”*Ja, du sier noe*” og ”*Ja, det kan du si*” bidrar lite til utviklingen av samtalen. Emnet som åpneren lanserer med må både besvares og utvikles, skal fortsettelsen av fortsettelsen sikres.

Det var vanlig at turvandrerne hadde med seg en appelsin eller en annen frukt, som de bare spiste under pausen før nedstigningen. Det var også vanlig at de brukte den for å invitere til prat. De som fant fram appelsiner kunne for eksempel kommentere at de fikk se å gjøre det. Da var det en gang en som svarte at han hadde helt glemt sin appelsin, men da svarte en åpneren med å tilby ham litt av sin appelsin, men det ville ikke den andre, mens åpneren sa at jo det skulle svareren, og så ble det etter hvert til det, og da snakket de allerede om noe annet. Under en annen sånn appelsinsituasjon ga en mann uttrykk for at appelsinen han spiste var så spesielt god, og da sa en annen at det var et bestemt sted i Alegría hvor de solgte de beste appelsinene han noensinne hadde smakt, noe den første spurte hvor var og så fortsatte samtalen om gode og dårlige appelsiner både her og der.

6.4.2.1 Avslag og avvisning

Kompetansen til å utvikle samtaler varierer, men alle invitasjoner besvares. Det støtter forventningen om relasjoner, at de er responsive. Og når nordmenn svarer hverandre, viser de anerkjennelse ved å realisere en forventning. Det er *støttende samaktivitet* (Goffman 1971), hensyn som vies åpneren (Album 1996).

Men det betyr ikke at alle åpningsutsagn er invitasjoner til samvær. Noen kommentarer er henvendelsesfri prat, som jeg viste i forrige kapittel. Når nordmenn likevel tenderer til å kommentere henvendelsesfrie kommentarer i ulike sammenhenger, så betyr det to ting. For det første kan det være vanskelig å skille mellom invitasjon til samvær og en bearbeiding av fysisk nærvær. For det andre kan det bety at nordmenn svarer uansett, for å være på den sikre siden i hensynet til hverandre. Begge deler er aktsom oppførsel.

Det er også vanlig å gi avslag. Det er også støttende utveksling i kraft av å være et svar. Men det er også si at det ikke blir noe samvær, noe som kan bli oppfattet som et manglende ønske om å prate med akkurat den personen, og dermed gi inntrykk av avvisning. I forkant av et bocciaspill observerte jeg min eneste avvisning i løpet av feltarbeidet:

”En dame som kommer til banen sier til en [annen dame som står her] at været er så surt i dag. Det virker som om de kjenner hverandre, og kommentaren om været er det første hun sier til den andre. Hun gjør et kast før hun ikke kaster noe mer, og en av mennene spør om hun ikke skal kaste flere ganger. Hun blåser av det og sier nei. Ingen sier noe (...) [og] hun bort og steller seg under et stort tre (...)” (Feltrapport 17.02.03”)

Hun viste tydelig at hun ikke ønsket å være sammen med dem på deres måte. Hun hadde kanskje andre ønsker for samvær enn å utveksle kastekommentarer. Avslag er positive i den forstand at de bekrefter relasjonene som avslås. De er *reparasjonsutvekslinger* (Goffman 1971) Avvisninger er ikke det, de ødelegger relasjoner.

6.5 Lukking av samvær

Samvær er avgrenset en begynnelse og en slutt. Samvær er også begrenset av forutsetninger for å være sammen. Det er naturlige forutsetninger som for eksempel at dag blir til natt og at vi har behov for søvn innimellom. Det er også sosiale forutsetninger som for eksempel andre ting kanskje skulle ha gjort, andre steder vi kanskje skulle ha vært og andre personer vi skulle ha gjort noe sammen med, og vi kan ikke bare fortsette å være sammen med hverandre. Vi har forpliktelser overfor noe annet hverandre, og vi trenger en grunn for å være mer sammen. Dessuten vil forpliktelser vi har overfor andre gi oss forpliktelser vi har overfor hverandre, for vi kan ikke holde hverandre igjen i et samvær. Vi må vise hensyn overfor behovet andre deltakere i samværet har for å gjøre noe annet, og vi må legge fram egne behov for å gjøre noe annet på en hensynsfull måte. Som åpningen av et samvær må også avslutningen av det foregå på en aktverdig måte.

Det er regler for hvordan et samvær skal lukkes, slik det er regler for hvordan det skal tilnærmes, initieres og åpnes (Schegloff & Sacks 1974). Lukkingen av samvær gjøres som regel ved opphør av snakk, men ingen bare slutter å snakke, slik ingen heller helt vilkårlig begynner å snakke. Samtaler avrundes på en slik måte at opphøret av snakk er ventet og forutsigbart. Det skjer ved at den signaliserer til den andre at nå skal jeg snart slutte å snakke med deg, mens den andre signaliserer tilbake at han eller hun er inneforstått med det, men først etter slike tilbakemeldinger kan lukkingen av samværet åpnes. Situasjon for avslutningen av snakket må etableres før selve avslutningsreplikkene ytres (Album 1996).

Det er vanlig at samtaler blant nordmenn i Alegría blir rundet av ved at den ene deltakeren gradvis begynner å redusere sine bidrag i samtalen. De slutter å komme med innspill og svarer kortere enn de gjorde. De blir knappere i egen prat, spør mindre enn de blir spurt, samtidig som de i mindre grad oppmuntrer andre til å bidra med deres prat. Knappheten blir stort sett forstått som tegn på at samtalen skal avsluttes og fører til at andre også reduserer sine bidrag, slik at samværet snart lukkes. Men det hendte nordmenn spurte om det er noe, og det illustrerer at denne formen for avrunding av samtaler kan forstås ulikt og kanskje også

misforstås for å signalisere noe annet og mindre hyggelig. Kanskje er det også derfor nordmenn vanligvis avrunder samtaler med noe mer enn bare å redusere sine bidrag til dem.

Flere sier noe i tillegg, og det er ytringer som tydeligere markerer at nå skal samtalen avrundes. Flere sier ”*Ja-ja*” når de finner et lite tidsrom for det rett etter at andre er ferdige med å si noe. Det er som å si at sånn er det og da er vi ferdig med den saken, og når de ikke sier noe mer antyder det at de også er ferdige med å si noe om andre saker. Men heller ikke tilleggssytringen når alltid helt fram til andre, og ved tre, fire sånne anledninger måtte en person si ”*Ja-ja*” to, tre ganger før de andre fulgte oppfordringen med å runde av praten. Det fins flere varianter av slike tilleggssytringer, som for eksempel langt utpust sammen med et ”*Ja*”, eller også det samme sukket sammen med et ”*Nei*”. Og et nei er en tydeligere antydning om en slutt enn et ja, for det er en negasjon, som er som å si at nå er det nok, nå rekker det, så ikke mer prat nå. Dermed ligger det også i et nei at det er noe annet som venter den som sier nei, ikke noe presserende, men noe som likevel venter på å bli satt i gang. Noen sier også tydeligere at det er det. ”*Skal vi*”, kan par spørre hverandre, og da kan det være at andre også ”*lurer på om*” de også skal, men uten at de nødvendigvis sier hva de faktisk skal.

Nordmenn må ha en grunn for å avslutte samtaler, slik de må ha et grunnlag for å henvende seg til andre. De må angi en grunn, eller i det minste antyde en grunn. Dermed kan det se ut til at det er viktig å få sagt fra at de ikke avslutter samtalen på fordi de ikke ønsker å snakke noe mer med den andre. Det er hva de gjør når situasjonen for å avslutte samværet er etablert. Da forteller de hverandre om noe som de må få gjort, selv om det bare er å ”*se til å komme meg hjem*”. Men det er mange samvær som lukkes for noe annet enn at en av deltakerne skal hjem eller ”*må dra*”. Det kan være involveringer i pågående aktiviteter, for eksempel det å kaste bocciakula, når turen for det er kommet, eller bekjente som plutselig kommer forbi og som de må hilse på, og som gir en adekvat grunn for å bryte ut av samværet for en kort stund. Og dermed kan det se ut til at det å oppgi en grunn for å avslutte samtalen handler vel så mye om hva Garfinkel (1967) beskriver som det å gjøre egne handlinger medregnelige (ˆaccountableˆ) eller adekvate for andre. For nordmenn forteller hverandre at de skal ”*hente en kopp kaffe*” eller må ”*en tur på toalettet*”, og hadde de ikke sagt det kunne andre begynne å lure på hva de skulle.

Samværene lukkes på ordentlige måter. Nordmenn forteller hverandre hele veien hva som skal skje før det skjer, slik at avslutningen av samtaler og lukkingen av samværet er ventete og adekvate hendelser og som dermed gjør dem håndterbare. På den måten viser de også hverandre en respekt som gjør lukkingen uanstrengt og balansert.

6.6 Balansegang

Overganger til sosiabile samvær er tilnærminger mellom nordmenn som aktiv forholder seg til uoppmerksomme til hverandre. Overgangene er strengt regulert. De må skje på den riktige måten. De må ikke overrumple, men forberede andre og legge til rette for gode og hensynsfulle åpninger. Ved først å avklare om det er et grunnlag for å henvende seg, så om andre er klare for prat, og til slutt om det som under omstendighetene vil være en passende åpning, beredes grunnen for et godt samvær.

Interaksjonsenheter kan ses som tre skritt på veien over til samvær, og der poenget er å ta et skritt av gangen og ikke alle i et steg. For nordmenn kan ville samvær uten å gå med på det, om det kommer for brått på og om de ikke gis anledning til å være med på etableringen av det. Men det er i stor grad det motsatte som skjer. Nordmenn tar hensyn, de orienterer, forbereder og tilrettelegger for andre. De henvender seg ikke uten et grunnlag, lar heller vær enn å prøve på prat, de verken krever eller utfordrer, men er behagelig, uformelle og utvungne i sine tilnærminger. De er sosialt kompetente og viser stor aktsomhet.

Overganger til sosiabile samvær er en balansegang hvor punktet for likevekten mellom nærhet og distanse i relasjoner forskyves. Den skrittvisе tilnærmingen er taktfull bearbeiding av relasjoner.

7 Samvær

I samlinger gjelder det å unngå posisjoner for økt tilgang til informasjon om andre og å ikke fokusere på informasjon om andre. Det handler for en stor del om unngåelse av øyekontakt og pratekontakt, mens ved overganger mot sosiale samvær vurderes muligheter for å initiere kontakt og videreutvikle kontakten når den er opprettet. Overgangene bringer individer tettere sammen. De endrer forholdet mellom nærhet og distanse på den måten at balansepunktet i relasjonen flyttes. Omfanget av det de tidligere skulle være uoppmerksomme om blir redusert, men de får samtidig en annen og mer privat informasjon å forholde seg til. Det er privat informasjon som stikker dypere og er mer emosjonelt ladet enn den nordmenn kan leses av hverandre på avstand. Denne informasjonen skal ideelt seg ikke kommenteres, men mye av informasjonen går det ikke lenger an å se bort fra. Å forsøke på det, som for eksempel å ignorere hva den andre sier om noe, vil være svært uhøflig. Det private må behandles på skånsomme måter. Det må være mulig å bli personlig som et middel for det sosiale, men uten å bli privat. Det er ikke alltid så greit. Ingen mennesker er like. Det som er privat for noen er ikke det for andre, og det som er gledelig for mange kan være sørgelig for enkelte

Sosiale samvær på offentlige steder handler om å være mer orientert mot den sosiale formen enn det private innhold. Sosiale samvær stiller strenge krav til diskresjon. De er regulert av etiketteregler, regler for hverdagslig sosial omgang. Etikettereglene er positive og negative (Durkheim 1995), de er henholdsvis påbud og forbud. Påbudene forteller hva som skal gjøres overfor andre. De pålegger oss handlinger og handlemåter, mens forbudene er restriksjoner som forteller hva som skal unngås overfor andre (Goffman 1967). *”Begge typer regler gjelder samtidig. Det er ikke nok å la være å gjøre det forbudte. Vi må også bidra med noe positivt”* (Album 1996:62).

Betingelsene for interaksjon varierer etter to typer av samvær, åpne og lukkede. Skillet mellom dem har ikke noe å gjøre med hvor godt deltakerne i dem kjenner hverandre, selv om samvær også varierer med gradene av kjennskap. Skillet tar utgangspunkt i et annet skille, det

som går mellom samværets deltakere og tilskuere (Goffman 1963a).³² I åpne samvær er samhandlingen mellom deltakere i et samvær et skue framfor andre, mens i lukkede samvær er den ikke det.

Skillet er ikke uproblematisk med tanke på lukkede samværs posisjon i de norske miljøene. Et samvær som er helt lukket vil så og si foregå utenfor miljøet og utenfor denne undersøkelsens anliggende. Jeg undersøker kun samvær på arenaer for felles tilstedeværelse, men der graden av gjensidig nærvær varierer. Jo mindre åpent samværet er, desto mer lukket er det, og omvendt. Dette innebærer at samværene jeg undersøker delvis og tidvis foregår utenfor påsynet av andre, mens de som foregår innenfor påsynet av andre delvis og tidvis foregår utenfor deres påhør. Jeg beskriver først åpne samvær, så lukkede.

7.1 Åpne samvær

Forbuds og påbud er vage. De blir ikke formulert og kommentert, men er betoning i mer eller mindre grad. Det gjør dem vanskelig å se, skildre og sette ord på. Derfor beskriver jeg dem også vagt. Så beskriver jeg fire aspekter av likhet, for den regulerte samhandlingen i åpne samvær gjør nordmenn like i deres måter å være på, og jeg prøver å gi et svar på hva som kjennetegner denne likheten. Tilslutt beskriver jeg anliggendet som samværets deltakere har et ansvar for og som de deler med samværets tilskuere. Det er et fellesanliggende som konstituerer det åpne samværets posisjon i samlingen den forløper innenfor rammen av.

7.1.1 Forbud

Grensene varierer for hva som oppfattes som for brysomt eller plagsomt å bli spurt om. Nordmenn spør helst på generelle måter. De går rundt grøten, og nærmer de seg noe som andre kan ha en uvilje mot å innlede samtaler om, så fører de samtaler videre og forbi det aktuelle punktet. Ingen spør mer enn hva andre er villige til å fortelle, ingen utfordrer andres reservasjon. Forlengelsen av det å ikke bry seg, handler om å ikke være pågående, om å lese hverandres grenser å stoppe ved dem, og ikke spørre mer.³³

³² Goffman (1963a) betegner åpne og lukkede samvær som henholdsvis *accessible* og *closed*. Jeg synes betegnelsen tilgjengelig er misvisende, fordi skillet mellom de to rammene ikke angår spørsmålet om hvorvidt samværets deltakere er klare for at også andre kan bli deltakere i deres samkvem. Skillet angår tilskueres tilgang til det som skjer i et samvær.

Åpne og lukkede samvær er ikke henholdsvis *frontstage* og *backstage interaction* (Goffman 1959). Den sosiale virkeligheten i hverdagslivet kan teatraliseres ved å trekke inn elementer fra teaterets forestillingsverden, men den er ikke iscenesatt. Hverdagslivets ansikt-til-ansikt-situasjoner er *offstage* (Goffman 1974).

³³ I min iver etter å forstå, få svar på hvorfor, kom jeg av og til i skade for å spørre om for mye. En dame svarte med å gå sin vei, en annen med å foreslå at visse ting spør man ikke om.

Kjennskapen nordmenn mangler om hverandre gjør det viktig å passe på hva som blir sagt. Samtidig er det greit å ha noe å forholde seg til, for å unngå å si noe dumt eller sårende. Mange forteller hverandre om sine sosiale bakgrunner, hvor de kommer fra, hva de har arbeidet med, familie og slekt. Det er fint sted å starte samtaler ved, for det gjør nordmennene litt bedre kjent med hverandre, og gir samtidig utvekslingen en retning framover i tid. Men det er skjær i sjøen, for prat om barn og barnebarn kan representere både gode og vonde savn. Det er viktig å ikke bli overivrig i denne praten, men å vedholde finfølelsen overfor andres ordknapphet. Det er bedre å bli invitert inn i denne praten enn å invitere seg inn i den. De kan være lurt å stille generelle spørsmål og å la det bli opp til andre å fortelle.

Bocciaspillere kan for eksempel gjøre det, når de har sluppet kula, og den henger igjen i krokete giktfinger. Da peker på de giktfingerne og kommenterer dem framfor sidepersonene. Andre gjør også det om andre, og det er verdt å merke seg at de norske miljøene hovedsaklig består av pensjonister, som mange har plager som følger med alderen, blant annet gikt, tung pust, dårlig hørsel, dårlig hjerte, kroppslig slitasje av en eller annet slag, sykdom, operasjoner eller noe annet. Noen revmatiske og kroppslige plager, sykdommer og uførheter som er lett synlige, og deres synlighet forsterkes av aktiviteter som blir problematiske å utføre. Skjelving i hender gjør det vanskelig å bære asjetten med grøt fra disken til bordet og føre skjeen med grøt fra asjetten til munnen. Gikt i armer og hender gjør det vanskelig å kaste bocciakuler som andre. Vonde knær og hofter gjør det vanskelig å gå så langt under fjellturene som andre. Men ingen kommenterer disse plagene, uførhetene og begrensningene, ingen andre enn dem som har dem. Og når de gjør det er det viktig å ikke overse eller overhøre fokuset andre har rettet mot seg. Det må svares et "Ja", "Ja vel" eller noe annet kort som viser at de har registrert hva som ble sagt, men som ikke legger opp til noen forfølgelse av emnet. Eventuelle bemerkninger må handle om hva andre klarer å utføre, ikke hva de ikke klarer. Fokuset må vendes bort fra begrensninger til muligheter, men det gjelder å ikke overdrive. En insitering på muligheter som faktisk ikke er der blir for brysomt igjen.

Det går an å være påtrengende i fokuseringen på andre, men det går også an å være påtrengende på andre i fokuseringen på seg selv. Varsomheten overfor andre samvirker med sparsommelighet om seg selv. Det innebærer at nordmenn ikke byr mer på seg selv enn samtalepersoner vil dele med dem. Det er viktig å holde seg til hverdagsprat om seg selv på, hva som har skjedd den siste tiden og hva som skal skje, og å unngå personlige betroelser. Det siste kan fort bli oppfattet som for alvorlig eller for intimt.

Både intimitet og alvor unngås. Klemmer kan utveksles som hilsning, men hender som holder hverandre slipper når de kommer til arenaene. En dame fortalte meg at hun var vant til

å ta på folk hun snakket med, men at hun ikke kunne gjøre det i Alegría. Andre ble urolige og mislikte det hele, mente hun, og hun følte at hun måtte påpeke overfor dem at det ikke var noen baktanker med det. Betroelser blir også for intime. De er anstrengende å forholde seg til, spesielt når den som betror seg ikke er en nær kjenning. De virker påtvingende på den som blir betrodd noe, og det er vanskelig å komme seg ut av situasjonen uten å virke respektløs. Det blir til at betroelsene må høres ut. Jeg opplevde at tilløp til betroelser av den ene, ble snakket vekk av den andre. Spørsmål ble stilt den som hadde sagt noe avslørende og intimt, sånn at vedkommende måtte svare på det i stedet for å fortsette med å betro seg. Det samme med alvor, som ikke bare ble snakket bort men også avdramatisert og spøkt bort om mulig.

Men bortsnakking må også avpasses situasjonene. Å bli bortsnakket kan bli mislikt av andre, og det kan komme reaksjoner. Det forekommer også tilløp til åpen uenighet på arenaene i Alegría, men det blir som regel med tilløpene. Det er to grunner til det. Nordmenn presenterer sjelden noe provoserende, og de protesterer ikke mot det andre presenterer. Det hendte enkelte presenterte noe omstridt og kontroversielt. Det var saker som skiller mer enn de samler og de var som regel politiske stridsspørsmål. De fleste lanserte stort sett lite kontroversielle prateemner, og de pratet lite politikk, og de unngikk å presentere omstridte emner på en kontroversiell måte. De posisjonerte seg ikke, men la for eksempel fram politiske nyhetssaker med spørsmålet om andre hadde fått de med seg. De unngikk å presentere noe på en slik måte at det kunne tenkes å bli motsagt. Samtidig var tilhørerne nøye med å ikke svare dem som sa noe kontroversielt. Jeg opplevde ikke at noen heller tok til motmæle når andre presenterte noe på en kontroversiell måte. Ingen fulgte opp kontroverser som ble lansert, men nikket og svarte "Ja". Enkelte svarte med å le og riste på hodet, andre betonte en annen og mindre stridbar side av saken, men de gikk ikke til angrep på hva andre sa eller måten det ble sagt på.

Det hender også at nordmenn samtykker stilltiende, når alternativet er konflikt. I en bordsamling sammen på fem, seks personer var det en mann førte ordet nesten hele tiden. Mannen la ut om hva han mente var de siste årenes politiske feilgrep i Norge. Generelle påstander om samfunnsforhold og politiske løsninger fulgte hverandre i en lengre redegjørelse for hvor ille det norske samfunnet var blitt. Påstandene var urimelige, de ble lagt fram uten annen begrunnelse enn at han syntes de var riktige. De var også kontroversielle, de berørte politiske og sosiale forhold følsomme for inndeling av meningsytringer i kategoriene for eller imot. Ingen sa noe mens han pratet, og ingen sa noe etterpå.

7.1.2 Påbud

Provokasjoner og protester kan føre til diskusjoner, uenighet og dårlig stemning, men det kan også hende de unngås for å ikke virke negativ eller kanskje sur. Det samme gjelder for noen betroelser av det litt leie og såre slaget. De kan virke negative og pessimistiske, men på de sosiale arenaene i Alegría er det om å gjøre å være blid og glad.

Når nordmenn retter oppmerksomheten til et fokus på hverandre, så begynner de å smile. I noen tilfeller smiler de etter at de plutselig befinner seg ansikt til ansikt, i andre tilfeller begynner de å smile før de møter hverandres blikk. De som påkalles begynner å smile når de vender seg til personer de blir påkalt av, og de som påkaller andre gjør det med et smil. De smiler hverandre i møte, på avstand, når de nærmer seg og på nært hold.

Nordmenn møter hverandre med alt fra lette trekk i munnvikene til store smil. Smilene er en orientering til samværet, og signaliserer at det velkommes med glede. De demonstrerer gledelig forventning til forestående samvær, og foreslår at samværet skal fortone seg på en trivelig måte. Smilene er også en orientering i samværet, noe som forsikrer at samværet er trivelig. Ved å smile viser de at de setter pris hverandre og tiden de tilbringer sammen, den samme anerkjennelsen som de viser når de forteller hvor gledelig det er å se hverandre igjen, når de takker for det hyggelige samværet sist gang og når de gjentar hvor hyggelig det har vært idet de avslutter samværet ved å uttrykke forventninger til det neste.

Smilene ledsages av andre gledesyttringer nordmenn viser hverandre i samvær. For eksempel utbryter de som spiser det samme at maten er god, og før de skal spise eller drikke sier de at det skal bli godt med mat. Turvandrerne utbryter at utsikten er utrolig. Selv de som har vanskelig for å gå, er positive til fjellturene. De som har giktskjeve fingrer er positive til å kaste boccia. De poengterer sine uførheter og ler av dem. Uførhetene skal ikke stoppe dem. De er optimistiske. Og på kalde dager, da nordmenn kom inn på klubben og senteret, kunne de si at nå hadde det vært godt med noe varmt i kroppen, eller at nå hadde det vært godt med kopp kaffe. Da sier de det er godt å komme inn.

En gang, under et arrangement på senteret, ble det servert en lapskaus som var så ihjelkokt at potetene, gulrøttene og kålrabien utgjorde en grågul grøt med fibere av kjøtt og purre i. Etter serveringen fortalte kokken meg at lapskausens eneste godkjente ingrediens, brokkolibitene – det er forøvrig første gang jeg har fått brokkoli i lapskaus – var tilsatt i et desperat slutforsøk på å redde maten til de 60-70 frammøtte. Kokken spurte meg hva jeg syntes om lapsen, og da svarte jeg hva jeg egentlig mente. Tidligere under serveringen var det

ingen rundt bordet der jeg satt som klaget på lapskausen, eller sa noe om den – ikke jeg heller – men alle samtykte om at ”*nå var det godt med mat*”.

Nordmenn er også positive på en annen måte, de gleder seg til nært forestående aktiviteter. De ble vanligvis annonsert på måter som skulle skape forventning, blant annet som spørsmål, og ble ofte supplert med håndbevegelser, gjentakelser, hoderisting, latter og annen medvirkende innlevelse.

Demonstrasjoner av positivitet henger også sammen med demonstrasjon av interesse. Tilhørere bifaller hverandres gjenfortellinger med smil og konstateringer av hvor spennende, flott og morsomt det var. De komiske hendelsene blir som regel ledd av, og hvis flere kommer til kan de oppfordre fortelleren om å gjengi hendelsen eller de kan selv gjøre det. Tilhørernes bifall til fortellingen og fortellerens gjentakelse av bifallet, som når fortelleren svarer ”*Ja, ikke sant!*”, ligner gledesytringer nordmenn er sammen om i andre aktiviteter. Den gledelige og innstillingen nordmenn viser hverandre følges den positive interessen de viser hverandre. De spør hvordan det står til, hva som har skjedd siden sist. Er det saker som de visste om at skulle skje, så spør de om dem. De spør eventuelt om ektemaker, venner og felles bekjente. Den enes interesse for den andre besvares av den andres interesse for den ene, sånn at når en har fortalt om seg, sine og sitt, spør denne den andre om det samme. Samtalepersonene er oppmerksomme og viser innlevelse i hva som blir fortalt. Hendelser og opplevelser understøttes av personene som blir fortalt dem. De gleder seg og forferder seg med de pratende, avbryter praten for å få detaljer eller for å få bekreftet at de hørte rett, nikker og smiler oppmuntrende. De passer på å si ”*Ja*”, ”*Jaha*”, ”*Jasså*” og tilsvarende konstaterende kommentarer når den pratende trekker pusten eller andre steder i praten der de passer på å vise at de hører etter og at de forstår. Og når praten er fullført svarer de med å konstantere på nevnte måter og kanskje stille spørsmål, fyller ut med andre tilleggskommentarer legge til egne erfaringer og på andre måter vise at praten som var er så interessant at den blir gjenstand for praten som kommer.

Nordmenn nikker og bejaer det andre sier, og de kommenterer som skjer rundt dem. De stadfester at noe er avsluttet eller at de er ferdige med noe, for eksempel om maten de spiser eller kaffen de drikker. Mange forteller også hva de skal gjøre, at de får se å skaffe seg en kopp kaffe. De kommenterer ikke bare påbegynnelser og avslutninger av noe. De kommenterer også tilstander av noe, at det blåser og er kaldt, at det fortsatt er guffent ute, eller at det begynner å bli varmt. Kaffen er varm, sier noen, andre sier at maten de spiser er det. Og enkelte ser på klokka og forteller hva den er.

Med kommentarene konstaterer de noe om virkeligheten. De fastslår hvordan noe er, ikke bare om virkeligheten nært ved, men også noe om virkeligheten de leser om i aviser og ser på TV.³⁴ Utsagn kan være mer eller mindre reflekterte, men sjelden kontroversielle. De er utsagn som andre vanskelig kan være uenig i, som for eksempel det å si at krig er fæle greier, eller det å si at spanjoler er bra folk, mens nordmenn er annerledes, for de er sånn og sånn.

Utsagnene er også lette å forholde seg til, når de for eksempel handler om det de holder på med der og da, eller fjellturen sist gang, festen forrige helg eller andre begivenheter de er eller har vært sammen om. De er lette å følge opp, og det gjøres også. Hendelser og historier kompletteres og utfylles med tilleggshistorier. Og ofte gjøres det på en måte som får tilleggingen av egne erfaringer til å gi inntrykk av enighet. De sier seg ikke enige eller uenige, men viser at de er enige.

Ofte sier de seg enige også, gjerne rett fram som *"Det er jeg helt enig i"*, *"Det har du rett i"* eller lignende replikker, eller de kan for eksempel begynne oppfølgingsreplikken med *"Ja, og så..."*. Og så nikker og smiler de til den snakkende etter at han eller hun er ferdig.

Noen samvær preges av en påfallende enighet, der nordmenn sier seg enig i andres konstateringer. De svarer *"Javel"*, når andre forteller hvor mye klokka er, eller hvor kaldt det er ute. Slike utsagn skal det virkelig lite til for å være enig i, men at det samtykkes om slike utsagn, gjør at *"[d]et ser ut til at det som er viktig å fortelle, nettopp er at de er enige, ikke at de er enige i akkurat det eller det"* (Album 1996:73). I en slik sammenheng kan det å si seg enig forstås som noe annet enn det å være enig. Det er å etablere en *forestilt likhet* (Gullestad 2001).

7.1.3 Likhet

De åpne samværene ligner hverandre. Nordmenns sammenværing i et samvær ligner deres sammenværing i andre samvær. Men det er ikke helt entydig hva denne likheten skyldes. Jeg skal presentere fire forskjellige forståelser av likheten.

7.1.3.1 Håndheving av reglene

Det går an å si at samværsreglene jeg har presentert foran gjør nordmenn likere. De består av måter å være på som utjevner forskjeller mellom dem, for om alle fører seg i tråd med reglene blir de like i væremåter. Likheten i nordmenns måter å være sammen på kan sånn sett

³⁴ Under mitt feltarbeid var det to begivenheter som fikk spesielt stor plass i media og blant nordmenn i Alegría, og det var invasjonen av Irak og verdensmesterskapet i langrenn. Det var begivenheter alle kjente til og kunne snakket om.

betraktes som en effekt av samværsreglene. Men det krever at reglene håndheves. Dermed kan selve håndhevingen ses på som den egaliserende mekanismen. Men hvordan skjer det?

Samværsreglene er vage, deres virkeområder overlapper hverandre. Håndhevingen av reglene er vag den også, for håndhevingen skjer også i samvær og er omfattet av samme krav til diskresjon som samværene de regulerer. Dersom nordmenn snakket direkte til hverandre om feilene de gjorde ville de bryte med forbudene mot det brysomme, påtrengende og protesterende og påbudene om det muntre, ukontroversielle og samtykkende. Derfor sanksjonerer heller nordmenn ikke hverandre på en åpenlys måte.

En dame som kjørte venninna si til oppmøtestedet i forkant av en fjelltur, ble spurte av en bekjent, om hvorfor hun ikke skulle være med. Hun fortalte om noe annet hun skulle. Han foreslo at hun kunne gjøre det en annen gang, og mente hun hadde godt av trimmen. Så fortalte hun at hun gikk turer på asfalt, for det var den gåtreeningen hun kunne utføre med de fysiske forutsetningene hun hadde. Men da svarte han at det verste for bena er å gå på asfalt, og hun heller burde gå fjellturer. Da hun skulle til å svare ham hadde hun hevet stemmen, begynte på et ”*Ja, men*”, før hun sukket og begynte å snakke om noe annet. Senere spurte jeg henne hvorfor hun ikke motsa ham, enda han kjente til hennes fysiske forutsetninger. Hun svarte hun at hun ikke ønsket konfrontasjonen.

Faren med direkte håndhevelse er konfrontasjoner, konflikter og splid. Derfor håndhever nordmenn reglene på mer indirekte måter, måter som gir mindre splid. Dels overser de overskridelser og går videre i samtaler om noe annet. Dels vender de seg vekk fra vedkommende som sto for overskridelsen og begynner å snakke med andre. Det skjedde blant annet i samlinger av samtalende rundt bordene på klubben og senteret. Men overskridelsene er stort sett mindre enn den jeg nevnte over, og håndhevelsen foregår i stor grad på enda mindre åpenlyse måter. De er underbetoninger av ulike slag, fravær av oppfølgingsspørsmål, manglende respons, taushet og en samt en hel masse miner og oppsyn, fakter og bevegelser, stemmebruk og stemmevolum, sukk og stønn og andre former for mikrokommunikasjonen, der meningen som formidles kan fornemmes mer enn fastslås. Disse sistnevnte formene for kommunikasjon er vanskelig å studere og jeg har ikke grunnlag for å si mer om den enn at nordmenn også gjør bruk av dem for å signalisere vilje for og motvilje mot noe i samtaler.³⁵

Dermed foregår det en samtale i samtalene, et samarbeid om samværsreglene, der nordmenn drøfter hvordan de skal være sammen. Samarbeidet dreier seg om resonansen eller gjenklangen nordmenn møter hos hverandre når de snakker sammen. Det gjelder å finne en

³⁵ Goffman har skrevet om mimikk, mine, oppsyn og andre ansiktsytringer i artikkelen *On Face-Work* (1967).

tone for samværet som gjør det behagelig å delta i dem. På den ene siden gjør det ethvert samvær til særegne samarbeid, siden interesser, behag, punkter for sårbarhet og krenkelser og andre eiendommeligheter varierer fra menneske til menneske. På den andre siden deler nordmenn som bor i Spania en historie og en tilværelse som gjør samværene like. Men i den grad dette samarbeidet handler om å finne fram til noe de har til felles, eller unngå emner som de ikke har til felles, får likheten en annen karakter. Det kommer jeg til nå.

7.1.3.2 Trekke fram det som er felles

Album (1996) finner at mye av samværet blant sykehuspasienter er preget av likhet. Men likhet oppstår ikke som følge av noen regulering av reglene. Det å være lik er et påbud blant pasientene, en regel eller en plikt. Det kommer blant annet til uttrykk ved at ”[d]e trekker fram det de har til felles” (:74).

Likheten blant deltakerne i de norske miljøene i Alegría kan også forstås som et påbud, der de trekker fram hva de har til felles. For nordmenn finner som regel noe å snakke om, noe de har felles, selv om de er forskjellige. Dette samarbeidet inkluderer også den komplementære unngåelsen av det de har hver for seg, men det skal jeg ikke fokusere på her.

Nordmenn har ulike utgangspunkt. De kommer fra ulike steder i Norge og møtes i Alegría med ulike bakgrunner. Det høres først og fremst på dialektene, og de spør om dem, konstaterer at andre er vestlendinger, nordlendinger og så videre, eller de spør hverandre ”Hvor er du fra?”. Og etter at de har fått klarhet i det, så har de alltid vært der, vært i nærheten, i nabokommunen, eller i hvert fall i samme landsdel, og dette prater de om, om steder de begge har vært og om hvor fint det er der. Det er mange menn fra Østlandet som har vært i militæret i Nord-Norge, og det prater de om til nordlendingene, tromsøværingene og finnmarkingene, og så kan de smile om hvor kaldt og mørkt det var der på vinteren, men hvor fint de tross alt hadde det den gang og hvor vakkert landskapet er, og så blir de enige om at den som ikke har vært nordover vet ikke hva uvær er. Enkelte er til og med fra samme sted, har slekt, familie og venner fra der omkring, eller de kjenner i hvert fall noen i den landsdelen, og så spør de hverandre om dem. ”Kjenner du ..., var det mange som spurte, og det var overraskende mange som gjorde akkurat det.”³⁶

Alle nordmenn har tilknytninger til Norge og Spania det er nærliggende å prate om disse. De snakker om hva de kom til i Spania, om sine bosteder her, om de leier eller eier og strøkene de ligger i. Noen utveksler erfaringer om det å betale regninger uten å helt skjønne

³⁶ Jeg også gjorde det, jeg kjente til personer andre spurte meg om fra mitt hjemsted.

hva de er for eller hva som står på dem. De smiler til hverandre, ler av at de har opplevd den samme knotingen med å forstå regninger, og med å skjønne hvordan de skal henvende seg til legekontorer og lokale myndigheter. De rister på hodet og ler av seg selv, og av at de praktiske gjøremål er blitt upraktiske å handskes med. Andre oppdager også at de bor i samme gate eller like ved hverandre. I to tilfeller opplevde jeg til og med at nordmenn viste seg å bo i samme gate i Oslo, og i det ene tilfelle bodde de i samme gate i Alegría også. Sammentreffene blir gjenstand for forbauselse og latter.

Påbudet om å være like handler altså både om det å finne fram til noe deltakerne har til felles og om å dvele ved dette. Bekjente leter ikke fram likhetssymboler i samme grad som ukjente. De har en fortid sammen, blant annet fra sist gang de var sammen, og det nevner de med det samme. *"Takk for sist"*, sier flere. De snakker om hva de gjorde da, episoder og hendelser de minnes, og så spør de hverandre om hva de har gjort siden sist. Noen har truffet felles bekjente og nevner siste nytt fra bekjentskapskretsen. *"Har du hørt at hun (han) har ..."*, hørte jeg flere begynne. Andre spør hverandre om de kjenner den og den. Bekjente har også en fremtid sammen og snakker om gjensynet når de avslutter samvær. Det kan de som akkurat har blitt kjent med hverandre gjøre også, men der de har fokus på hvis om og dersom at de eventuelt møtes igjen så har bekjente fokus på neste gang når. Flere møtes jevnlig, til ukentlige begivenheter av ulik art og snakker om det de gjør sammen da, om interesser de deler og av og til om manglende interessen de deler. Noen ser frem mot å møtes til en nært forestående begivenhet, andre foreslår å møtes da eller da.

7.1.3.3 Likhetstankegang

Bekjente tar vare på sine relasjoner blant annet ved å trekke fram en felles fortid og framtid, mens ukjente ikke kan det og trekker fram noe annet de har felles. Deres kjennsapsstatus gir ulike betingelser for samvær, men begge samhandler likevel om denne måten å gjøre hverandre like på. Jeg registrerte denne likegjøringen også utenfor arenaene, og når samværsformen dessuten poengteres i andre studier av norske kultur i Norge, er det grunn til å spørre om den er uttrykk for et mer generelt eller norsk aspekt av likhet.

Gullestad (1989, 2001) mener det er tilfelle og foreslår at norsk hverdagslivskultur kan karakteriseres av en likhetstankegang. Sterke egalitære idealer i det norske samfunnet har over tid skapt en kollektiv tankegang om likeverd som likhet. Det er en tankegang som gjør det uproblematisk å håndtere like andre og problematisk å håndtere ulike andre. Sammenhengen forstås som to prosesser. For det første virker likhetstankegangen på utvelgelsen av omgangskrets: *"I privatlivet vil norske menn og kvinner gjerne "passe sammen" med dem de*

omgås av slekt, venner, og naboer. ”Passe sammen med” betyr i stor grad å være lik. En velger ofte venner og gode naboer blant dem som står for mye av det samme som en selv.” (1989:108). For det andre virker likhetstankegangen på den sosiale omgangen med andre: ”Likhetslogikken går i hovedsak ut på at personer i mange uformelle sammenhenger må oppfatte seg som like for å føle seg som like verdige. Dette fører ofte til en samværsstil der det som partene har felles fremheves, og det som skiller dem ad, holdes så langt det er mulig taktfullt utenfor samværet” (2001:35).

Likhetstankegangen gir henholdsvis to perspektiver for å undersøke norsk hverdagsliv, utviklingen av kretser av likedanne og likhetssamarbeidet i situasjoner i kretsene.³⁷ De norske miljøene jeg undersøker fungerer som arenaer der nordmenn finner fram til andre de ”går godt sammen med”, som en av personene jeg intervjuet sa, men denne prosessen ordner ikke samhandling i miljøene. Da er det sistnevnte perspektivet mer interessant. I den forbindelse vil jeg understreke at likhetstankegangen framstiller et handlingskjema, slik at det kan forstås som en ”norsk” ramme for likhetssamarbeid. Dette perspektivet gir en bakgrunn for å forstå hvorfor sammenværende nordmenn stadig trekker fram det de har felles, uten at det dermed gir en forklaring på hvordan nordmenn kommer fram til at de skal samarbeide om å være like. Sosial orden lar seg ikke forklare av kognitiv orden, som jeg viste i kapittel 4.

7.1.3.4 Fellesanliggende

Problemet med alle tre forståelsene er det at ingen gir en forklaring på hvorfor nordmenn er like i ulike samvær. Behovet for en slik forklaring bringer meg dermed tilbake til forståelsen av likhet som regler og håndhevelse av regler, men jeg minner om definisjonen av sosial orden fra Goffman (1963a) og vender meg nå mot fellesanliggendet som reglene og håndhevelsen retter seg mot.

For å poengtere hva slags fellesanliggende jeg mener går jeg veien om Larsens (1984) undersøkelse av ”formelle sammenkomster og tilfeldige treff” (:164) i et bygdesamfunn på Vestlandet. For hun finner et lokalmiljø hvor konflikter mellom gårdeierne undertrykkes for et

³⁷ Marianne Lien (2001) undersøker gavebytter og integrasjon i Båtsfjord etter førstnevnte perspektiv. Hun finner at ”begrepene [avstandsskaping, likeverd og likhet], som i hovedsak springer ut av forskning foretatt i Sør-Norge, ikke er like egnet til å belyse samhandling i kyst-Finnmark. Det handler blant annet om at viktige dimensjoner knyttet til uformelt sosialt liv, som gavebytterelasjoner, ikke er like utviklet overalt” (:108). Det kommer av at ”evnen til å frambringe og verdsette en gave bidrar til å både skape og vedlikeholde sosiale relasjoner, og at likhet i betydningen ’makenhet’ i levestil og livsstil i denne sammenheng er underordnet. Derimot bidrar gaven til en markering av ulikhet, både i forhold til ressurstilgang og i forhold til øvrige sosiale relasjoner. Gavebytterelasjoner i Båtsfjord kan dermed betraktes som eksempler på relasjoner der ulikhet og differensiering danner rammen om og utgjør forutsetninger for sosial samhandling som i sin tur bidrar til å skape sosial samhörighet og integrasjon” (2001:100). I *Norsk makt, likhet og moral. Eksempler fra Hedmarken* (1996) debatterer også Knut Odner likhetstankegangen etter dette perspektivet.

felles beste. Gårdeierne er avhengig av hverandre under innhøsting og andre arbeidsomme perioder, så ”*konfliktene kommer sjelden klart til uttrykk og hindrer ikke samarbeidet.*” (:171). Gårdeierne opprettholder et *kommunikasjonsfellesskap* for å redde samarbeidet mellom gårdene.

Larsen beskriver gårdeiernes like væremåter overfor et fellesanliggende utenfor situasjonene hvor det virker. Men det går også an å se at nordmenn blir like overfor situasjonelle fellesanliggender. Felles tilstedeværelse og gjensidig nærvær gjør situasjonelle involveringer gjensidig betinget av hverandre, både i relateringer og involveringer. Involveringer kommer jeg tilbake til i neste kapittel, her fortsetter jeg å analysere relateringer.

7.1.4 Samvær i samlinger

Det som foregår i et samvær er et fellesanliggende blant deltakerne i det. Deltakerne i samvær deler ansvaret for samtaleaktiviteten, samtaleemnet, tonen for samkvemmet og alt annet de er sammen om i løpet av tiden de er sammen. Men når noen begynner å snakke med hverandre, betyr ikke det at nærværende andre slutter å være nært ved. Det passive nærværet av andre vedvarer og det gjensidige ansvaret for det som foregår mellom dem fortsetter å gjelde, for både samværets deltakere og tilskuere er deltakere i samlingen som omslutter dem begge. Det som foregår mellom dem er deres fellesanliggende. Dette innebærer at den aktive uoppmerksomheten mellom samværets deltakere og tilskuere trekker opp grensene for den direkte oppmerksomheten mellom deltakere i et samvær og dermed konstituerer samværets posisjon i samlingen:

In order for the [face] engagement to maintain its boundaries and integrity, and to avoid being engulfed by the gathering, both participant and bystander will have to regulate their conduct appropriately. And yet while cooperating to maintain the privacy of the given encounter, both participant and bystander will be obligated to protect the gathering at large, demonstrating that in certain ways all those within the situation stand together, undivided by their differentiating participation (Goffman 1963a:155).

Ansvaret som samværets deltakere har for anliggendet seg i mellom forholder seg til ansvaret som samværets deltakere og tilskuere har for anliggendet seg i mellom. Forholdet mellom deltakere og tilskuere vil påvirke forholdet mellom deltakerne.

Denne reguleringen har to sider, men her er jeg primært opptatt av samværet og samhandlingen blant dets deltakere.³⁸ Jeg fokuserer på sammenværing som informasjonskilde, der fellesanliggendet i samvær avveies mot fellesanliggendet i samlingen slik at samtalene og informasjonen som utveksles er tilpasset nærværet av andre.

7.1.4.1 Tilpasning av samvær overfor tilskuere

Nordmenn jeg tok følge med på vei til sosiale arenaer i Alegría overrasket meg ofte med å runde av samtaler idet vi entret arenaene. Det omfattet både småprat om hverdagslige aktiviteter og opplevelser og refleksjoner om egen og andres tilværelse i Alegría, men det gjaldt særlig om de sistnevnte forholdene. Det var ikke bare overfor meg at samtaler ble rundet av. Jeg registrerte at nordmenn gjorde det overfor hverandre. Den ene sa ”Jaja” eller noe annet som signaliserte til den andre at nå var de ferdige med å snakke om det de hadde snakket om, og da fulgte den andre oppfordringen snakket ikke mer om det. I et tilfelle tok jeg følge med en mann som jeg nylig var blitt kjent med. Vi var på vei til klubben og idet vi åpnet døren inn til klubblokalene lente han seg inntil meg og hviskende avrundet han samtalen. Episoden illustrerer ikke bare at noen samtaler avsluttes når nordmenn entrer nærværet av andre på klubben og andre arenaer i Alegría, for vi var knapt kommet over dørterskelen da han løftet armene sine over hodet, mens han ropte en morsomhet av en hilsen til en bekjent som sto ti meter bortenfor, gikk bort til ham, og endte de opp i et latterbrøl sammen med han andre om et eller annet. Episoden illustrerer at de norske miljøene er arenaer for samtaleemner det kan snakkes åpent om og ikke arenaer for samtaleemner det ikke kan snakkes åpent om.

Det var også tydelig i to episoder jeg kommer til nå. I den ene samtalegruppen var det vanlig at flere av deltakerne gikk på restaurant og spiste middag sammen etter møtet, og etter en slik middag inntraff følgende hendelser, da deltakerne reiste seg for å gå fra bordet:

”Når [en dame] reiser seg opp er det med bry og hun må støtte seg til stolryggen når hun står. Hun sier til en som kommer med en støttende hånd at det går bra. Hun må bare trekkes opp først og så kan hun... Hun sier et eller annet sprekt som hun kan gjøre da. (...) Hun sier det muntert med et snev av latter i. Hun står en god stund og holder seg til stolryggen. (...) [H]un prøvegår litt der hun står og hun liksom knekker sammen i knærne. En gang slipper hun tak i stolen og ser ut til å miste balansen, men tar i stolryggen igjen fort [og vifter bort andre som tilbyr hjelp].”
(...)

³⁸ Den høflig uoppmerksomme relateringen blant deltakere i samlinger beskrev jeg i kapittel 5.

”Kona til (...) setter seg plutselig med hjelp fra mannen. Jeg snur meg mot henne, og det gjør de andre også. En mann spør om det går bra og hun svarer at hun ble så svimmel. [Damen som mistet balansen] hinker til og sier at vi må få tak i et glass vann til henne. En annen stemmer i og [damen som mistet balansen] og han finner hver et glass med litt vann i, fra bordet der vi satt. En sier, mens hun drikker, at hun skulle fått det over hodet for da hadde hun våknet. Flere ler av kommentaren, [mannen] og kona også. En mann spør om de vil ha hjelp, men [mannen] sier at det går bra, for han får hjelp av [en annen mann] og peker på han (...) som står ved siden av meg” (Feltrapport 26.03.03)

Episodene er dramatiske. Den ene damen mister balansen og må støtte seg fast, mens den andre mister balansen og faller tilbake i stolen hun hadde reist seg fra. Begge kunne ha falt, noe som kunne ha fått alvorlige konsekvenser. Men dramatikken refererte også til et annet alvor enn de mulige konsekvensene, et underliggende alvor omkring ustøhetens og svimmelhetens årsaker, som verken de to damene fortalte om eller andre spurte om der og da. De jeg tok følge med på vei fra restauranten spurte hverandre, men da var de to damene ikke i nærheten, og noen dager senere fortalte den ene damen meg om årsaken til sin ustøhet og den andres svimmelhet, men da var jeg alene med henne. Dermed forstår jeg at de involverte unngikk å snakke om det underliggende alvoret da de befant seg på restauranten, fordi samtalene og samværene var et skue framfor øvrige aktivitetsdeltakere og andre nærværende, og at de av samme grunn heller snakket om hendelsene på en positiv måte. Det blir først ytret når de første som kommer til spør ”*Går det bra*”, som er formulering av en positiv optimisme. Så ytres det i tilbudene om hjelp, noe som er fokuseringer på noe positivt hjelpsomme eller omtenkssomme, og når tilbud om hjelp blir avslått, er det igjen fordi ”*Det går bra*”. Og tilslutt ytres det en positiv glede i det spøkefulle og lattermilde. Nå er det ikke helt uproblematisk å ytre den slags positivitet i en sånn sammenheng. Spøken i den sist siterte episoden kunne falt uheldig ut, men det er paradoksalt nok mulig å spøke med noe som er så alvorlig at det ikke kan snakkes om, og jeg kommer tilbake til hvordan det lot seg gjøre i denne situasjonen.

Først vil jeg påpeke at samtalene etter de to dramaene lar seg beskrive innenfor et perspektiv Goffman har behandlet på flere nivåer, blant annet som *the corrective process* (1967) og *remedial work* (1971), og som handler om reparasjon av sosiale skader fremkalt av krenkelser. Sosial omgang på offentlige arenaer kan forstås ettersom vi krediterer hverandre anstendighet eller respekt (Goffman 1967). Når vi krenker andre diskrediterer vi deres status som anstendige. Derfor er det ubehagelig både å krenke og bli krenket, samt at det også kan være svært ubehagelig å være tilskuer til krenkelser. Så de blir forsøkt unngått, noe som ikke

minst er tilfelle i Alegría, og jeg ikke bruker mer tid på fenomenet. Men vår sosiale status kan også diskrediteres som følge av de fysiske kjennetegn og individuelle karaktertrekk som i gitte sosiale sammenhenger virker stigmatiserende på de som besitter dem. Stigma, "*an attribute that is deeply discrediting*" (Goffman 1963b:13), genereres av urealiserte forventninger, fordi de forstyrrer våre standarder for oppmerksomhet.³⁹ Vi kommer i tvil om vi skal gjøre, og spennes mellom vissheten om at ignorering av stigmaet kan være vel så lite hensynsfullt som fokusering på det, og i slike situasjoner "*we are likely to give no open recognition to what is discrediting of him, and while this work of careful disattention is being done, the situation can become tense, uncertain, and ambiguous for all participants, especially the stigmatized one*" (Goffman 1963b:57). Det blir vanskeligere å vise hensyn og vanskeligere å oppføre seg. Reparasjoner av sosiale skader angår begge forhold. De skal reetablere stigmatiserte som respektable, som mottakere av hensyn, og de skal reetablere stigmatiserende som respektfulle, som givere av hensyn.

Reparasjonsarbeidet i de to episodene kommer til syne som en balansegang mellom to potensielt upassende involveringer. Dramatikken i hendelsene stikker seg ut og er vanskelig å forholde seg uoppmerksomme til, men ingen forsøker heller å ignorere det som skjer. Dramatikken berører en mellommenneskelig plikt til å hjelpe dem som forvoldes av uhell eller risikerer det, og i en slik sammenheng kan det å snu ryggen til bli oppfattet som svært respektløst. Men fokuset på det som skjer må balanseres mot unngåelsen av et fokus på det underliggende alvorret som ustøheten og svimmelheten kommer av eller bringer assosiasjoner til. De må være beredt til å hjelpe og diskrete med hva slags hjelp de tilbyr. Vi aner for eksempel at de tilbudsomme håndsrekingene i den først siterte episoden nærmer seg noe hos damen som ikke skal overskrides. Både det første og siste tilbudet blir avvinket, noe som ikke bare signaliserer at hun ikke trenger hjelp, fordi hun er ok og det går bra, men noe som også antyder at hun ikke er en sånn som trenger hjelp. Hun klarer seg selv, demonstrerer hun, og dermed normaliserer hun seg framfor å stigmatisere seg selv ytterligere. Det blir ikke mindre klart i den sist siterte episoden der hun selv hjelper til og viser hensyn, sånn som det er normalt å gjøre. I denne siste episoden er det underliggende alvorret dypere, for damen trenger støtte til å sette seg og svarer at hun "*ble så svimmel*" på spørsmålet om det går bra. Men også her er det et samarbeid fram til det punktet der mannen hennes avklarer at *det går bra*. Først tar hun imot vannglasset og drikker, noe som ikke bare viser vilje å bli mindre svimmel, men som også viser samarbeidsvilje. Hun viser kompetanse til å motta hensyn, og det går ikke

³⁹ Et stigma er ikke diskrediterende i seg selv. Hva som forstås som diskrediterende varierer situasjonelt ettersom en fellesforståelse av et stigma forholder seg til en fellesforståelse av en normal.

upåaktet hen, for etter dette kan hun spøkes med. Og så ler hun sammen med og slik som de andre, og da kan hun medregnes med den samme sosiale kompetansen til positivitet og glede som de andre.

Mot denne tolkningen kan det innvendes at de stigmatiserte og de stigmatiserende må være henholdsvis respektable og respektfulle før reparasjonsarbeidet starter, siden reparasjonsarbeidet selv utføres på passende vis og med utveksling av hensyn. Da er jeg kommet til paradokset som tilsynelatende motstrider påstanden om et skille mellom noe det kan snakkes åpent om og noe det ikke kan snakkes åpent om. For i begge episodene skjemtes det rundt noe som er så alvorlig at det ikke kan prates åpent om og som ellers behandles med skånsom uoppmerksomhet. Løsningen på paradokset finnes i det andre aspektet av reparasjonsarbeidet, det som angår reetablering av definisjoner av situasjoner. Derfor vil jeg minne om den hverdagslige stemningen av uanstrengt uoppmerksomhet som vanligvis preger samlingene i de norske miljøene. Det er en munter og avslappet atmosfære som tilfeller av dramatik bryter med. Dramatik og innslag av humørløs virkelighet slik som i de to episodene på restauranten, får nordmenn til å se opp fra det de bedriver, stanse opp i samtaler og slutte å le seg imellom. Slikt alvor strammer inn handlingsrommet. Det omdefinierer situasjoner fra fokus på noe muntert til fokus på noe som ikke er særlig muntert. Men i miljøer hvor det nærgående, alvorlige og negative skal unngås framfor det sosiale, gledelige og positive, vil nordmenn raskt forsøke å få opp stemningen igjen. Dette er bakgrunnsforståelsen som spøkefulle kommentarene må tillegges. De er rettet mot situasjonene for alvor, ikke alvor i situasjonene. Skjemtet i den sist siterte episoden forestiller en irettesettelse av hennes tilbakefall i stolen. Det er poenget i skjemtet, det at hun liksom skulle vært straffet for at hun fikk dem til å bekymre seg for henne eller for å ha frembrakt spenning og uvisshet i relasjonen mellom dem. På den måten bidrar spøken og latteren til å gjenopprette en situasjon for noe gledelig.

Når både samværets deltakere og tilskuere ler av skjemtet i den siste episoden understreker de det åpne samværets posisjon i samlingen av andre nærværende. Åpne samvær er en situasjonstype som stiller deres deltakere framfor tilskuende andre, og som gir deltakernes framtoninger både et diskrediterende og et krediterende potensial i den grad framtoningene henholdsvis skiller dem ut fra tilskuernes forventninger eller ikke gjør det.

Nå vender jeg meg mot en annen implikasjon av dette forholdet, for det er ikke bare den respektfulle kommunikasjonen og situasjonene for denne kommunikasjonen som står på spill ved tilfeller av stigmatisering. Et stigma bryter med antagelsene vi har til det som skal skje, det er *"an undesired differentness from what we had anticipated"* (Goffman 1963b:15),

og dermed rører det ved tilliten vi har til hverandre, ordninger mellom oss og den sosiale virkeligheten vi inngår i. *Støttende uvekslinger* handler også om å skape tillit og *reparasjonsutvekslinger* om å gjenskape tilliten (Goffman 1971). Denne tankegangen er også sentral hos Garfinkel (1967). Han viser hvordan vi forsøker å gjenskape tilliten ved å forklare hvorfor forventninger ikke ble realisert. Vi viser til særlige omstendigheter som virket inn, for å overbevise hverandre om grunnene til at vi handlet slik i en sånn sammenheng. Det handler både om å gjøre oss selv forståelige eller medregnelige (‘accountable’) for andre og gjøre andres handlinger forståelige.

Denne forståeliggjøringen er også vanlig i Alegría, særlig under fjellturene og bocciaspillene der det er vanlig at enkelte deltakere skiller seg ut. Det hender også at en bocciaspiller kaster påfallende dårlig: *”En dame som kaster for kort og til siden ergrer seg over kastet og sier til de som står ved siden av henne at kula hekter seg fast i fingra. Hun holder fram hånda og (...) fingrene fra de ytterste leddene er skeive til den ene sida”* (Feltrapport 27.02.03). Det siste er noe de allerede vet, at hun har gikt i fingrene, for de kjenner damen fra før, og det er i større grad overfor meg og andre som er tilskuere til samværet, spillet og kastene, at hun påpeker hvorfor hun kaster som hun gjør. Det samme forholdet kan være medvirkende når noen påpeker et stigma hos andre:

”En gang i løpet av spillet da en spiller klarte touch, ropte flere til skriveren, som sto på den andre siden av banen og fulgte med, om han hadde fått med seg touchen. De så på hverandre og lurte på om han noterte touchen, og kona hans, (...) [som ble oppmerksom på det som foregikk, kom til og] ropte om han hører. [Han svarte ikke.] Hun sa høyt at han hører ingenting [og gikk rundt banen til ham]” (Feltrapport 20.02.03).

Skriveren blir gjenstand for en viss kuriositet blant de tilropende, der de spør hverandre om ham, og når kona hans forteller dem at han *hører ingenting*, gjør hun det så høyt at tilskuerne også hører. Denne og den andre episoden over er eksempler på at nordmenn kan framheve framfor å unngå fokus på stigma for å hindre at de selv og andre blir gjenstand for kuriøs oppmerksomhet. Det forebygges prat om hva som feiler dem og bidrar til den høflig uoppmerksomme relateringen som er nødvendig for å opprettholde samværets grenser og integritet.

Jeg har brukt stigma-eksempler for fordi de så tydelig illustrerer hvordan forholdet mellom samværets deltakere og tilskuere reguleres. Deltakere veier det de gjør og snakker om mot nærværet av andre. De prøver å være sammen på måter som under de gitte

omstendigheter anses for passende. Det passende er noe som tilfredsstillende forventninger om noe vanlig, normalt og hverdagslig. Det er noe ventet, noe som ikke overrasker. De forsøker å ikke vekke oppsikt, fordi det oppsiktsvekkende skiller dem ut og gjør dem til gjenstand for andres kuriøse oppmerksomhet. Vekker de oppsikt blir det vanskeligere for andre å forholde seg høflig uoppmerksomme til dem, og situasjonen slik den er definert for distanse og diskresjon kommer i ubalanse. Det blir uklart for andre om de skal fokusere på dem eller ikke, nærme seg eller holde distansen. Men det er jo ikke bare tilfeller av stigma som forteller hvordan forholdet mellom samværets deltakere og tilskuere reguleres. Jeg skal oppsummere underkapittelet med noen eksempler på hvordan vittigheter også kan det.

På klubben ble det en gang forberedt en guidet tur til en vingård, og etter at turlederen var ferdig med å informere om turen foreslo han at de påmeldte skulle følge ham med inn på biblioteket for et glass vin. *”En mann utbryter: ”Begynner vi allerede?” ”Vi begynner allerede sier [turlederen]. Pleier ikke å starte før klokka tolv”, sier den andre”* (Feltrapport 28.02.03). Replikkene fikk det til å rykke i smilemusklene hos noen og enhver, og det var en lystig gjeng som beveget seg inn i biblioteket. Slike vittigheter får mange tilhørere når de ytres i rett øyeblikk, som her etter at en tale er avsluttet og før summingen i en forsamling begynner. Timingen gjør den tilgjengelig eller åpen for tilhørere så vel som deltakere i samværet, mens responsen fra tilskuerne bekrefter hva som er passende oppførsel i åpne samvær i Alegría. Det samme kan sies om denne episoden i forkant av et bocciaspill:

”[En mann med caps] snakker til et par der mannen står bak dama og holder rundt henne. Capsmannen går bort til dama, står foran henne, sier noe om å holde varmen og legger armene rundt både henne og mannen mens han klemmer henne. De ler og andre snur seg mot dem og ler de også. Capsmannen går litt tilbake og en annen mann (...) gjør det samme som [ham] og sier at han er feitere enn [ham] og gir mer varme. Mange ler av det.” (Feltrapport 17.02.03)

Det andre klemmesamværet er mønstret på det første, og det går an å se at klemmingen i det andre samværet tillates av den positive reaksjonen den første får av omgivelsene. Dette betyr ikke at det til enhver tid er passende å gå rundt å klemme på folk og spøke om det å holde varmen. Hva som anses for passende oppførsel varierer fra situasjon til situasjon, men dette er variasjoner over en grunntone for samvær. Slik positiv respons understøtter den blide og glade tonen, som anses for passende i åpne samvær i Alegría.

Den siste episoden illustrerer at det som skjer i åpne samvær ikke bare kan beskues av nærværende andre, men også kan spilles av dets deltakere. De er to typer av rammer for åpne

samvær. Begge er et *skue* for samlingen av nærværende andre, men *spill* transformerer meningen med det som foregår til noe forestilt og tilgjort, og det skjer når handlingene som ytrer transformerte meninger etterligner handlinger som ytrer uttransformerte meninger. I åpne samvær som kun er et skue for andre foregår det ingen slik transformering, og meninger som ytres er ikke forestilte.⁴⁰ Begge rammene er en del av de hverdagslige samhandlingene i norske miljøer i Alegría, men i dette underkapittelet og i hele kapittelet forøvrig har jeg hovedsaklig betraktet åpne samvær innenfor rammen av et skue og ikke et spill. Det er fordi spillrammen i liten grad kommer til uttrykk i det aspektet av interaksjon jeg har betegnet som bearbeiding av relasjoner, mens den i større grad kommer til uttrykk i det aspektet av interaksjon jeg har betegnet som involvering i aktiviteter. Når jeg likevel trekker fram spillrammen her er det for å vise at den setter nordmenn i posisjon til å oppføre seg på en måte som i sin uttransformerte form er omfattet av forbudsregler og regnes som upassende, ettersom det refererer et privat meningsinnhold. Men et privat meningsinnhold kan med hell forestilles når etterligningen av upassende oppførsel fungerer som et middel for å bevare en munter stemning blant nærværende. Spillrammen understreker dermed at åpne samvær foregår i miljøer lokalisert på offentlige arenaer, der den overordnede etiketteregelen om å passe inn samsvarer dårlig med det å være privat. Det private passer vanligvis ikke inn.

7.2 Lukkete samvær

I åpne samvær har deltakere ansvar for at samværet skal passe inn blant nærværende andre, og balansere det mot ansvaret de har for hverandre. De må ikke vekke oppsikt slik at forholdet til tilskuerne blir usikkert og anstrengt, og skjer det må forholdet gjenopprettes av hensyn til samværets deltakere. Det blir viktig med diskresjon og klar distanse til det private, og det gjøres ved opprettholdelsen av hverdagsprat, positivitet, trivialitet, skjemt og ablegøyer. Men samværene har en begrensning der hverdagspraten ikke forbigås og utvikles til noe mer, og der tilnærming til et nærere bekjentskap blir vanskelig. Akkurat det ga enkelte nordmenn uttrykk for overfor meg, når vi befant oss for oss selv bortenfor samlingen av andre. Enkelte syntes det var uspennende å snakke med andre som ikke bød noe på seg selv, enkelt andre syntes det var vanskelig å snakke med andre uten å kunne by noe på seg selv.

⁴⁰ Det går an å si at spillrammen teatraliserer rammen for hverdagslig samvær uten at samværet av den grunn blir et skuespill. Teatraliseringen av samværsrammen gjør verken tilskuerne til publikum, deltakere til skuespillere, samtalene til framføringen av et manus, samhandling regissert eller arenaen for et samvær til en scene. Se Goffman (1974:124-155) for skillet mellom teatrale rammer og rammer for hverdagslig samhandling.

Men deltakere har mulighet til å begrense andres tilgang til deres sammenværen, blant annet ved å gå bort fra samlingen av andre. Mulighetene for det varierer blant annet med arenaer og aktiviteter, men det går an å begrense tilgangen i høy grad og over en lengre tid, slik at andres tilgang til samværet avtar inntil deltakerne nesten ikke forholder seg til dem lenger. Da får samkvemmet helt andre vilkår. Det kom klart til uttrykk en formiddag på klubben, da jeg møtte en leder som skulle presentere klubben og dens aktiviteter for meg. Vi satt alene inne på biblioteket, og befant oss følgelig utenfor påsynet av andre tilstedeværende inne i hovedlokalet, men gjennom døråpningen ut dit kunne vi høre stemmelyder der innefra. Vi var opptatt i samtalen da vi hørte en mann fra døråpningen:

””Nå skal jeg bli spanjol igjen”, utbryter fyren og smiler. [Mannen jeg sitter sammen med hilser tilbake, og blir sittende.] Fyren forteller at han kom for litt siden og skal være her så og så lenge. De har tydeligvis ikke sett hverandre på en stund og [mannen jeg sitter sammen med] spør hvordan det står til. Fyren forteller at hans (...) venninne døde i høst og at han har vært i (...) for å ordne opp i en del praktiske ting. [Mannen jeg sitter sammen med] forteller at han ikke visste at hun var død, og at det var trist å høre. Fyren forteller at det har vært tungt, at det fortsatt er det, at han ikke er kommet over dødsfallet. Han bøyer hodet ned mot gulvet når han forteller dette. Det gikk fort det tok bare tjue minutter så døde hun. (...) Men nå er han altså flyttet til Spania, og skal bo her. Han smiler igjen. De sier ha det bra til hverandre, og fyren går.” (Feltrapport 17.02.03)

Da mannen hilste sto han i døråpningen og nærmest ropte ut sin glade hilsen, noe jeg er ganske sikker på var hørbart for store deler av nærværende inne i hovedlokalet. Da han etterpå begynte å snakke om sin avdøde kjæreste, kom han helt bort til oss og snakket med så lav stemme at kun vi hørte det han sa, men smilet og kraftstemmen var der igjen, da han sto i døråpningen for å dra av gårde.

Lukkete samvær finner typisk sted på senteret og klubben når antallet andre tilstedeværende er så lavt at det går an å sitte ganske uforstyrret sammen rundt et bord og snakke om hvordan det egentlig står til. Samtalen er noe annet enn hverdagsprat, og beveger seg inn på deltakernes mer private områder uten tanke på at det ikke skal passe inn blant nærværende andre. Det kan være meningsutveksling om samfunn, politikk, religion, kunst og spansk samfunnskultur spesielt, det kan være redegjørelser fra spesielle interessefelt, og det kan ikke minst være fortellinger fra eget liv og egen tilværelse i Spania. I lukkede samvær forteller nordmenn hverandre om nær familie og sivilstand, og de utveksler erfaringer fra livene sine i Alegría, både om det de synes er

bra og det de ikke synes er så bra. Og så er de ikke alltid helt enige om hva som er bra og ikke, men uten at det har noe å si, og de snakker ikke bare om det de har felles, men også om det de har hver for seg.

I lukkede samvær blir deltakerne personlige, de forteller om seg selv, og de tillater seg å være uenige og individuelle. De oppgir sine preferanser og interesser, og er i det hele tatt mer private enn i åpne samvær. Men de blir sjelden fortrolige og betror seg ikke til hverandre. Dette gjelder både bekjente og ukjente, selv om bekjente er dristigere i sine spørsmål og skjemt..

7.2.1 Skjulte samvær

Innimellom ble jeg betrodd både det ene og det andre, uten at jeg helt klarte å plassere disse meningsytringene i sammenheng med hverdagspraten den personlige praten. Dette var innrømmelser av et helt annet slag enn det jeg observerte i miljøene, og jeg antok lenge at meningsytringene var tiltenkt meg spesielt, siden jeg var forsker og siden jeg sto utenfor miljøet. Men med intervjuene mistet jeg troen på det. Jeg så en sammenheng mellom de sosiale omstendighetene for et intervju og de sosiale omstendighetene for disse betroelsene. De fant sted i utkanten av eller i grenseland av de norske miljøene, slik at det som ble sagt ikke kom andre for øre, selv om de foregikk i påsyn av andre. Og før jeg gir en nærmere beskrivelse av innholdet i disse betroelsene vil jeg gi min forståelse av den aktuelle sosiale relasjonen.

Simmel (1950) hevder all menneskelig interaksjon preges av hemmeligholdelse, ikke i moralsk forstand der vi holder tilbake informasjon vi burde fortalt, men i sosial forstand av å avsløre noe til noen men ikke til andre. Avsløringen er eksklusivt inkluderende når den skjules for andre og skaper en tillitsfull forbindelse om å beskytte den avslørte informasjonen overfor ekskluderte andre. Den beste beskyttelsen er å usynliggjøre forbindelsen. Der Simmel ser at hemmeligholdelsen fører til dannelsen av skjulte institusjoner i samfunnet, ser Michel Maffesolis (1996) skjulte samfunn som de mangfoldige relasjonsformer som grupperer våre daglige involveringer.

Jeg følger Maffesoli et stykke på vei, og betrakter hemmeligholdelse på et situasjonelt nivå. Betroelser fungerer eksklusivt inkluderende ved å skape en fortrolig forbindelse mellom deltakerne i et samvær. Betroelser omfattes av et tillitsforhold, og jeg forstår at deltakerne i samvær etablerer en usagt enighet om at betroelsen ikke skal formidles videre. Det lar seg

forstå av de sosiale omstendighetene for betroelsen, måten betroelsen utføres på og sist men ikke minst av betroelsens private karakter.

I skjulte samvær forteller nordmenn hverandre om noe privat. De forteller hva de ”egentlig” mener og hvordan de ”egentlig” har det.

En mann fortalte om hvordan han opplevde de norske miljøene som ”flate”, at han ikke hadde noe i dem å gjøre, og at han hadde bestemt seg for å flytte hjem til sønnen og sønnesønnen. Barnebarnet hadde vekket noe i ham, fortalte han, og han betydde alt for ham nå. Dessuten skrantet forholdet til sønnen og han ønsket å rette på det. En dame hadde også bestemt seg for å flytte hjem. Hun kom ikke til å overvintre her neste år. Hun syntes ikke hun fikk noen nære venner her, og det var hovedgrunnen til at hun hadde bestemt seg for å flytte. I Alegría fikk hun bare masse bekjente, men knapt nok venner. Hun hadde også en familie å ta seg av i hjemlandet. En mann fortalte om en uoverensstemmelse med en annen og om hvor ubehagelig det var siden de frekventerte samme arenaer og samme bekjentskapskrets. En dame fortalte at hun ikke hadde noen interesse av å være på klubben og senteret og drikke kaffe, spise vafler og prate om en masse dill dall. En annen dame var ensom. Hun hadde mistet mannen sin og flyttet til Spania, men hun var usikker på framtiden. En mann fortalte om den dødelige sykdommen til kona, en dame fortalte om hvor skadet og plaget hun var etter mange operasjoner i barndommen. En annen dame igjen begynte å gråte når hun snakket om barn og barnebarn.

Disse betroelsene innebærer ikke at lukkede samvær alltid fører til slik kommunikasjon, og i mange lukkede samvær kommuniserer deltakere slik som de gjør i åpne samvær. Men i åpne samvær forekom det ikke slik kommunikasjon. Det fant i hvert fall ikke sted i de åpne samværene jeg var i, og i hvert fall ikke i samme grad.

7.3 Likhet og ulikhet

Det er mulig å se at ulike sosiale situasjoner gir ulike fellesanliggender og fellesforståelser av hva som foregår, noe som betinger for et skille mellom åpne, lukkede og skjulte samvær. Både lukkede og skjulte samvær representerer noe ulikt de åpne samværene, og det har med innholdet i kommunikasjonen å gjøre. De skjulte samværene er ikke like hverandre, noen kan være emosjonelt positivt ladete, andre kan være emosjonelt negativt ladete. Noen forteller glade historier, andre forteller triste historier. I åpne samvær forteller nordmenn nesten utelukkende glade, positive historier. Slik jeg ser det er det likevel ingen motsetning mellom

åpne og skjulte samvær. Når det går an å skille dem på denne måten forteller det heller om styrken i reguleringen av åpne samvær i samlinger.

8 Gjennomføring

I de tre foregående kapitlene har jeg analysert hvordan nordmenn forholder seg til hverandre under overordnede rammer for nærhet og distanse. Jeg har forsøkt å vise hvordan nordmenn ser av hverandre om det foreligger en situasjon for aktivt eller passivt nærvær, og hvordan de ser hverandre an for å vurdere om situasjonen kan endres i den ene eller andre retningen eller om den gjeldende situasjonen skal opprettholdes. Denne delen av relateringen inngår i en annen, for jeg har også forsøkt å vise hvordan nordmenn tar hensyn og oppfører seg hensynsfullt overfor hverandre innenfor de to situasjonstypene og i overganger mellom dem. Intensjonene er underlagt en forståelse av at rammer orienterer deltakere i en situasjon om hva som foregår mellom dem og hvordan de skal forholde seg til hverandre på en passende måte. De har to oppgaver, bestemme situasjonen og handle i samsvar med den.

Her og i det påfølgende kapitlet skal jeg behandle disse to oppgavene under et annet aspekt av sosial interaksjon, involvering i aktiviteter.⁴¹ Rammer for samhandling om aktiviteter orienterer både om involvering i situasjonene som aktivitetsbestemte handlinger foregår innenfor og om involvering i de aktivitetsbestemte handlingene. I neste kapittel fokuserer jeg på den sistnevnte involveringen, passende måter å involvere seg på i allerede etablerte situasjoner. Her fokuserer jeg på den førstnevnte involveringen, etableringen av situasjonene.⁴²

8.1 Aktiviteten i begivenheten

Det skjer en hel del både før og etter møtet i en diskusjonsgruppe som ikke er møteaktiviteten selv. Jeg tenker for eksempel på ankomster og avreiser, avkledning og påkledning av yttertøy, hilsing på de andre og ha det bra til andre, og så videre. En sosial aktivitet er en del av den

⁴¹ Jeg gjentar at skiftet av fokus fra bearbeiding av relasjoner til involvering i aktiviteter ikke må forstås som et forslag om at samhandling kan deles inn i periodiske intervaller i den forstand at situasjons deltakere enten relaterer seg til hverandre eller involverer seg i aktiviteter. Individet relaterer seg til hverandre når de samarbeider om aktiviteter, og de involverer seg i aktiviteter når de bearbeider relasjoner.

⁴² De to orienteringene svarer dermed til skillet mellom *situasjonell* og *situert* involvering (Goffman 1963).

sosiale begivenheten som omslutter selve aktiviteten i forkant og i bakkant. Jeg skal skille mellom *sosiale begivenheter* og *sosiale aktiviteter*. En sosial begivenhet består av flere sosiale aktiviteter og situasjoner, på en slik måte at alle som deltar i de sosiale aktivitetene og situasjonene er deltakere i den sosiale begivenheten, at alle som deltar i den sosiale begivenheten ikke er deltakere i alle de sosiale aktivitetene og situasjonene, og at ikke alle deltar i sosiale aktiviteter og situasjoner hele tiden. Det betyr at en sosial begivenhet har plass til individuelle aktiviteter innenfor sin tid og rom avgrensninger. Det har ikke en sosial aktivitet. Den består av aktivitetsbestemte handlinger som binder sammen deltakere i en situasjon.

Sosiale aktiviteter kan være av to slag, ettersom deltakere i en sosial begivenhet er engasjert i en *dominerende* eller *underordnet* involvering (Goffman 1963). En dominerende involvering er engasjementet som samler begivenhetens deltakere om et fellesanliggende, som forplikter dem til gjennomføringen av aktiviteten på en slik måte at de er parat til det. En underordnet involvering er engasjement som deltakerne tillates å holde på med så lenge den ikke tar oppmerksomheten bort fra det forpliktende engasjementet i den dominerende involveringen.

Fellesanliggendet forbundet med en sosial aktivitet gjør den til et samarbeidsprosjekt. Rammen for samhandling er *gjennomføringen* av aktiviteten. Alle må bidra til i samarbeidet om å gjennomføre aktiviteten. Samarbeidet overskrider de aktivitetsbestemte handlingene, og gjøres for en stor del i form av samtaleaktiviteten. Det innebærer for eksempel at spørsmålet ”*Skal vi begynne?*” kan stilles i forkant av både bocciaspillet og møter i aktivitetsgruppene. Gjennomføringen kan tredeles. Samarbeidet handler først om å komme fram til punktet der første spiller går fram for å kaste, gruppelederen åpner møtet, turlederen ønsker deltakerne en god tur, og der vertskap og selskapsarrangører ønsker gjester velkommen. Men samarbeidet handler også om å sette i gang med en ny omgang bocciaspill, holde seg til saken under gruppemøtene, samle troppene under fjellturen og oppmerksomheten framfor en tale i et selskap. Og til sist handler det om å bli enige om å avslutte aktiviteten.

Jeg behandler de tre situasjonelle involveringene i den nevnte rekkefølgen. Det førstnevnte samarbeidet betegner jeg *etablering*, fordi det oppretter situasjonen for påbegynnelse av aktiviteter, til forskjell fra det neste samarbeidet som *vedlikeholder* situasjoner for aktiviteter. Det sistnevnte samarbeidet er å *avvikle* situasjoner for aktiviteter, noe som er ensbetydende med å etablere en situasjon for andre aktivitetsbestemte handlinger.

8.2 Etablering

Situasjoner for aktiviteter må etableres før aktivitetene kan påbegynnes. Først annonseres påbegynnelsen, den foreslås. Så vil oppfordringene eventuelt bli fulgt, for responsen vil enten bekrefte eller avkrefte forslaget om å begynne. Noe må av og til ordnes før aktiviteter kan påbegynnes, og når det kommer i orden etableres situasjonen for aktivitetenes påbegynnelse.

8.2.1 Annonsering av påbegynnelser

Annonseringer orienterer nærværende tilhørere om påbegynnelser. Jeg skal se på to former for annonsering. Den første varsler påbegynnelsen, den andre foreslår påbegynnelsen.

8.2.1.1 Varsler om påbegynnelse

Når turledere går noen meter bort til oppmøteplassens høyeste punkt, eller når arrangører av sammenkomster på senteret går bort til mikrofonstativet, som er satt fram for anledningen, og de stiller seg der og ser utover forsamlingen, *varsler* deres bevegelser at de straks vil ta ordet, for å orientere om dagens tur. Varsler er observerbare forberedelser til en nært forestående aktivitet. De orienterer om påbegynnelser, noe som fører til at andre også begynner med det.

Taleres og turlederes forberedelser på henholdsvis senteret og oppmøtestedet, gjøre at enkelte nærværende avslutter sine samtaler og andre involveringer, kanskje påpeker hva som skal skje overfor hverandre og så retter sin oppmerksomhet mot den forestående talen. Varsler og reaksjoner på dem er ofte enveiskommunikasjon mellom fra annonsør til tilhører, men kan også være enveiskommunikasjon fra en tilhører til en annen. En person kan avslutte sin involvering i noe og vende seg mot det som skal skje og der det skal skje, mens en annen kan se det og derfor selv se etter om begynner å skje noe for så å avslutte sin involvering i noe.

Annonserer kan også varsle tilhørere i en toveiskommunikasjon. Personen som påmelder spillere til en bestemt bocciabane er også banens *skriver*, som det heter, og når skriveren er ferdig med påmeldingen kan spillet settes i gang. Men først må skriveren pakke sammen skriveriene sine etter siste påmelding, gå til sin bane, legge fra seg eventuelle medbrakte saker der, hente fram påmeldingsskjemaet, som også brukes for å notere poengene etter hver omgang, for så å være klar til å notere poengene. Skriverens klargjøring blir observert av andre spillere. De spør gjerne om skriveren er klar og om de skal sette i gang.

Tilhørere kan også varsle hverandre i en toveiskommunikasjon, der den ene ser den andre endre fokus for så å spørre vedkommende om vi skal begynne. I forkant av møtene i samtalegrupper, og til en viss grad i forkant av selskapsarrangement, har samarbeidet en egen

form. Når deltakerne ankommer hilser de på hverandre og innleder samtaler om hvordan det går og takk for sist. Noen setter sammen enkeltbord til langbord, andre går på toalettet, før alle etter hvert setter seg rundt langbordet, leter fram papirer, bøker, skrivesaker, skriveblokker og andre saker de vil ha bruk for, og legger disse på bordet framfor seg. Og i løpet av denne klargjøringen avrunder de sine samtaler. Hver og en forbereder seg på møtet og viser hverandre det, noe som virker som gjensidige varslinger av at de begynner å bli klare.

Likevel begynner møtet først etter at lederne tar ordet og anmoder om at de får sette i gang. For selv om alle deltakere er kjent med hva som skal skje og forbereder seg til det på samme måte vil forberedelser bare varsle at påbegynnelser er nært forestående og ikke etablere situasjonen for påbegynnelsen.

8.2.1.2 Forslag om påbegynnelse

På senteret var det en mann som skulle ønske velkommen, og han *”går opp til mikrofonen, og begynner å snakke. Det er mye prat og summing i lokalet og han sier ”Hallo”. Noen hysjer. Så får han snakke”* (Feltrapport 20.02.03). Mannens bevegelser varslet igangsettingen, men da han begynte å tale hadde han ikke sagt fra om det og ikke mange hørte ham. Først etter at han hevet stemmen med et hallo, fikk han tilhøreroppmerksomhet. Eksempelet illustrer nødvendigheten av å annonsere påbegynnelsen høyt og tydelig for å samle alles oppmerksomhet om fokuset på den. Varsler gjør ikke det. Alle sånne høylydte annonseringer fører likevel ikke til igangsetting. De er heller *forslag* om å begynne.

Forslag orienterer om at aktiviteter skal påbegynnes her og nå, men de fremmes ikke for å kunne begynne samtidig. De fremmes for å nå samtidige oppmerksomhetsfokus om en og samme sak. Det går an å si at de aktiviserer den sosiale begivenhets *”official focus of attention”* (Goffman 1974:346).

For at forslaget skal nå fram må det som regel fremmes med et lydvolume som overgår forsamlingens summing av stemmer. Mange hever stemmen et godt hakk over, og i tilfeller av mye støy ropes forslaget ut. På bocciabanene gjøres det. På senteret og andre steder med høyttaleranlegg, snakkes det inn i en mikrofon. Å klinke bestikk i vinglass gjøres i selskap, og det poengterer at forhøyningen av lydvolume må gjøres i kombinasjon med en måte å ytre seg på som symboliserer forslag om å begynne. For andre nærværende kan også heve stemmevolumet i forkant av påbegynnelser, og det er en grunn til at ikke disse tas for annonsering. En av turlederne brukte en fløyte og enkelte klappet i hendene mens de kremtende rensket stemmen, det vanlige er bare å si *”Hallo”*. Det er et ord som appellerer til respons i ulike situasjoner, som for eksempel ved hilsing på andre og svaring i telefonen.

På bocciabanene er det ingen som sier hallo. Påbegynnelsen av spillet innebærer ingen annonseres ved innledningen av den enes tale framfor andre. Der blir påbegynnelsen formulert i utrop som *"Nå begynner vi"*, *"Da setter vi i gang"*, eller lignende. Derfor hender det også at andre spillerne annonserer at spillet skal begynne.

Samarbeidet om å gjøre seg klar i samtalegruppene førte til at summingen av stemmer sank. I stillheten som nærmet seg var det ikke behov for å rope ut forslaget om å begynne. Påbegynnelsen måtte likevel foreslås, men ytringene kan også betraktes som en respons det felles oppmerksomhetsfokus deltakerne allerede hadde samarbeidet seg fram til.⁴³

8.2.2 Respons

Skal forslaget om å begynne ha noen effekt må det nå fram til tilhørerne, men aktivitetene påbegynnes ikke selv om det når fram. Forslagene fører ikke til påbegynnelser, men de fører som regel til en reaksjon blant tilhørerne. De avstedkommer en respons fra samlingen av nærværende, og det er valøren i denne responsen, om den er positiv og bekreftende eller negativ og avkreftende, som besvarer spørsmålet om aktiviteter kan påbegynnes eller ei.

Forslag besvares ikke av et høytrungende ja fra tilhørerne. Tilhørerne svarer ved å gjøre seg klare til å begynne. Noen ganger er det nok å slutte å prate: *"[En dame] går opp til mikrofonen (...) og sier "Ja vel", og så venter hun litt før hun fortsetter"* (Feltrapport 15.02.03). Tilhørerne avsluttet sine samtaler, de som sto satte seg på sine plasser og alle snudde blikkene sine i hennes retning eller viste med en oppretting av rygg og nakke at de. Og det er sånn tilhørerne besvarer arrangører og vertskap for fester og sammenkomster som krentende sier *"Hallo"* eller noe annet for å be om ordet når de skal ønske velkommen. Den samme responsen får lederne for samtalegruppene og fjellturene som appellerer om tilhøreroppmerksomhet for å informere om forestående møte eller tur.

Bekreftende respons utføres ved at tilhørerne legger vekk det de holdt på med og fokuserer inn mot den forestående aktiviteten, og den fungerer når de samler sine oppmerksomhetsfokus om den forestående aktiviteten. Sånn er det også på bocciabanen: *"En dame som skal til å prøve kaste (...) får ikke gjort det, fordi han som er skriver roper ut at vi begynner nå. Folk stimler ut og henter kulene sine, mens hun som hadde stilt seg opp på steinhellene for å kaste snur om (...) og går tilbake til der hun sto"* (Feltrapport 03.04.03).

Det er typisk for bekreftende respons at den ikke utføres av alle nærværende, siden det gjerne er noen som ikke har fått med seg annonseringen av en aktivitets påbegynnelse. Noen

⁴³ Her og andre steder i dette og neste kapittel bruker jeg av og til ordet deltaker om aktivitetens påmeldte. Ellers skal deltakere forstås som personer i en situasjon.

hører dårlig, andre hører ikke i summingen av prat, og andre akkurat og fikk det ikke med seg av den grunn. Men det gjør som regel ingenting, for de leser lett av andres orienteringer hva som er i ferd med å skje. Enkelte kan bli tilsnakket og hysjet ned etter at en har bedt om ordet, men dette er en form for avklaring av hva som skal skje og ikke sanksjonering av andre.

8.2.2.1 Avklaringer

Når responsen ikke er samstemt kan situasjonen for påbegynnelse av aktiviteten bli avkrefte. Det dukker gjerne opp et eller annet praktisk spørsmål som må avklares før situasjonen kan bekrefte. Jeg skal gi tre eksempler.

Under oppmøtet før en fjelltur går turlederen ”til det høyeste punktet på plassen og snur seg mot samlingen av folk. Han plystrer i en fløyte og alle snur seg mot ham. (...) Mannen spør om de kan høre ham ”der bake”. Jeg hører ingen si noen ting, men han [gjør] tydeligvis det og sier at det er bra” (Feltrapport 03.03.03).

Før et bocciaspill ropte måleren ””Nå begynner vi.” En mann spør høyt om hvem som skal være skriveren. En dame sier navnet på den som skal være skriveren. Damen som er skriver trer fram og sier at hun skal være skriver. Hun sier at det er første gang så hun ber oss ha tålmodighet med henne. Spiller nummer 1 begynner” (Feltrapport 10.04.03).

Og hvis gruppelederen drøyde med å åpne møtet kunne en av deltakerne spørre om vi ikke skulle begynne, og da svarte lederen at de kunne vente litt siden det var en eller flere som var forsinket. Eller så var det også det gruppelederen ble spurt om.

8.3 Vedlikehold av situasjonene

Etableringen av situasjoner for påbegynnelse av aktiviteter er påfallende ordinære. De fører ikke med seg noe uvanlig eller oppsiktsvekkende, selv om det innimellom hender at praktiske spørsmål må avklares. Men spørsmålene utgjør ikke noe problem. De løses fort og greit og kan som regel gjøres av en person mens andre gjør seg klare og uten å måtte vente på å begynne. De er ikke uoverensstemmelser som må overkommes for at de aktivitetsbestemte handlingene skal la seg organisere. Avklaringene avkrefter situasjoner for påbegynnelser, men de representerer ikke noe slags brudd i forhandlinger om å komme fram til en definisjon av situasjonen. Rammer og regler for involvering er allerede gitt. Det gjelder bare å beslutte seg for om de skal trå i kraft og gjelde. Etableringene er spørsmål om å begynne nå eller etterpå, og deltakerne samarbeider om å ta den beslutningen og om å bli klare.

Etableringene er med andre ord svært velordnede. De måtte ikke nødvendigvis være det, for det er mange til stede, som skal være med og som før påbegynnelsen har fokus mange andre steder enn mot den. Samordningen mot et samtidig og felles oppmerksomhetsfokus krever at hver og en innordner seg. Men det er de beredt på. De har kommet for akkurat disse aktivitetene og er inneforstått med hva deltakelsen i dem innebærer. De kunne valgt å ikke komme, men de har kommet, dels fordi de er interessert i den aktuelle aktiviteten og dels fordi de er opptatt av den sosiale begivenheten som omslutter den. De aller fleste har vært med før, de var med forrige uke, og i sum har de en bakgrunn for å forutsi hva som skal skje. De er orientert mot påbegynnelsene og vet at de er nært forestående. De spør "*Begynner vi?*", ikke "*Hva skjer?*".

Det ordinære og velordnede fortsetter å prege de situasjonelle involveringene gjennom hele aktiviteten. Det skyldes blant annet at etableringer av situasjoner fortsetter å være en sentral situasjonell involvering. Organiseringen av fester og fjellturer organiseres av *etableringsordenen*, forslag og bekreftelser som sammen oppretter situasjonen for påfølgende aktiviteter. Etableringsordenen fungerer som definisjoner av situasjoner som varer til neste etableringsorden, slik som for eksempel situasjoner for bocciaspill og samtaler i diskusjonsgruppene møter. Men det er en annen orden, *turneringsordenen*, som organiserer selve spillaktiviteten og møtesamtalene, og jeg kommer straks til den.

Men før det vil jeg påpeke at skillet mellom de to ordenene ikke kun poengterer at aktiviteter er ulike og vedlikeholdet av situasjonene for dem likeså. For det går an å se de to ordenene i en struktur av rammer innenfor rammer, der etableringsordenen er rammer for sosiale aktiviteter, og der det også fins andre rammer innenfor etableringsordenen, blant annet turneringsordenen som er ramme for aktivitetsbestemte handlinger i boccia og møtesamtaler, og samlinger og samvær. Dessuten fins det en ytre sosial ramme (rim) for samhandling (Goffman 1974), og her er det den sosiale begivenheten, som sosiale aktiviteter og situasjoner foregår innenfor.

Som en konsekvens av det ordinære og velordnede er samarbeidet om å vedlikeholde situasjoner for aktivitetene etableringene bortimot knirkefrie. Ingen motsetter seg innordning, for med deltakelse følger forpliktelser om å gjøre det. Forpliktelsene overholdes ikke fullstendig, og samarbeidet om vedlikehold er ikke helt knirkefritt. Det begås feil både i utføringen av aktivitetsbestemte handlinger og i fokuseringen på underordnede i forhold til dominerende involveringer.

8.3.1 Turneringsordenen

Bocciaspill og møter i samtalegruppene foregår ved en turnering av deltakernes aktivitetsbestemte involveringer, men det foregår på litt forskjellige måter. Først ser jeg hvordan det gjøres i bocciaspillet.

Bocciaspillere kaster etter tur. Kastingen er en aktivitetsbestemt handling som er avgrenset av en kasterekkefølge, der for eksempel spiller nummer 5 kaster etter 4 og før 3, og der kasteturen til spiller nummer 5 aktiveres av at spiller nummer 4 kaster og forlater steinhellen som det kastes fra. Hver spiller må være orientert om sine kasteturer. Det gjøres på flere måter. De kan følge med på spillet og stadig være klar over nummeret på spilleren som kaster, og de kan merke seg når spillerne som kaster før dem selv går for å gjøre det. Innimellom ropes dessuten nummeret på spilleren med kastetur av skriveren og andre som følger spillets gang.

I de første omgangene holdes turneringsordenen ved like av at de fleste følger med på spillet og passer sine turer, og til en viss grad ved at de passer hverandres turer ved å rope ut spilleren som skal kaste. Men noen omstendigheter kompliserer orienteringen om egen kastetur. Det er vanligvis fra 15 til 20 spillere på hver bane, og det er fort gjort å miste oversikten over egen tur i en så stor spillersamling. Spillet har så mange omganger som det er spillere, noe som gir flere anledninger for å bli desorientert om egen kastetur enn ved et lavt spillerantall. Det går dessuten fem, seks minutter mellom hver gang en spiller kaster, og i mellomtiden engasjerer spillere seg i underordnete prateinvolveringer med hverandre om noe annet enn bocciaspillet, noe som orienterer dem bort fra fokus på sine kasteturer. Og for hver omgang er det dessuten en tendens til at stadig flere involverer seg i underordnet prateinvolvering, eller at de involverer seg stadig dypere i den, noe som i begge tilfeller fører til at de følger stadig mindre med på spillet og egne kasteturer. Følgene av disse omstendighetene er at vedlikeholdet av turneringsordenen i økende grad påses av andre enn spilleren som har kastetur.

Når det nærmer seg halvveis ut i spillet kommer de første tilfellene av gjentatte tilkallinger av en spiller. Spillernummeret ropes en gang, så en gang til, og da kommer som regel spilleren ilende. Enkelte ganger gjør ikke rette vedkommende spiller det, og når de andre spillerne må rope en tredje og fjerde gang endrer ropene karakter. Numre med to stavelser, som for eksempel 15 og 16, ropes ut som lange "*Fem-ten*" og "*Seks-ten*", og numre med en stavelse, som for eksempel 1 og 2, tillegges to stavelser og ropes også ut som lange "*E-en*" og "*To-o*". Og stemmene går ned to toner fra første til siste stavelse og det

legges trykk på siste stavelse slik at ropene signaliserer noe irettesettende og irritert, og ikke noe lekent og lokkende, som slik toneendring og betoning også kan gjøre.

Spillerne skal også passe på noe mer, for den som kaster først i hver omgang skal også kaste grisen, den lille kula som det er om å gjøre å ligge nærmest etter endt omgang. Og spillet har også en rullering i kasterekkefølgen, der den som kastet først i første omgang kaster sist i neste omgang, og så videre slik at alle kaster først en gang. En gang skjedde dette:

”Ved en anledning er jeg den siste til å ta opp kula mi, og grisen ligger igjen. Jeg tar den opp og (...) spør skriveren hvem sin tur det er. Skriveren roper nummer 16, jeg roper nummer 16, andre roper nummer 16. Inne under treet står [spiller nummer 16], hun roper også på nummer 16. Hun står sammen med [en mann, en annen mann og en annen dame]. De står mot hverandre de fire, prater, og når denne ene av dem roper så sier en annen til [spiller nummer 16]: Ja, men er ikke det deg. Denne dama ser litt på kula si, og skynder seg fram til utkastposisjonen, smilende” (Feltrapport 17.02.03).

Det skyndsomme og smilende kan betraktes som unnskyldninger, som sammen med de irettesettende påkallingene tydelig illustrerer forpliktelsen spillere har om å være orientert om sin kastetur. Det er ingen forpliktelse om å følge med på spillet, men om å ikke være så oppslukt i underordnet involvering at det tar oppmerksomheten bort fra engasjementet i den dominerende involveringen og dermed går ut over de andre spillernes involveringer.

Til slutt vil jeg understreke at formaningene ser ut til å skjerpe spilleres orientering om sine kasteturer, slik at turneringsordenen på ingen måte flyter ut og mister sin virkning. Samordningen av kasteturneringen fungerer. Spillerne holder hverandre orientert om sine turer ved å påkalle andre spillere, men påkallingene når bare av og til en sanksjonerende form. Det samme kan jeg også si om innlegg i møtene i samtalegruppene, at samordningen av dem fungerer på en slik måte at den dominerende involveringen vedlikeholdes.

Turneringen av taleinvolveringer i diskusjonsgruppene har også en annen likhet med kastinvolveringer under bocciaspill, der avslutningen av en kasteinvolvering markerer refokuseringen på påbegynnelsen av et nytt kast. Turneringen i diskusjonsgruppene fungerer etter samme prinsipp, for deltakere merker når den talende nærmer seg slutten på sitt innlegg, ettersom de kan finne på å begynne sine egne idet den talende avrunder sitt. Åpningen av avslutningen på et innlegg eller en taleytring av et eller annet slag er registrerbar når den er del av en konversasjon (Schegloff & Sacks, 1974).

Dette var tydeligst i den ene gruppen der diskusjonen forløp var mer som engasjert samtale rundt et bord, og der turneringen av innlegg ble ordnet av at en annen grep ordet i det

samme eller idet den snakkende gjorde seg ferdig. Turneringen forløp som samtykkende fortsettelse, utviklinger og presiseringer av den førstes innlegg. Det betyr ikke at den neste snakkeren var en annen enn den som gjorde ferdig sitt innlegg, for det var ikke uvanlig at det oppsto et sekunds pause eller to etter et innlegg og da kunne samme deltaker begynne et nytt innlegg. Men som en hovedorden for turneringen av innlegg gjaldt muligheten til å velge seg selv som neste snakker når den snakkende ikke velger neste (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974), og samtalen i denne gruppen var i liten grad styrt av direkte henvendelser og spørsmål.

I den andre diskusjonsgruppen ble turneringen av innlegg ordnet av en taleliste, der gruppelederen skrev etter hverandre navnene på dem som signaliserte ham ønske om taletid, og så fungerte lederen som en ordstyrer for diskusjonen. Lederen ga ordet til neste taler på lista og andre kunne ikke ta ordet i pausen som oppsto mellom innlegg. Heller ikke den som hadde snakket.

Turneringsordenen i møtene i diskusjonsgruppene var dermed litt forskjellig fra den i bocciaspillet, for det var ikke om å gjøre å være orientert om hvilken plassering ens egen taletur hadde i en bestemt rekkefølge. I den sistnevnte gruppen holdt ordstyreren orden på det, mens i den førstnevnte ble rekkefølgen bestemt av den som til enhver tid tok ordet når anledningen bød seg. Turneringen av innlegg var likevel en samordning av den enes snakking i forhold til andres snakking i forkant og etterkant. Det var om å gjøre å være orientert om det å snakke innenfor sin taletur og ikke innenfor andres taletur, og det var en forpliktelse som gjaldt uavhengig av tilblivelsen av rekkefølgen i taleturer.

I den førstnevnte gruppen hendte det at to deltakere begynte på et innlegg samtidig, og så oppsto en situasjon for å avklare hvem av dem som skulle få snakke først. For da ordnet de seg sånn at den som ikke snakket først, var den neste som fikk snakke. Det hendte også at den som begynte på et innlegg, mens snakkeren var i ferd med å avslutte sitt, unnskyldte seg og sluttet å snakke, da det ble klart at den snakkende likevel ikke var ferdig. Da også ordnet de seg slik at unnskylderen fikk neste taletur. Det forekom ingen oversnakking som tok form av uhøflighet ettersom oversnakkere straks slutte med det, og samtidig tok de hensyn til de som ga andre anledning til å tale først og de som unnskyldte sin oversnakking ved å la dem være neste snakkere.

I den andre gruppen var det et sterkere engasjement og diskusjonene ble innimellom svært friske med enkelte tilfeller av oversnakking. Det var en og samme deltaker som av og til tok ordet uten å ha blitt tildelt tur, men både ordstyrer og andre deltakere lot det stort sett passere. De var kjent med at han kunne gjøre det, og det lot til å være en usagt enighet i resten av gruppen om å være overbærende med ham. Men det er et poeng at involveringen til en

deltaker ikke kan sies å være karakteristisk for hele gruppen på femten. Da er deres overbærenhet mer karakteriserende.

Og dermed er det en klar forskjell på turneringsordenene i bocciaspill og møter i diskusjonsgruppene. De aktivitetsbestemte handlingene i boccia er kasting av en bocciakule, mens aktivitetsbestemte handlinger i møtene er samtaler med andre. Samtaleaktiviteten fører nordmenn inn i samvær der de også orienteres mot relasjonen mellom seg. De må vise hensyn og oppføre seg aktsomt. Feil som begås i møtesamtalene forulemper med en direkte rettet oppmerksomhet en bestemt annen deltaker, mens feil som begås av bocciaspillere forulemper ingen bestemt og alle på en indirekte måte. I møtesamtalene kan andre bli fornærmet og såret, mens på bocciaen kan andre bli oppgitt og irritert.

8.3.2 Etableringsorden

Samarbeidet om å vedlikeholde situasjonen for aktivitetsbestemte handlinger under fester og fjellturer følger en annen orden, etableringsordenen. Skillet mellom ordenene angår dels de sosiale aktivitetenes avgrensning i sosiale begivenheter, og dels de klart definerte aktivitetsbestemte handlingene. Bocciaspill og møter i samtalegruppene er klart avgrensede sosiale aktiviteter, mens fester og fjellturer er vagt avgrensede og er vanskeligere å skille fra begivenheten for dem. Turneringsordenen fungerer som et kontinuerlig samordnende prinsipp for vedlikehold av et offisielt fokus for oppmerksomheten innenfor avgrensede tidsperioder. Etableringsordenen fungerer ikke sånn. Den gir som sagt situasjonsdefinisjoner som varer inntil en ny definisjon blir etablert som gjeldende.

Men når varigheten ikke er fast bestemt er det ikke uvanlig at den må angis. Når turledere orienterte om dagens tur på oppmøtestedet ga de et klokkeslett for når turarrangementet skulle være ferdig, og på turstedet anga de også et klokkeslett for når turvandrene skulle være tilbake til felleslunsj ved bilene der de hadde parkert og gikk fra. Etter at festarrangører hadde ønsket velkommen og informert litt ga de vanligvis et klokkeslett for når vi måtte være ute av senteret, når restauranten stengte eller på andre måter anga varigheten av selskapet eller festen. Festarrangører anga også hvor lenge det var til noe som skulle skje, for eksempel matserving eller underholdning.

Dermed er det to rammer av etableringsordenen, en som gir deltakerne en relativ fristilling og en som strammer inn handlingsrommet deres, for festarrangører og turledere informerte både om det som skulle skje om en stund og når den stunden var gått informerte de

om at "*Nå skal vi*" spise eller noe annet. De to rammene henger derfor sammen, og situasjonen slik den blir definert her og nå lenkes fram til neste definisjonen som skal gjelde.

Aktivitetens deltakere er følgelig orientert mot to forpliktelser. Innenfor rammen av relativ fristilling er de orientert om å være tilbake ved bilene til felleslunsj og underholdning eller tilbake ved bordene til servering og underholdning, mens innenfor rammen av samlinger ved bilene og bordene er de orientert om å holde et felles oppmerksomhetsfokus.

Alle kommer tilbake til bilene og bordene i tide. Tidsrommene for å få til det er gode og omtrentlige. Men når turledere og festarrangører tar ordet for å fortelle at "*Nå skal vi*" noe, forsikrer de seg likevel om at alle er tilbake. For turledere er det vel så mye en forsikring om at ingen har gått seg bort eller falt og slått seg, som en samordning av et felles oppmerksomhetsfokus, mens det siste er tydeligere når festarrangører spør om alle er "*på plass*" og eventuelt venter noen sekunder til de er det. Forpliktelsen om å være tilbake i tide overholdes fullstendig.

Det å holde et felles oppmerksomhetsfokus er mer en forpliktende involvering i taler og underholdning enn i spising og servering. Det er forpliktelsen om tilstrekkelig engasjement i taler, vitsefortelling, sang og annen underholdning, som det er om å gjøre at underordnet prateinvolvering ikke tar oppmerksomheten bort fra. Og det er som regel ikke noe problem, når underholdningsverdien i taler og vitsefortelling er høy, og når alle kan være med å synge og synging overdøver prat. Det skjedde enkelte ganger at den talende ba om ro, men det var vanligere at turledere og festarrangører ba samlingen komme nærmere og sette seg tettere sammen, så det ble letter å nå ut til alle. Underordnet prateinvolvering var i liten grad forstyrrende, og det samme var tilfeller av sukking, skraping med stoler, kremting og andre signal om at tilhørerne anstrengte seg for å opprettholde fokuset. Men det var under taler som varte så lenge at festarrangøren i det ene tilfellet grep inn og stoppet taleren.

Et siste poeng gjelder rammen for relativ fristilling. For den gir vandrere mulighet til å gå så langt de vil, hvor de vil innenfor et gitt område og ikke minst involvere seg i prat, mens denne rammen gir festens gjester mulighet til å reise seg opp, gå ut en tur, gå bort til bekjente og prate med andre både her og der. De aktivitetsbestemte handlingene *gå i fjellet* og *være på fest*, gir store rom og flere lommer av tid for relatering. Sånn sett ligner denne rammen på ventingen mellom kastene, men uten at den avstedkommer de samme desorienteringene. Det poengterer forskjellen mellom etableringsordenen og turneringsordenen, der den første kjennetegnes av vag avgrensning av aktiviteter og mindre definerte aktivitetsbestemte handlinger, mens den andre har klar aktivitetsavgrensning og mer definerte aktivitetsbestemte handlinger.

8.4 Avviklinger

Aktivitetene avsluttes når situasjonene for dem lukkes, sånn at deltakerne kan vende sine oppmerksomheter vekk fra den sosiale begivenhetens offisielle fokus uten at det bryter noen forpliktelse overfor deltakernes fellesanliggende. Samarbeidet om å den sosiale aktiviteten opphører, men lukkingen av situasjonene for aktiviteter er likevel et samarbeid. Det er et samarbeid om å etablere situasjoner for avviklingen av sosiale aktiviteter.

Situasjonen for avvikling blir først foreslått. I samtalegruppene kan møters avslutning annonseres med henvisning til tidspunktet for det:

”Når klokka blir over åtte, sier en rundt bordet at den er det. En annen sier at han er veldig sulten og lurere på hvor vi skal spise hen. En tredje sier at han vil ha fisk og lufter [navnet på en restaurant,] som et sted å dra til. Det spørres om den er litt dyr. Det blir enighet om å dra til [en annen].” (Feltrapport 26.02.04.)

Den bekreftende responsen som foreslaget mottok viser at etableringen av situasjonen for avvikling er opprettelsen av situasjon for en annen sosial aktivitet og for et samarbeid om et annet oppmerksomhetsfokus. Avviklingen av en sosial aktivitet gjøres ved påbegynnelsen av annen, og det foregår alltid som etableringsorden. Avviklingen av bocciaspillet blir også annonsert, for eksempel før siste runde og siste kast og etter siste kast.

Ved overgangen fra en samaktivitet til en annen lanseres også en ny stil for de påfølgende aktivitetsbestemte handlingene. I samtalegruppen hvor deltakerne gikk på restaurant etter møtene ble avslutningen av diskusjonen en gang annonsert ved at en deltaker sa ”*at det viktigste spørsmålet står igjen, om de skal ut og spise middag*” (Feltrapport 19.02.03). Deltakeren foreslo diskusjonens avslutning med en vittighet og lanserte dermed en mindre formell og seriøs stil for den påfølgende samhandlingen.

8.5 Velordnete gjennomføringer

Skal aktiviteter påbegynnes og avsluttes, må deltakerne bli enige om når de skal sette i gang og når de skal gi seg med det, og skal de fungere må de være enige om å fortsette å holde på etter påbegynnelsen og før avslutningen. Situasjonell involvering er ikke primært noe som er forbundet med behagsytringer, men noe som legger til rette for aktivitetsbestemte handlinger.

Deltakere er gjensidig avhengige av hverandre for å få gjennomført aktivitetene. Innordning hindrer på den måten mishagsytringer.

Kapittel 9 God stil⁴⁴

Mens forrige kapittel handlet om kommunikasjon om rammer, handler dette om kommunikasjon i rammer. Det handler om å gjennomføre med stil. Stil gjøres med og uten aktivitetsbestemte handlinger. Den er for eksempel ikke bundet til kasteinvolveringene i boccia, men utføres vel så mye av kasterens tilskuere. Men stilen er likevel aktivitetsbestemt. Den følger med en aktivitet. Stil er en måte å være på i en sosial aktivitet. Som ramme svarer den til en orientering eller *innstilling* til aktiviteten, hva Scutz (1964) omtaler som attityde eller holdning.

Det er god og dårlig stil. Først presenterer jeg god stil. Den gode stilen er litt forskjellig utendørs og innendørs, og jeg ordner materialet etter det skillet. Først presenterer jeg god stil i utendørsaktiviteter, så i innendørsaktiviteter. Til slutt påpeker jeg hva som er dårlig stil.

9.1 Utendørsaktiviteter

Til utendørsaktiviteter kommer nordmenn med klær etter været og vinden og behovene for god bevegelighet. De kommer i joggesko og fritidsklær, i løse, ledige og komfortable plagg i alle mulige farger. Noen snører igjen når det er kaldt og knepper opp når det er varmt, men ingen strammer seg opp når de ankommer. De løsner på klær og sko som strammer, og rister klærne på plass. Så putter de kanskje hendene i lommene, sparker i grusen, kikker seg litt rundt, kommenterer været eller andre forhold, ser seg ut en plass for å stille seg, sette seg eller legge fra seg noe. Ingen ser nedover seg eller er nøye med hvordan de ser ut, om skoene er veldig skitne og tøyet lurvete. Ingen bryr seg om sånt. Det er ikke om å gjøre å ordne seg, men å ikke ordne seg. Det handler om å være liketil og sporty, om å ta ting som de kommer, vente og se hva som skjer.

⁴⁴ Ideen til kapittelet kom av at bocciaspillere ble premiert for å ha vist *god stil*, for forskjell fra det å bli premiert for høy poengsum. Dette er et nesten rent empiridrevet kapittel. Men rammene er der. Stil er også ramme.

9.1.1 Den glade vandrer

”Den glade vandrer kalles jeg, for sorgløs går jeg på.” Sånn starter Friedrich. W. Møllers vandrervise og formulerer en måte å involvere seg på som stemmer godt overens med nordmenns deltakelse på fjellturer. Nordmenn er glade vandrere. De demonstrerer en glad og sorgløs stil, en stil som inkluderer flere involveringsmåter, den blide og glade og den sunne, friske og sportige, og den interesserte og fascinerte.

Turen starter allerede under oppmøtet med lett stemning, summende prat, stemmer som synker og stiger i volum, latter og utrop, bekjente som ropes til når de ankommer. Flere skygger for øynene, ser mot solen og smiler, smiler til hverandre. De kommenterer været, at det er fint. De er glad det er sol, sier de, det kommer til å bli så deilig å gå i sola, og de er glad det er så varmt som det er, da kan de gå i kortarmet skjorte. Det kunne de ikke sist tur, da himmelen var overskyet og temperaturen lavere. Det hendte turværet var mindre bra, at det var overskyet og kjøligere. Før og under en sånn tur sa en dame meg at det ikke gjør noe. Det gjør ikke noe om det ikke er sol, det er bare å kle seg etter været, forklarte hun, dessuten holder de seg varme av å gå. Det viktigste med turene er tross alt å komme seg ut, det er hva som er så fint med fjellturene i Alegría, noe de ikke kan eller har vanskelig for om vinteren i Norge. I Norge hadde de bare sittet inne, de hadde ikke turt å gå ut på glattisen.

Flere er nysgjerrige på turen de skal gå. De prater om fine turer som har vært og er spente på hvilken det blir denne gangen. Enkelte foreslår den eller den turen, de har hørt rykter om det, de håper på den for den er en veldig fin. For enkelte turer er litt kjedeligere enn andre, forklarte en dame meg, mens det alltid er spennende å gå såkalte jomfruturer, turer de ikke har gått før. Da vet de aldri hva de møter, det er spennende. En gang tok en dame til å klappe i hendene og småtrippe med bena, da hun fikk høre hvilken tur vi skulle gå. Så sa hun at *”det er så bra fordi der er det så flott. Der en av de beste turene, kanskje den beste”* (Feltrapport 03.03.03).

Fra bilen på vei til turstedet kjører de gjennom et variert natur- og kulturlandskap. Noen kjenner til områdene og kan fortelle litt om dem, om borgerkrigen som herjet her, og ruinene som står igjen etter maurerne. Og enkelte har mer å fortelle, de kjenner til hva som dyrkes her, og peker ut frukttrær, oliventrær og mandeltrær. Mandeltrærne blomstret de første turene jeg var med på, noen hadde rosa, andre hadde hvite blomster. De farget åssidene, noe flere syntes var veldig vakkert. Noen fortalte om bilturer de tok bare for å se blomstringene, andre nevnte begeistret turer de hadde hatt i mandeltrelunder i blomstringsperioden.

En ting er å snakke om landskapet kan ses fra bil, en annen er å komme nært det. Etter at bilen er parkert, begynner turen opp og inn i dette landskapet, som de kan skue utover når de snur seg og ser på fjellene omkring og dalfører som renner nedover og ender i det blå Middelhavet. De berømmer utsikten, de sier at den og landskapet ikke står mye tilbake for hva som kan oppleves i Norge. Så snur de seg oppover igjen og møter duftene av blomster- og krydderplanter. På en tur pekte en dame ut en plante for meg, luket en bit av den, holdt den opp foran meg og forklarte at det er en fjellsalvie og ikke vanlig salvie, tenk at de vokser vilt, sa hun. De er egentlig fredet, men hun lurte meg seg noen bunter innimellom, lo hun, og så puttet hun bitene i munnen, oppfordret meg til å gjøre det samme, prøv å smake, sa hun, den er veldig god.

Det er mye å forundre seg over på tusen og femten hundre meter over havet, det er noe nytt nesten rundt hver steinrøys:

”Vi går forbi et vannbasseng og [X] forteller at det er kranvannet til (...). Han mener noe om hvor kloringsanlegget ligger. Lenger oppe i dalen der vi går, peker han på nyplantingen av noen trær. Han foreslår at det er nisporos. Det snakkes litt om hva annet det kan være og det snakkes litt om at nisporos er en plante som brukes i legevitenenskapen. Vi stopper ved et tre som de undrer seg på om er de[n] samme [planten]. [Y] kommer gående og [X] spør om han vet hva plantene er. Han svarer sikkert at de er fersken. Ojavel, sier de andre. Det er fersken. Akkurat. Videre oppover snakkes det om andre planter [vi går forbi] og hvor vakre de er”
(Feltrapport 12.05.03).

Her er rester etter terrasseplanert jordbruk og festningsruiner fra maurernes dager. En mann sa det var spennende å tenke på konfliktene som ble utspilt her i grenseområder mellom det islamske Mauritania og det katolske Europa. En annen reflekterte videre på den spanske borgerkrigen som ble utkjempet nedi dalen her, og en tredje sa noe om det slit og armod spanske fjellbønder måtte ha opplevd under diktaturet. Så lo en fjerde mann og sa at de spiste alt, katter og bikkjer, ja de utryddet jo villdyrene her. Det er utrolig å tenke på, sier de til hverandre, om grunnen de går på.

De later til å være både fascinert og begeistret over hva de kan se og fortelle hverandre, og bruker blant annet ord som spennende, flott, utrolig, fascinerende for å beskrive inntrykkene. Uttrykksmåtene farges kan hende av gleden ved å være ute. En og annen tar et magedrag, for liksom å få det innover seg. De sier at lufta er frisk, at det er godt å være ute. Noe med å gå seg sliten, at det er godt å puste ut, kjenne blodomløpet, kjenne blodet pumpe gjennom kroppen og hjertet slå.

9.1.2 Spilleren

Omgivelsene på bocciabanen kan ikke sammenlignes med landskapet fjellvandrerne går i. Det er ingen fjell, daler og utsikter å beundre og ingen kulturminner å forundre seg over. Likevel demonstrerer bocciaspillere litt av den samme glade likeframheten som fjellvandrere. De er glad over å kunne komme seg ut og bevege seg, selv om de ikke skal klatre fjellstier og trimme hjertepumpa, for de er ikke kledd for en tur i fjellet. De skal ikke gå for å holde varmen og da er det ikke det samme med været. De huffer seg, putter hendene i lommene og dukker innunder kravene når været er guffent. Bocciaspillere er ikke like sportige i stilen som fjellvandrerne, men er ikke desto mindre våkne i blikket og kvikke i replikken. Øyner glimter innunder caper og hetter, smilene lurer over kragen. Bocciaspillere er livate og løsslupne, enda noen er litt forsiktige til å begynne med. Andre ankommer med tull og tøys:

Det kommer en kar [gående mot banene]. (...) Han blir den siste som melder seg på til vår bane, han får kule nummer 18. (...) Mannen (...) er kommet opp på banen der jeg skal spille. Han er bekjent av flere [og snakker til en]. Han spør om [han] skal være målmann i dag. (...) De veksler et par ord om målmann, redninger og fotball, og [mannen] sier at den gang det var strid om riksmål og sidemål da hadde de målmann. (Feltrapport 17.02.03)

Nordmenn involverer seg i bocciaspillet på livlige og spøkefulle måter. Det er ikke helt riktig å si, fordi involveringen blant de som skal kaste er mer livlig enn den er spøkefull, mens involveringen blant de som har kastet er livlig siden den er så spøkefull.

De som har kastetur gjør noe mer enn bare å kaste. Spillere som blir ropt fram for å kaste, kan smilende sprette opp av stolen de sitter på, plutselig dukke fram bak en annen eller løpe bort til utkaststedet, riste løs i kastearmen og resten av kroppen. Før de skal kaste kan enkelte be andre om å følge med og lære, fortelle andre at nå skal de slå dem ut, eller de kan finne på å si noe lignende. Idet de kaster kan de utstøte et "Hoi" eller andre slags rop, for å understreke at uttalte hensikter eller late som at de tar i noe veldig, er veldig gode eller noe annet. Og "*[e]tter en spiller har kastet gjør vedkommende et eller annet. Klapper i hendene, smiler omkring seg, tar et dansetrinn, roper ut, slår ut i luften med neven*" (Feltrapport 13.02.03). "*En dame som ofte gjorde gode kast løp gjerne litt tilbake til der hun sto før hun kastet, en annen dame lo litt, en tredje gikk gjerne på en spesiell keitete måte, en fjerde smilte omkring seg*" (Feltrapport 20.02.03). "*[E]n mann (...) gjør noen kjappe løpebevegelser med armene etter at han har kastet og fått touch. En annen mann (...) småløper litt*" (Feltrapport 27.02.03).

De som har kastet eller venter på å kaste involverer seg i spillet på en annen måte. De er tilskuere og følger med, men de er ikke mindre livlige av den grunn:

Regelmessig bryter jubelen løs på de enkelte banene, på grunn av et godt kast. Det er mange tilrop og tillykkerop når hver og en skal kaste. Alle kastene kommenteres i løpet av selve kastet eller etterpå. Jeg hører ingen si at noen andre gjorde et dårlig kast. Det er mye rosing og mye spøk. Mye latter. I løpet av et kast, særlig hvis det er et som ser ut til å bli et bra kast, kommer gjerne utbrudd som Åhh, Oooj, og gjerne etterfulgt med smil og litt latter (Feltrapport 13.02.03).

Spillere bidrar med veldig mye selv om de ikke kaster. De følger ikke bare med på hva som skjer, de kommenterer også kulenes bevegelser:

”Hvis kula klarte å snike seg mellom flere kuler for så å komme nær grisen eller treffe den, var det mange som utbrøt Åh eller Oj og ofte lo de litt etterpå. Hvis kula nesten traff grisen kom også sånne Åhh-utbrudd og kanskje litt latter. I mellom mine kast sto jeg flere ganger og så på en annen bane der det var mange sånne Åhh-utbrudd og latterbrøl. En gang var det en kule som sneik seg mellom tre-fire andre. Da var det en dame som sa til en annen at hvordan klarte den å komme mellom der, og at det er utrolig at det går an” (Feltrapport 20.02.03).

Harde, hellende baner som gjør at kulene skjener, vingler og triller tilbake, fører til en del pussige resultater: *”Kuler som ser håpløse ut i utgangspunktet kan svinge inn på slutten av trillet og nærme seg grisen veldig. Det skaper mye latter og masse kommentarer. Særlig morsomt later det til å være hvis kulla triller rolig forbi kula og så stopper opp for så og trille tilbake til grisen”* (Feltrapport 27.02.03). Spektakulære kast er også gøyale: *”[En mann] kaster hardt inn i en inn i en klynge kuler foran grisen slik at de spretter unna. En dame som står like ved meg sier at det er det som er gøy, ikke sånne kjedelige kast”* (Feltrapport 03.04.03).

Jeg forstår at spillere reagerer på de ulike kastene etter hvilke antagelser de hadde til utfallet av det. De fleste har spilt flere ganger før og har et variert register av antagelige utfall under gitte omstendigheter. De kjenner til alt mulig rart som kan skje på harde, hellende eller på regntunge, bløte baner, de demonstrerer kjennskap til ulike strategier for å nå resultater, og de er kjent med at andres kast kan påvirke deres egne muligheter på en fordelaktig eller ufordelaktig måte. Men hva som gjør morsomt er mer enn et sammenfall av noe antatt med noe faktisk. Det morsomme produseres med antagelsenes karakter. Antagelser om utfallet presenteres med en forestilt konkurranse, en forestilt konflikt eller et forestilt alvor:

”[En mann] ber oss stadig om å holde oss unna kula hans hvis han ligger bra an. De første rundene kaster han også for kona som ikke er kommet enda. Da sier han at den kula som gjør de dårligst er konas. Når hun kommer (...) ber [han] henne hjelpe ham hvis han ligger dårlig an, og ikke ødelegge hvis han ligger bra an. [Når] hun gjør et motsatte spør han om hun ikke er kona hans. Av og til sier han til meg at jeg ikke må finne på noe tull. En gang gjør jeg det og da spør han om jeg ikke er kamerat” (Feltrapport 15.05.03).

De som følger med involverer seg for en stor del ved å prate fram forventninger om utfallet av forestående kast. Denne praten tilfører spillerne en skøyeraktig eller spøkefull stil i tillegg til den livlige stilen. Spillerne prater mye sånn, og de fortsetter gjerne etter kastene. De bearbeider det forestilte som ble presentert før kastet: *”En mann som (...) kaster (...) etter kona si, kommenterer nesten hver gang hennes kast. En gang sier han før hun kaster at nå legger du ikke kula de foran grisen igjen. Nettopp det skjer og han sier at hun gjør det med vilje. Kommentaren får de fleste rundt banen til å le”* (Feltrapport 20.02.03).

9.2 Innendørsaktiviteter

Nordmenn ordner seg litt idet de ankommer innendørsaktiviteter. De drar ned glidelåser, knepper opp og kler av seg yttertøy. De retter og glatter ut, strekker og strammer klærne. Noen ordner litt på hverandres klær, og mange ser nedover seg selv for å sjekke om alt er i orden, at benklærne ikke er i folder og skoene ikke er møkkete. Har vinden rufset til håret retter de kanskje litt på det. Hårfagre menn drar hånda gjennom manken, mens de hårmagre retter på tustene. Noen damer legger håndflatene forsiktig oppå håret for å kjenne etter om frisyren holder, og enkelte går rett til toalettet for å fikse seg litt og kommer duggfriske tilbake med roser i kinnene og rødt på leppene. Så fortsetter de innover i lokalet for å finne seg en plass. Når nordmenn ordner seg på slike måter blir de ikke bare likere i tøyen og på håret, de blir også likere i måten å være på. De viser at det er de ordentlige, skikkelige og sømmelige måtene å være på som gjelder under sammenkomster på senteret.

9.2.1 Den selskaplige og festlige

De fleste sammenkomstene tilknyttet senteret og klubben i Alegría er tidlig ferdig og uten alkoholservering, slik at de ikke ble så løsslupne som i såkalt *fuktige lag*. *”Annerledes forholder det seg når det er alkohol med i spillet. Da skjer det, som i mange andre kulturer, en tilsynelatende personlighetsforandring”* (Larsen 1984:172). Sammenkomstene er ikke like,

noen ligner på middagsselskap, andre mer på fest, men det er ikke noe klart skille. Jeg har likevel konstruert et skille etter to former for snakkestil, en selskaplig og en underholdende. De er også rendyrket, slik at de virker litt stilistiske. Samtalene bar snarere preg av at nordmenn vekslet mellom formene eller blandet dem.

Når nordmenn konverserte med den selskaplige stilen hverandre foregikk det med strengt regulerte overganger fra en samaktivitet til en annen, noe som blant annet gjaldt det å unnskyldte seg og forsikre andre at noe er i orden, be om tillatelse og gi det, tilby hjelp og takke for det. Oppmerksomheten i samaktivitetene var likeså streng med hensyn til det å høre hverandre fullt ut, vente mens andre lette etter ord, tygde mat og fullførte setninger, resonnementer og historier. Innenfor den selskaplig, konverserende formen fortalte nordmenn hverandre hva jeg i fravær av bedre begrep må kalle hyggelige historier. De formidlet noe bra, ordentlig, seriøst, interessant eller lignende, noe som ble formidlet på rolige og besindige måter, og som ble bifalt etter at de var ferdigfortalt, med smil, nikk og samtykkende ja.

Den underholdende stilen foregikk foruten den strenge reguleringen av overganger mellom samaktivitetene som karakteriserte den selskaplige, konverserende stilen. De handlet uten å be om tillatelser, tilbød hverandre ikke hjelp, unnskyldte seg ikke og så videre, og de underholdt hverandre med grader av spontanitet. De snek inn spørsmål og kommentarer i hverandres historier, fylte inn med anekdoter eller kunne til og med overta hverandres fortellinger. De bifalte hverandre med spontane kommentarer, lattermildhet og latterutbrudd. For de fortalte vitser og morsomme historier. De er fleipete og tullete med sleivete kommentarer.

9.2.2 Den seriøse

I samtalegruppene samtaler nordmenn på en måte det kanskje ikke fins maken til i Alegría, med et mulig unntak av styremøter, som jeg ikke var til stede på. I disse gruppene sier nordmenn høyt og tydelig at de er uenige med hverandre og fortsetter med å gjøre det hele den tiden de har satt av til det. Men til tross for at deltakerne er mye uenige, forløper diskusjonen mellom dem uten særlig oppstyr. Hver deltaker argumenterer for sine meninger om en eller flere saker, andre deltakere argumenterer for eller imot disse meningene eller argumenterer for andre saker de eller andre presenterer. Argumentene legges fram på en saklig og seriøs måte, selv om deltakere kan ha et dypt alvorlig, trivielt eller kanskje smilende forhold til sakene som diskuteres. Debattantene har en saklig og seriøs stil, som grenser til det

formelle i den ene gruppen der taletiden tildeles av ordstyreren som ordner deltakernes taleinvolvering i en rekkefølge ettersom de signaliserer ønske om å si noe.

9.3 Dårlig stil

De aktivitetsbestemte handlingene er også forbundet med dårlig stil. Det er deltakere som blir sure under fjellturene, tar konkurransen på alvor under bocciaspillet, vanskelige og irriterte under sammenkomstene, og som hisser seg opp i diskusjonsgruppene.

Under fjellturene skal deltakere være glade og smile hverandre i møte. Men det hender enkelte er misfornøyde med turvalget eller noe annet. Det er særlig de som har dårlig pust og som har vanskelig for å komme seg opp. Enkelte lar det også renne av seg, og mener turlederen burde ha tenkt på det, og ikke valgt en sånn bratt start. De som blir sure blir også forbigått. Ingen snakker med eller smiler til dem.

Boccia er et spill, der den som får flest poeng vinner spillet. Prestasjons Konkurransen legger til et snev av alvor. Det hendte enkelte hadde barnebarn på besøk, som var med og spilte, og disse gikk opp i konkurransen med så stor innlevelse at de nesten var i himmelen da kula deres så ut til å bli den beste, og så var helt på gråten når den ble klinket bort mot slutten av omgangen. Dette smilte de voksne hjertelig av. De smilte også til hverandre når enkelte levde seg inn i konkurransen eller la opp til det, men dette smilet var ledsaget av spøk. De får høre at de er tørste, har lyst på vin, eller blir på andre spøkefulle måter konfrontert med det faktum at de beste vinner en flaske vin. Ved å spøke om det meste minner nordmenn hverandre på at spillet er en lek, ikke en konkurranse. Noen ser også på hverandre og himler med øynene over andre som blir opptatt av å poengene.

Når det festlige og selskaplige er stilen, gjelder det å være feststemt, ikke nedstemt. Irritasjoner og ergrelser over noe blir forsøkt overvunnet med smil og spøk, som på bocciaabanen, men jeg så også tilfeller der vedkommende som irriterte seg over noe ble alene med det i bokstavlig forstand, da andre trakk seg unna. Det gjelder å ta alt med godt humør, selv dårlig mat og dårlig inneluft. En dame gjorde ikke det sistnevnte. Det var godt over tretti grader inne på restauranten og en mann gikk bort til en skyvedør og åpnet den for å slippe inn luft. Men da var det en dame som satt i nærheten som mente hun ville få lungebetennelse om døra sto oppe og det trakk. Flere oppfordringer senere var hun like steil, og etter litt prøving med ulike dører og vinduer fikk hun til slutt viljen sin. Det lot til at de andre femti svettende gjestene fant seg i det, i stedet for å skape dårlig stemning.

Det saklige, seriøse og formelle kunne fort blitt tatt for alvorlig, men møtene i diskusjonsgruppene blir som regel ikke det. Deltakerne nikker og smiler stort sett til hverandres argumenter, havner ikke i konflikter, sier seg enige og utvikler flere felles standpunkter. De fleste deltakerne er dypt interessert og sterkt engasjert i flere av spørsmålene som reises, men blir ikke nødvendigvis alvorlige eller personlige av en grunn. Men i den ene diskusjonsgruppen, der stemningen av og til ble opphetet med emnet som ble debattert, hendte det av og til at en eller to deltakere hevet stemmene, og tok taletiden til en annen som hadde det. Det hendte to ganger at ordstyreren måtte gripe inn, da den mest pågående av to debattanter begynte *"Jammen kjære deg"*.

9.4 Stil transformerer mening

Jeg forstår at stil bedømmes *"i henhold til en intersubjektiv standard"* (Album 1990: 229). Stilen bedømmes i sammenligning *"med en kulturell standard, ikke ved å sammenlikne resultatet av virksomheten med det oppgitte målet for den"* (:230). Jeg forstår også at bedømming av stil er en vurdering som deltakerne i en sosial aktivitet gjør av hverandres aktivitetsbestemte væremåter. Deltakerne bedømmer hverandres stil som god eller dårlig etter hvordan de spiller ut fellesforståelsen av den innstillingen som sosiale aktiviteter er forbundet med. God stil er hva deltakerne støtter opp om hos hverandre, dårlig stil er hva de ikke støtter opp om.

Til utendørsaktivitetene boccia og fjelltur gjelder det å vise seg som sporty, mens til innendørsaktivitetene gruppediskusjoner og sammenkomster gjelder det å være ordentlige, men det er selve aktivitetene som stilen bedømmes i forhold til. Nå har jeg allerede formulert hvilke stiler de er og med fare for å gjenta meg selv skal jeg ikke si så mye mer om hvilke de er. God stil er væremåter som er bejaende, livlige, glade, ordentlige, interesserte og kort sagt væremåter som på ulike måter er gledesytringer.

Men det jeg vil framheve her til slutt er hvordan stil bedømmes innenfor en type ramme jeg betegner spill, som jeg presenterte i kapittel 7. Den er forskjellig fra rammetypen skue som er hva som foregår i påsyn av andre. I spill transformeres meningen fra et skue, ved den bestemte stilen aktiviteter utføres med.

God stil er å spille ut en aktivitetsbestemt innstilling. Det er væremåter hvor nordmenn blant annet i boccia kan overskride hverandres privatsfærer, hvor de i samtalegruppene kan være dypt uenige med hverandre, og hvor de på fester kan være sleivete og direkte med hverandre i samlinger. De kan med andre ord være på måter som de ellers ikke kan når de

omgås høflig distansert. Den gode stilen er en transformering av mening som gjør det mulig å være annerledes og bryte med konvensjonene, fordi det er en involvering og ikke en relatering som foregår. Relasjonen er et middel i involveringen, og ingen tar seg nær av om hensynene og aktsomheten settes til siden. Men det er viktig at denne stilen spilles riktig, for når den ikke gjør det blir det dårlig stil. Dårlig stil er orienteringer mot det alvorlige og private.

Bocciaspillere kan forestille et alvor, men de kan ikke bli alvorlige. Da blir involveringene til relateringer. I gruppediskusjonene går det fint an å være uenige hele tiden, for der er deltakerne inneforstått med at det er en diskusjon. Det går an å være seriøs, men det går ikke an å bli personlig og alvorlig. Sånn er det for de andre aktivitetene også. Det er ikke god stil å legge an personlig, alvorlig og irritert tone. Det er dårlig stil.

Kapittel 10 Avslutning

Målet for undersøkelsen var å karakterisere en sosialitet som kan sies å være felles for de norske miljøene og så analysere former den tar. Det første delmålet var et spørsmål om å beskrive en samhandlingsform som kunne sies å gå igjen i de sosiale interaksjonene blant nordmenn på de ulike arenaene tilknyttet klubben og senteret. Det var så og si et spørsmål om å beskrive en formenes form eller en overordnet form for de ulike måtene å samhandle på i de ulike sosiale aktivitetene og situasjonene. Det andre delmålet var et spørsmål om å analysere de ulike måtene å samhandle på tilknyttet ulike sosiale aktiviteter og situasjoner.

Her skal jeg oppsummere undersøkelsen, og jeg gjør det i den nevnte rekkefølgen. Jeg foreslår også en tolkning av resultatene. Til slutt gir jeg en vurdering av feltarbeidet.

10.1 Hverdagsliv, trivselsforvaltning og teori

På bakgrunn av mine forprosjekt og innledende undersøkelser fant jeg det fruktbart å sette et begrep om hverdagsliv for oppgaveprosjektet. Begrepsforståelsen ble utarbeidet før, under og etter feltarbeidet, ettersom jeg fant at forskningsfeltet, meg selv inkludert, var omsluttet av dels stereotypiserende forestillinger om nordmenn i Spania. Jeg kjente meg heller ikke igjen i tidligere studiers beskrivelser liminalitet og antistruktur. Samtidig var det studier som antydte at nordmenn som aklimatiserte seg i Spania gjenfant en hverdagslig struktur.

Dette var bakgrunnen for at jeg i løpet av feltarbeidet og etterpå vendte blikket mot teori om hverdagslig samhandling. Det var en kombinasjon av oppdagelsen av trivselsens plass i de norske miljøenes aktiviteter som boccia, fjelltur og selskap, og lesingen av sentrale bidrag innen denne teoriretningen at jeg kom fram til begrepet trivselsforvaltning. Jeg kjempet med å få min forståelse av trivselen som ble utvekslet i feltet inn den interaksjonistiske hverdagslivsforståelsen, men jeg fikk det ikke til. Jeg så at det nordmenn gjorde ikke var å konstruere enigheter om trivsel, men å forvalte slike enigheter. Jeg ble anbefalt å lese den mer

strukturorienterte tilnærmingen til Goffmans (1974) studie hverdagsliv og min forståelse av trivselsforvaltningen sammenfalt med hans begrep ramme.

Rammer er fellesforståelser av hva som foregår mellom deltakerne i en situasjon, men også hva som skal foregå eller kan komme til å foregå mellom deltakerne. Vi har med oss rammene når vi forlater situasjonene, fordi de er våre forestillinger om den sosiale virkeligheten. De utgjør skjemaer for fortolkning av hva som skjer og hva vi skal gjøre. De er meningsorientert, og meningene er forbundet med en sosial situasjon er strukturert sånn at de er transformeringer av hverandre, slik en parodi bygger på hva den parodierer.

Det siste ble helt sentralt for meg, fordi jeg fant et misforhold mellom subjektive og sosiale meninger, der flere nordmenn sa at ”Det er så sosialt her” om de norske miljøene når de var i dem, mens de sa noe annet når de var utenfor dem. Meningene som ble utvekslet i de norske miljøene var sosiale, og det var mulig å betrakte dem som transformeringer av gitte subjektive meninger. Når det var mulig for nordmenn å samhandle på tross av at de hadde ulike forståelser av det som foregikk mellom dem, var det ikke bare en grunn til å forlate et interaksjonistisk perspektiv, men det var også grunn nok til å presisere et skille mellom kognitiv og sosial orden. For en teoretisk modell om transformering av mening gir assosiasjoner til en iscenesettelse av hverdagslig interaksjon, og den sosiale virkeligheten er virkelig ikke det. Transformering av mening representerer et fortolkningsprinsipp, mens utveksling av mening representerer et sosialt prinsipp. Dermed går det an å se den sosiale utvekslingen som organisert av *hensyn* og *aktsomhet* (Goffman 1967) og ikke et skuespill.

Begrepet trivselsforvaltning peker på to former for kultivering av sosiale ordninger for trivsel i de norske miljøene i Alegría. Den ene er det å ankomme arenaene med en orientering om en passende blid og glad måte å føre seg på, og det andre er det å samhandle på en passende hyggelig, behagelig, munter og lystig måte på tross av ulike forståelser av hva som foregår i en situasjon.

Trivselsforvaltningen er med andre ord et begrep som står til sosiologiske studier av hverdagsliv, og som står til en forståelse av hverdagslig samhandlingen i de norske miljøer. Jeg mener det er et egnet begrep om den overordnede samhandlingsformen, sosialiteten, som karakteriserer de relasjonsorienterte og involveringsorienterte interaksjonene i feltet.

10.2 Relatering og involvering

Jeg har analysert de ulike måtene å samhandle på etter to rammetyper, rammer for samhandling om relasjoner og rammer for samhandling om aktiviteter. De to rammetyperne

poengterer at deltakere i en situasjon er orientert mot tre aspekter av samhandling, aktiviteter, relasjoner og innhold. De to første er orienteringer mot samhandlingsform.

Samhandlingen om relasjoner er preget av at de norske miljøene finner sted på offentlige arenaer, der passende oppførsel er forbundet med tilbakeholdenhet om det private. Nordmenn forholder seg til hverandre med grader av høflig distansering. Det gjelder i samlinger, overganger mot samvær og i samvær, eller fra henholdsvis det høflig uoppmerksomme, via det aktsomt tilnærmende og til det diskret oppmerksomme. Det høflig distanserte avspenner relasjonene og gir situasjonell balanse. Det er unntak, men de rokker ikke ved helhetsinntrykket av samhandlingsformene som uanstrengte og respektfulle samordninger.

Men det later til at det høflig distanserte bremser utviklingen mot nære relasjoner. De nære relasjonene, der nordmenn utveksler fortrolig informasjon og nærmer seg hverandre som privatmennesker foregår i utkantene og utenfor miljøene. Flere nordmenn gir uttrykk for at de ikke synes noe om dette, og det er det typisk at de forteller utenfor eller i utkanten av andres nærvær. De mener miljøene er for ”flate”. Jeg forstår det flate som noe som ikke gir rom. De sosiale relasjonene som muliggjøres i de norske miljøene er begrensete. Det kan forstås på to måter, som at de ikke gir rom for utveksling av privat informasjon, og som at de ikke gir rom for et bredt følelsesregister. Det passer verken inn å formidle noe sårt, alvorlig og intimt eller ikke å ha en dårlig dag. Det flate kan derfor også være et annet ord for likhet eller nivellering. Nordmenn er veldig like når de omgås på arenaene. Likheten er synlig på flere måter, blant annet i det å være enig, i det å trekke fram noe felles og i det å ha mange bekjente men få venner. Jeg har særlig påpekt den situasjonelle nivelleringen som følger av samværets posisjon i samlingen.

Det flate henger også sammen med samhandlingen om aktiviteter. Gjennomføringen av aktivitetene er svært velordnede. Den situasjonelle involveringen for å gjennomføre aktivitetene gir i varierende grad muligheten for å holde på med noe annet. På fjellturene er mulighetene store, men ikke samme grad under sammenkomster. På bocciabanen blir kravet til innordning spesielt tydelig. Gjennomføringen legger også til rette for stilfulle involveringsmåter. Og med stil mener jeg god stil, en passende involvering i aktivitetene. Den gode stilen gjør det blant annet mulig for nordmenn å overskride grenser for privatsfæren og å være uenig og alvorlig. Men det uenige og alvorlige får en annen betydning enn å gi uttrykk for noe privat. Det private kan omtales i en transformert betydning, nettopp fordi det private er noe som skal unngås. Det private og alvorlige gir dårlig stil. Det gjør alvor også. Alvor unngås.

Jeg tolker dermed den konvensjonelle omgangsformen i de norske miljøene som svært konform. Trivselsforvaltning som et begrep om vedlikehold av bestemte måter å være på, gjør nordmenn like. Konformitetskrav gjør det vanskelig å være privat og ulik. Det ulike og ekstraordinære må enten gjøres i skjulte samvær eller ytres som transformert mening. Dermed oppfatter jeg ikke at det er konflikter som ulmer under konformitetskrav. Det er ingen som må være med i de norske miljøene, og det er mange som ikke er med heller, som synes de norske miljøene ikke er noe for dem.

10.3 Hvor kommer rammene fra?

Album (1996) foreslår at pasientkulturen på sykehus kan forstås av at rammer er importerte manuskripter fra sosialisering tidligere i livet. Det er en tanke som kan være fruktbar for hverdagslige samhandlingsstrukturen som preger de norske miljøene.

For det er en grunn til at debutanter så vel som veteranene i miljøene klarer å finne fram til gjeldende sosiale ordninger selv og ikke må forhandle seg fram til dem, og grunnen er ganske enkelt den at de oppdager noe velkjent, sånn som i dette eksempelet: *"Det kommer stadig inn folk [i klubblokalene]. Andre går. En av to damer som kommer inn sammen sier: "Det lukter jo norsk jo.""* (Feltrapport 12.02.03).⁴⁵ Nordmenn kjenner igjen lukten av kaffe, vafler og risengrynsgrøt, de gjenkjenner begivenheter, aktiviteter, bevegelser, hendelser, situasjoner, prat, gjenstander og andre sosiale omstendigheter som orientere dem om hva som foregår og hvordan de skal oppføre seg. Det vil si at ordningene som preger samhandlingene i de norske miljøene allerede er der når nordmenn entrere arenaene og situasjonene, og det betyr at nordmenn kan identifisere dem, tre inn i dem og ta dem i bruk.

Poenget lar seg også illustrere med interaksjonismens sosialiseringsperspektiv, der debutanter lærer å tilpasse seg under samhandling med veteraner, noe Beckers (1963) studier eksemplifiserer med prosessen for å bli en marihuanarøyker. Men oftere enn i slike prosesser viser det seg at debutanter er tilpasset før de innleder samhandlingene med veteraner. De er allerede utlært idet de entrere situasjonene. De er alle veteraner og vet akkurat hva de skal gjøre. Det gjelder det brede feltet av hverdagslige situasjoner som livet er omsluttet av, der involveringen i en situasjon lar seg overføre til en annen, fordi kunnskapen som skal til for å oppføre seg passende i den ene ligner kunnskapen som skal til for oppføre seg passende i den

⁴⁵ Jeg var også debutant i miljøene, og i ettertid slår det meg hvor uproblematisk det var å entre dem. Jeg hadde aldri vært på senteret og klubben, men begivenhetene der var hjemlig norske allment kjent. I siste kapittel kommer jeg tilbake til alt bryet omkring oppdagelsen av det som var så kjent og vanlig for meg at jeg ikke la merke til det før mot slutten av feltarbeidet, men som ikke desto mindre var av så stor betydning at jeg straks kunne orientere meg om det som foregikk der og med det samme kunne te meg på passende vis.

andre. Kunnskapen i hverdagslivet er generell og ikke spesiell sånn som ved sosialisering til å bli en marihuanarøyker.

Jeg forstår at nordmenn tar med seg sin hverdagsstruktur når de overvintrer i Spania. De er ikke noe som nordmenn skaper i Spania. Rammene i miljøene er importerte manuskripter fra Norge, og blant dem finner jeg for eksempel likhetstankegangen. Nordmenn i Spania relativt like nordmenn i Norge. De er ikke ekstraordinære og liminale, snarere omvendt.

10.4 Innhold

Form og innhold henger sammen. Et perspektiv om form gjøres med bruk av formens innhold, og omvendt må et innholdsperspektiv gjøres i form av noe. Jeg har tatt et formperspektiv, jeg har analysert former for samhandling. Det har særlig to fordeler, sånn jeg ser det. Den ene er at det setter fokus på hvordan sosiale ytringer gjøres, og det vil si måter å handle, snakke og være på. Det har gjort meg i stand til å se at for eksempel et utsagn som *"Det er mye konflikter her"* er en ytring som er noe andre kan si seg enig i. Og det er det nordmenn gjør de sier seg enig med hverandre, stiller seg bak hverandres utsagn og samtykker stilltiende. Den andre er at det har gjort meg i stand til å se sammenhengen for sosiale ytringer. Når ytringer fremmes på de sosiale arenaene tilknyttet klubben og senteret sier nordmenn noe annet enn de gjør i utkanten og utenfor arenaene.

Ulempen med formperspektivet er selvfølgelig at det ikke framhever innholdet selv. Jeg har sett bort fra innholdet i det som nordmenn sier, ikke helt selvfølgelig, men i stor grad. Det skyldes hovedsaklig omfanget av undersøkelsen, for jeg er ikke uinteressert i dette perspektivet, og det lar seg også studere innenfor et begrep om hverdagsliv.

Schutz (1962) viser for eksempel hvordan våre hverdagslige virksomheter forholder seg til en sosialt konstruert *common sense* virkelighetsoppfatning. De er oppfatninger om virkeligheten vi tar for gitt, som vi tar for gitt at andre deltakere i vårt samfunn tar for gitt, og der vi også tar det for gitt at de andre deltakerne forholder seg til våre tatt-for-gitt-heter på samme måte. Garfinkel (1967) følger opp dette perspektivet for å vise hvordan våre hverdagsliv er rutinisert i antagelsesbasert sosiale praksis. Tilliten til at den sosiale virkeligheten vil framtre slik den tas for gitt, er verdiladet. Tillitsbrudd frambringer eksistensiell usikkerhet, forvirring, tvil og angst.

Det kunne vært interessant å studere norske miljøer i Spania innenfor et slikt perspektiv, fordi det later til å være et stort sprik mellom common sense-utsagn om at *"Det er*

så sosialt her” og enkelte nordmenns beskrivelser av egen Spaniatilværelse som ensom og mangelfull når det kommer til nære relasjoner. Enkelte uttrykker usikkerhet om framtidig bosetting i Spania av den grunn, og spør seg om dette virkelig er det gode liv.

10.5 Etnografi som konstruksjon av virkelighet

Det er flere spørsmål rundt mine forberedelser jeg ikke har noe klart svar på. Kanskje jeg skulle gjort grundigere forarbeid for å bli bedre orientert om aktuelle miljøer, kanskje jeg skulle bestemt meg for et knippe miljøer jeg kunne undersøke nærmere, og kanskje jeg til og med skulle valgt ut et felt før jeg ankom stedet for det. Forarbeidet kunne sikkert vært grundigere. Jeg skulle gjerne hatt mer praktisk kunnskap om stedet, slik at jeg hadde brukt mindre tid på å lete opp norske miljøer og fått mer tid til å gjøre observasjoner. Men det var også fordeler ved å velge felt på stedet, noe jeg allerede har beskrevet ganske utførlig i kapittel 3, og det hang sammen med mangelen på et klart teoretisk perspektiv i forkan av feltarbeidet. Min tilnærming til feltet var i det hele tatt ustrukturert. Men det er ikke nødvendigvis noen ulempe. Kvalitative metoders *fleksibilitet* gjør det mulig å tilpasse den teoretiske modellen til det som faktisk foregår i feltet (Repstad 2007). Wadel (1991) har argumentert for fruktbarheten av en *runddans* mellom teori, metode og data. Begrepet understreker at kvalitative undersøkelser er forskerens konstruksjon av det som studeres.

10.5.1 Tilbakeblikk på observasjonen

Jeg synes det er vanskelig å beskrive meg som en observatør. Jeg har ingen bestemt stil. Det er jeg for fersk i gamet til å kunne si noe om. Men jeg er nok mer distansert og avventende enn oppsøkende og spørrende. Jeg var opptatt av å ikke gjøre mye ut av meg, uten å bli en som ikke passet inn. Jeg synes det er viktig å passe inn, få et uanstrengt forhold til feltet og de som er der. Det påvirker observasjonen. Jeg følte ikke at jeg kunne stirre på andre, men at jeg måtte prøve å iakttå og registrere andre på en konvensjonell måte.

En innvending mot forskerens deltakelse i feltet er at forskeren farger situasjonen han eller hun utforsker (Silverman 2001). På et vis er innvendingen berettiget, ikke fordi forskerens deltakelse gir andre samhandlinger enn de som hadde foregått uten forskerens deltakelse, men fordi forskerens nærvær kan føre til at de utforskete opptrer reservert. Blant andre hevder Silverman at feltforskerens deltakelse vil farge såkalt *”naturally occurring talk”* (2001:159) blant de utforskete. Denne formen for forskerpåvirkning innrømmes av de fleste etnografiske feltforskere, men trekkes samtidig fram som en kilde til forståelse snarere enn en

forurensing av feltet, som Silverman hevder. Relasjoner mellom feltforskeren og de utforskete vil i mindre grad forstyrre og ødelegge pågående samhandlingsmønstre, enn de vil åpenbare vilkårene og grunnlaget for dem (Emerson, Fretz & Shaw 1995). På et annet vis er innvendingen dermed uberettiget, siden den alternative tilskuerposisjonen erstatter forskerens subjektive engasjement for å forstå de utforskete med en objektiviserende betraktning av deres handlinger som fakta. Hans Skjervheim (1957) avviser en slik samfunnsvitenskap som positivistisk.

Jeg erfarte at reservasjoner jeg møtte i begynnelsen av feltarbeidet forsvant etter hvert. Som en illustrasjon kan jeg nevne at en aktivitetsleder flere ganger inkluderte meg i planene for neste sesongs aktiviteter, og stadig måtte ta seg i det. Han sa også at han tok meg for en av dem. Anne Solberg (1996) beskriver en tilsvarende oppløsning av reservasjonen pasienter møtte henne med, da hun gjorde feltarbeid på en avdeling i et psykiatrisk sykehus.

Det mest bevisste holdningen jeg inntok til feltet var lærlingrollen helt til å begynne med, men utover i feltarbeidet tok jeg den bare i bruk når jeg presenterte meg for nordmenn jeg hilste på. Jeg spurte ikke de jeg observerte like mye som jeg spurte meg selv. Jeg tror det skyldes at jeg beveget meg i et terreng jeg kjente. Kaffe og vafler, fjelltur og diskusjoner av filosofi og litteratur lå tett opptil aktiviteter jeg var kjent med fra Norge. Det var ikke bare en fordel, for det velkjente er fullt av antagelser som tas for gitt, noe jeg kommer tilbake til senere i kapitlet, og som gjorde det vanskelig å se hva som faktisk foregikk. Jeg forsøkte å tenke annerledes om hvordan jeg kunne se. På den ene siden prøvde jeg metoden om å gjøre det kjente fremmed (Schutz 1962). Jeg undret meg over hvorfor nordmenn hilste på hverandre, hva de gjorde når de sto i kø, hvordan de beveget seg på arenaene, hvorfor de sa fra til de andre rundt bordet at de skulle på do, og så videre. Jeg spurte inni meg om hva som skjer her nå og hvorfor. Hvordan kan det ha seg at de gjør sånn og sånn? På den andre siden forsøkte jeg å være sosiolog på meg selv (Wadel 1991). Siden jeg var preget av samme hverdagslivskultur som nordmennene jeg observerte, kunne jeg spørre meg selv om det samme jeg undret på blant dem: Hvorfor gjorde jeg sånn og ikke sånn, hvorfor hilste jeg på han, hva gjør jeg nå her jeg sitter rundt et bord sammen med to andre nordmenn, hvorfor begynte vi å snakke sammen akkurat nå, og så videre.

Jeg savnet en informant, eller en god informant. Det var flere som ville fortelle meg hva de mente var riktig og viktig å studere her, men det var veldig generelle betraktninger som ikke hadde så mye med mine observasjoner å gjøre. Jeg savnet en som kunne fortelle meg litt om hva jeg så, en som jeg stadig kunne spørre om hvorfor det ble gjort sånn og ikke sånn. Jeg var i ferd med å få det mot slutten av feltarbeidet, men da tok feltarbeidet altså slutt.

Jeg ser at mangelen på en god informant kan ha vært avgjørende for valget om å ikke fokusere på kunnskapen, virkelighetsoppfatningene eller innholdet som nordmenn utvekslet.

Jeg ble sosialisert inn i feltet, slik andre har beskrevet at de ble (Fragell 1995). Men jeg ble ikke klar over det før jeg ved et par anledninger tok meg i å uttrykke meg på samme måte som jeg hadde hørt andre nordmenn i Alegría. Jeg ble likevel ikke forført av feltet. Jeg ble gradvis distansert til feltet i form av refleksjoner over hva som foregikk og en gryende bevisst om hva jeg tok for gitt. Det kommer jeg til nå.

10.5.2 Mellom nærhet og distanse

Det er viktig å ha en balanse mellom nærhet og distanse til feltet. Nærhet skaper nærsynthet, innlevelser må balanseres med vurderinger (Repstad 2007). Det gjelder å være nært nok til å forstå hva som skjer, og distansert nok til å kunne sette ord på det (Album 1996, Fielding 2001). Den balansen skulle jeg blant annet få til ved å gjøre feltarbeidet i etapper. Jeg skulle veksle mellom observasjoner og bearbeidingen av dem. Jeg skulle være ti dager på feltstedet, så noen dager på bostedet mitt i Sevilla, og så ti dager til på feltstedet, nytt avbrekk fra observasjonene og så videre. Pausene fra feltarbeid skulle stimulere hypotesedannelsen, skjerpe observasjonen og motivere videre feltarbeid, mente jeg. Men pendlingen fungerte ikke. Jeg lå for tett på feltet og klarte ikke å sette ord på fornemmelsene jeg hadde om hva som foregikk framfor meg. Min begynnende forståelse henger sammen med avstander jeg tok mot slutten av feltarbeidet.

I store perioder syntes jeg ikke observasjonene førte noen vei. Jeg undersøkte samhandlinger, men lurte på om det foregikk noe som helst i dem. Jeg syntes ikke jeg så annet enn at nordmenn spilte boccia sammen, gikk tur sammen, spiste grøt sammen, pratet sammen og så videre. Det var ikke noe særskilt med nordmennenes måter å forholde seg til hverandre på. Ingen skilte seg ut, de gjorde helt vanlige ting, og jeg bet meg ikke merke i deres oppførsel.

I ettertid tenker jeg at jeg var kulturelt blind (Strøm 1998). Det er to former for kulturell blindhet. Den ene er å ikke oppdage det ukjente, og den andre er å overse det velkjente (Album 1998). Jeg var rammet av den andre. Jeg var for kjent med hva som foregikk. De norske miljøene i Alegría lignet miljøer jeg kjente fra Norge. Likheten angikk norsk hverdagslighet representert ved sosiale praksiser jeg ikke syntes det var noe spesielt med. Jeg bet meg ikke merke i dem, fordi jeg var vant med dem og selv utførte dem. ”*Det kan*

være vanskeligere å få tak i mange forhold i vår egen kultur enn i fremmede kulturer, nettopp fordi de tas for gitt” (Wadel 1991:18).

Følelsen av å ikke forstå, avlet en del frustrasjon og jeg var ganske motløs en stund. Jeg spurte meg selv hva jeg driver med og hvorfor jeg er her. Jeg overveide aldri å kutte ut, men vurderte verdien av å holde på. Samtidig ble jeg mer innbitt på å få en mening med hva som foregikk på arenaene jeg studerte. Jeg anstrengte meg for å forstå, og jeg grublet over hva som gjorde at jeg ikke forsto. Jeg hadde stadig følelsen av at det var noe jeg overså. Det var noe der rett framfor meg, men jeg så det ikke. Sånn følte det ofte når jeg observerte, og sånn følte det når jeg leste over feltrapportene. Grubleriene fulgte meg når jeg forlot observasjonsarenaene, gikk på kafé for å spise lunsj og gikk til hostalet for å skrive. Dessuten var jeg tonet inn mot spørsmål om hva som foregikk her og nå mellom personene jeg stadig befant meg blant. Jeg hadde behov for å tone ut og slutte med grublingene, men klarte det ikke helt. Jeg tok grubleriene med på reisene hjem til Sevilla.

Det overrasket meg hvor mye tid og krefter jeg brukte på å gjøre feltarbeid. Det var ikke tungt å observere, men det var tungt å stille til observasjon om morgene og å sette meg til for å skrive de ned på kveldene. Det hendte jeg fikk skrive på dagtid mellom observasjoner, men vanligvis begynte jeg å skrive sent på kveld, og da kunne jeg sitte til morgenen før jeg var ferdig. Da hadde jeg lite lyst til å spille boccia eller gå fjelltur, men jeg kunne ikke stå over observasjonene. Jeg begynte å forsove meg og komme for sent til aktiviteter, og jeg begynte å utsette nedskrivningene ved å finne på andre ting å gjøre. Og observasjoner jeg skulle ha skrevet hopet seg opp.

Trøttheten og motløsheten gikk ut over kvaliteten på feltarbeidet. Jeg måtte gjøre noen endringer. Allerede i det tredje oppholdet bestemte jeg for å bli på feltstedet i ti dager til, istedenfor å reise hjem til Sevilla. Jeg gjorde det også av økonomiske grunner. Hostalet jeg bodde på hadde rabattordninger for opphold over en uke og ytterligere rabatter for opphold over to og tre uker. Samtidig bevilget jeg meg mer fritid. Jeg tok mer kveldsfri, og søkte andre arenaer enn norske i forsøk på å unnsnippe grubleriene. Jeg tok dagsturer og miniferier til nabokommuner og storbyer i nærheten. Jeg måtte også ta et annet valg, jeg måtte enten kutte ned på observasjonsarbeidet eller kutte ned på skrivearbeidet. Anne Solberg (1996) beskriver hvordan hun i to feltarbeid har opplevd at observasjon og bearbeiding av den har kommet i konflikt med hverandre, og at det har gått ut over feltforskningen. Jeg begynte å skissere deler av observasjonene istedenfor å skrive de fullt ut, og opplevde noe av det samme som Solberg. Det ble lettere å være forsker.

Justeringene reduserte feltarbeidets intensitet. Reduseringen av antall reisedager var befriende. Skissering av observasjoner ga meg mer sovetid. Fritiden ga meg andre ting å tenke på, for jeg la også vekk analysearbeidene, og grublingen som tidligere bandt meg til feltet når jeg skulle ha fri, slapp taket litt om litt. Fritiden ble en avkobling fra feltarbeid. Jeg fikk mer overskudd, ble i bedre humør og trivdes bedre. Det ble lettere å ta fatt med både observasjoner og nedskrivninger.

Jeg bestemte for å slutte å besøke norske til fordel spanske serveringssteder i fritiden, slik at jeg ikke skulle være så tonet inn på observasjon. På spanske tapasbarer var mye annerledes. På norske arenaer var jeg kjent, jeg var stort sett klar over hva som foregikk, og jeg visste hva jeg skulle gjøre. På de spanske var jeg ikke alltid det, og jeg undret meg flere ganger over hva som sto på. Jeg kunne for eksempel bli overrasket av spanjoler bak meg som fant på å rope ut sine bestillinger idet jeg sto framme ved disken og for å gi mine. Eller det hendte at den som ropte høyest fikk bestille først, selv om vedkommende ikke var den jeg antok hadde førsterett til det. Ingen spanjoler tok notis av dette, jeg lot til å være den eneste som undret meg over episodene. De spanske arenaene synliggjorde hva jeg var ukjent med, noe som for spanjoler var velkjent og samtidig skjult eller glemt kunnskap, til forskjell fra de norske arenaene hvor det var skjult for meg som var så velkjent.

Vekslinger mellom norske og spanske arenaer bidro til at jeg begynte å tenke annerledes om samhandlingene jeg observerte. Jeg begynte å tenke på dem som vaner og rutiner de gjorde hverdagen med, og ikke som roller de presenterte seg selv gjennom. Nordmenn stilte seg i kø bak andre, mens de ventet på tur, fordi det var sånn de vanligvis gjorde. De tok for gitt at det var sånn de skulle forholde seg til andre. Det var når jeg begynte å formulere disse tankene i de foreløpige analysene at jeg fornemmet noen sammenhenger, og de ga meg en følelse av at feltarbeidet tok en retning. Og det var jeg glad for, det var lettende. Gjorde at jeg satte et fokus på observasjonene, om trivsel.

Det går an å trekke virkningene av disse distanseringene enda lenger. Ville jeg ha nådd slutningene om feltet som arenaer for trivselsforvaltning om jeg selv ikke hadde begynt å trives? Jeg tror ikke det, fordi da ville jeg heller ikke ha begynt å under meg over hvorfor jeg trivdes. Men det var akkurat det jeg gjorde. Jeg begynte å spørre meg selv hva som var så trivelig her nå, og om hvorfor trivdes jeg med å gå fjelltur og spille boccia og sånn.

10.5.3 Skrivearbeidet

Det etnografiske idealet om å *skrive et folk* er en måte å konstruere virkelighet. Det er å *”konstruere virkeligheten i form av en tekst”* (Album 1996:247). Skrivningen er ikke et spørsmål om å konstruere eller ikke, men om hvordan.

Det jeg har skrevet i denne oppgaven er min forståelse av hva jeg observerte for noen år siden. Det har vært flere skriveprosesser involvert. Jeg har nevnt tre, feltrapporter, feltdagbok og foreløpige analyser, som jeg holdt på meg under feltarbeidet. Her skal jeg si noe om skrivningen etterpå, men jeg innleder med en kommentar til feltrapportene.

Forutsetningene for å skrive observasjoner førte til at jeg ikke klarte å få til så tykke beskrivelser som jeg ønsket. Men jeg er likevel ikke misfornøyd. Rapportene er stedvis rike på detaljer, selv om enkelte er skisseaktige. Det jeg har mest å utsette på dem er i hvor stor grad jeg har skrevet meg selv inn i dem. Det antyder at jeg var opptatt av meg i forhold til feltet og at jeg ikke har fått med meg feltet. Det var ikke til å unngå når jeg deltok, men det har også gitt meg problemer når jeg skal sitere og helst ikke vil skrive meg inn i feltet.

Det er feltrapportene jeg leser når jeg prøver å tolke det som foregår eller foregikk. Og jeg har prøvd å tolke det i flere år nå. Det har blitt mange fildokumenter på flere maskiner, og det har gått fra disketter til minnepinner. Det er mye som forkastes, fordi det er for dårlig skrevet, for mye på siden av hva jeg skal prøve å si noe om eller fordi jeg etterhvert oppfatter dem som misforståelser og feiltolkninger.

Det største problemet med skrivningen av denne oppgaven har vært det å klare å formulere meg sånn som jeg vil. Jeg klarer ikke å slå meg til ro med noe av det jeg har skrevet. Jeg liker en god flyt i språket, at det har en viss rytme. Det har vært vanskelig å kombinere med vitenskaplige begreper, og jeg synes ikke jeg har fått det til. Jeg har også vært opptatt av å skrive så poengtert som mulig, noe som i en periode gjorde språket så knapt at det mistet sin beskrivende virkning. Jeg har aldri hatt skrivesperre, men tidvis har det stoppet opp. Det skyldtes fortolkningsproblemer. Formulering og fortolkning henger sammen. Jeg fortolker ved å formulere meg skriftlig, men formuleringer av resonnement har også klargjort taner og forståelse.

Livet utenom academia har også påvirket skrivningen. De siste to årene har snudd livet mitt opp ned, verden raste sammen i fjor sommer og oppgaven var en medvirkende årsak. Det har tatt tid å finne tilbake til noe å glede seg over. Oppgaven har fått stor symbolverdi for meg, den har vært en kamp fra begynnelse til slutt, litt sånn som livet mitt de siste to årene.

For meg markerer ikke ferdigstillelsen noen slutt, men en begynnelse, og jeg er lettet over å komme i havn nå.

LITTERATURLISTE

- Album, Dag. 1990. "Riktig stil – et grunnlag for organisasjoners prestisje". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Årg. 31:227-245
- Album, D. 1994. "Innholdsløs meningsfull prat". *Sosiologisk tidsskrift*, Årg. 2:89-108.
- Album, D. 1996. *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus*. Oslo: Tano.
- Asplund, J. 1988. *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Atkinson, J.M. & J. Heritage. (eds.) 1984. *Structures of social action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baptista, L. C. 2003. "Framing and Cognition", i Treviño, A. J (ed.). *Goffman's Legacy*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Barnes, B. 1995. *The elements of social theory*. London: UCL Press.
- Baune, Ø. 1991. 7.utg. *Vitenskap og metode*. Oslo: Falch Hurtigtrykk.
- Becker, H. S. 1963. *Outsiders*. New York: The Free Press.
- Bergundhagen, Kristin. 2007. *Ta det litt tranquilo: en studie av liminalitet, ferierom og den norske velferdsstaten i Alfaz del Pi*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.
- Bleksaune, M. 2001. "Hverdagslivets sosiologi i norsk tradisjon." *NOVA skriftserie 2/2001*. Oslo: NOVA
- Blumer, H. 1969. *Symbolic interactionism*. California: University of California Press.
- Boden, D. & Zimmerman, D. H. (eds.) 1991. *Talk and social structure*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Bourdieu, P 1990. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1993. *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bourdieu, P 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Branaman, A. 1997. "Goffmans social theory", i Lemert & Branaman (eds.). *The Goffman Reader*. Oxford: Blackwell.
- Bråten, S. 1998. *Kommunikasjon og samspill*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Bulmer, M. 2001. "The Ethics of Social Research", i Gilbert (ed.). *Researching Social Life*.

- s: 45-57. London: Sage Publications.
- Burns, T. 1992. *Erving Goffman*. London: Routledge.
- Collins, R. 1988. "Theoretical Continuities in Goffman's Work", i Drew, P. & A. Wootton (eds.). *Erving Goffman. Exploring the Interaction Order*, Cambridge: Polity Press.
- Collins, R. 1999. *Theoretical sociology*. San Diego: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Collins, R. 1994. *Four Sociological Traditions*. New York: Oxford University Press.
- Danielsen, K., Moen, B. & Helset, A. 2004. "Transnasjonale og nasjonale eldrelev. En studie av stedets og hjemmets betydning i eldre år", i Fuglerud, Ø (red.). *Andre bilder av "de andre"*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Denzin, N. K. 1971. *The Logic of Naturalistic Inquiry*, i *Social Forces*, L, No. 2, 166-82.
- Denzin, N. K. 2003. "Much ado about Goffman", i Treviño, A. J (ed.). *Goffman's Legacy*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Durkheim, E. 1995. *The Elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
- Døving, R. 1993. *Syden – fritidens land og dets folk*. Hovedoppgave i antropologi. Institutt og Museum for antropologi. Universitetet i Oslo.
- Døving, R. 1997. "Syden – sted, moral og nytelse". *Tradisjon*, 3:3-13.
- Døving, R. 2003. *Rype med lettøl. En antropologi fra Norge*. Oslo Pax Forlag
- Emerson, R. M., R. I. Fretz & L. L. Shaw. 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Eriksen, H. 1999. *Om trivsel i den tredje alder*. Hovedoppgave i psykologi. Universitetet i Oslo.
- Fangen, K. 2004. *Deltakende observasjon*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Fog, J. 1999. *Med samtalen som utgangspunkt*. Viborg: Akademisk Forlag.
- Foss, L. 2002. *Ingen vei tilbake? En studie av hverdagsvirkelighet og identitet blant norske pensjonister i Marbella, på Costa del Sol*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Fragell, K. 1995a. "Otium cum dignitate." *Livsførsel og ærbarhet blant norske alderspensjonister i Alfaz del Pi*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Fragell, K. 1995b. "Om kunsten å nyte sitt otium: norske alderspensjonister i Spania." *Gerontologiske skrifter*, 6:45-57. Oslo: Norsk selskap for aldersforskning.
- Garfinkel, H. 1984. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.:Prentice Hall.
- Garfinkel, H. 1988. "Evidence for locally produced, naturally accountable phenomena of order, logic, reason, meaning, method etc. In and as of the essential quiddity of immortal ordinary society, (I of IV): An announcement of studies." *Sociological*

- theory* 6: 103-109.
- Geertz, C. 1993. "Thick Description: Towards an Interpretative Theory of Culture", i *The Interpretations of Cultures*. London: Fontana Press.
- Geertz, C. 2000. 3 edn. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretative Anthropology*. Princeton: Basic Books.
- Giddens, A. 1984. *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. London:
- Gilbert, N. (ed.) 2001. 2 edn. *Researching social life*. London: Sage Publications.
- Glaser, B. & A. Strauss. 1967. *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. New York: Penguin.
- Goffman, E. 1961. *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Goffman, E. 1963a. *Behaviour in public places*. New York: The Free Press.
- Goffman, E. 1963b. *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Goffman, E. 1967. *Interaction ritual*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, E. 1971. *Relations in Public*, New York: Basic Books, Inc., Publishers,
- Goffman, E. 1974. *Frame analysis*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, E. 1981. *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania press.
- Guneriussen, W. 1996. 2. utg. *Aktør, handling og struktur*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Gullestad, M. 1989. *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. 2001. "Likhetens grenser". I Lien, Lidén & Vike (red.). *Likhetens paradokser* Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Ottar 1991. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 5. ut. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helset, A. 1999. "Norske alderspensjonister i Spania: Her lever vi 10 år lenger." *Aldring & Eldre* 4:2-7.
- Helset, A. 2000. "Spania – for helsens skyld. En intervjuundersøkelse blant norske pensjonister på Costa del Sol." *NOVA skriftserie* 2/2000. Oslo: NOVA.
- Helset, A., Lauvli, M. & H.C. Sandlie. 2004. *Norske pensjonister og norske kommuner i Spania*. NOVA Rapport 3/2003
- Hochschild, A. R. 1979. "Emotion Work, Feeling Rules and Social Structure". *American Journal of Sociology*, vol. 85:551-575.
- Holter, H. & R. Kalleberg (red.). 1996. 2. utg. *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*.

- Oslo: Universitetsforlaget.
- Hviid Jacobsen, M. & S. Kristiansen. 2002. *Erving Goffman. Sociologien om det elementære livs sociale former*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hovland, B. M. & O. Aagedal (red.). 2003. *Det norske Spania – i sol og skygge. En konferanserapport om den nye norske utvandringsbølgen, - og om norsk velferd i utlendighet*. Oslo: Diaforsk.
- Hummelvoll Hillestad, A. 2000. "Tiden går så altfor fort, men timene er så lange." *Om å bo på sykehjem. En komparativ studie av to sykehjem i Oslo og Spania*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.
- James, W. 1950. *Principles of Psychology*, vol. 2. New York: Dover Publications.
- King, R., Warnes, T. & A. Williams. 2000. *Sunset Lives. British retirement migration to the Mediterranean*. Oxford: Berg.
- Knorr-Cetina, K. 1981. "Comments to the Sismondo paper". *Social Studies of Science*, vol. 23: 555-563.
- Kristensen, M. H. 2005. *Et lite stykke Norge i Spania – en studie av alderdom som sosiokulturell konstruksjon blant nordmenn i L'Alfàs del Pi i Spania*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.
- Kroeber, A.L & C. Kluckhohn. 1963. *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.
- Lien, M.E. 2001. "Likhet og verdighet." I Lien, Lidén & Vike (red.). *Likhetens paradokser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Løbach, Christin. 2007. *Hvite vegger, blanke ark: Norske hjem i spanske hus*. Masteroppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.
- Mannheim, K. 1952. *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Manning, P. 1992. *Erving Goffman and modern sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Martinsen, J. 2007. *Til Spania for å finne det gode liv: Norske pensjonisters forsøk på å skape et meningsfylt liv i nye omgivelser*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Tromsø.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, self and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Merton, R 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Myklebost, H. 1989. "Migration of elderly Norwegians". *Norsk geografisk tidsskrift*. Vol. 42: 191-213.
- O'Reilly, K. 2000. *The british on the Costa del Sol*. London: Routledge.

- Odner, K. 1996. "Norsk makt, likhet og moral. Eksempler fra Hedmarken." *Norsk antropologisk tidsskrift*, 7(2):149-160.
- Psathas, G. 1995. *Conversation analysis*. California: Sage publications.
- Repstad, P. 2007. 4 utg. Mellom nærhet og distanse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rawls, A. W. 1988. Simmel, Parsons and the interaction order. *Sociological theory*, vol. 6: 124-129.
- Rodríguez, V., G.Fernández-Morales, & F. Rojo. 1998. "European retirees on the Costa del Sol: A cross-national comparison". *International journal of population geography*. 4 , 183-200.
- Sacks, H. 1992a. *Lectures on conversation. Volume 1*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Sacks, H. 1992b. *Lectures on conversation. Volume 2*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. 1974. "A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation." *Language*, vol. 50, nr. 4: 696-735.
- Schatzman, L. & Strauss, A. L. 1973. *Field research*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Schegloff, E. A. 1968. "Sequencing in conversational openings." *American anthropologist*, New series, vol. 70, nr. 6: 1075-1095.
- Schegloff, E. A. Sacks 1973. "Opening up closings." *Semiotica* 8: 289-327.
- Schegloff, E. A., H. Jefferson, G. & H. Sacks. 1977. "The preference for self-correction in the organization of repair in conversation." *Language*, vol. 53, nr. 2: 361-382.
- Schenkein, J. (ed.) 1978. *Studies in the organization of conversational interaction*. New York: Academic Press.
- Schutz, A. 1962 "On Multiple Realities." *Collected Papers I*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Schutz, A. 1962 "Symbol, Reality and Society." *Collected Papers I*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research: a Practical handbook*. London: Sage Publications.
- Silverman, D. 2001. 2. edn. *Interpreting qualitative data*. London: Sage Publications.
- Strauss, A. 1978. *Negotiations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Strøm, B. 1998. *Den lange ferieturen. Om norsk langtidsturisme på Costa Blanca*. Hovedfagsoppgave i etnologi. Universitetet i Oslo.
- Sudnow, D. (ed.) 1972. *Studies in social interaction*. New York: The Free Press.
- Sørhaug, T. 1996. *Fornuftens fantasier: Antropologiske essays om moderne livsformer*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Taylor, S (ed.) 2002. *Ethnographic research*. London: Sage Publications.
- Treviño, A. J. 2003. "Introduction. Erving Goffman and the Interaction Order". I Treviño, A. J. (ed.) *Goffman's Legacy*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Turner, V. 1969. *The Ritual Process*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Vaage, S. 1995. *Handling og samfunn. G. H. Mead om utdanning og sosialisering*. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt. Det samfunnsvitenskaplige fakultet. Universitetet i Oslo.
- Vartdal, Isabel Martha. 2007. *Et lukket paradisi? en studie av hverdagen til norske ungdommer i Spania*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Wadel, C. 1991. *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: Seek A/S.
- Weber, M. 1972. *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oversatt av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal.
- Weber, M. 1971. *Makt og byråkrati*. Oversatt av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal.
- Westbye, L. M. V. 2006. *Drømmen om det gode liv. En antropologisk tilnærming til en gruppe barnefamilier bosatt i Spania*. Masteroppgave i sosialantropologi. Universitetet i Bergen.
- Widerberg, K. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wittgenstein, L 1978. *Filosofiska undersökningar*. Översättning Anders Wedberg. Stockholm: Bonniers Grafiska industrier.
- Aandstad, Ragnhild Dorothea. 2007. *Fra ferie til hverdag: norske barnefamilier i Alfaz del Pi*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.

Øvrige kilder:

"Fr.p. får filialer på Costa Blanca",

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article526605.ece>,
oppdatert: 10.4.2003, utskrift 29.10.2003.

"God investering",

http://www.aftenposten.no/meninger/leder_morgen/article283983.ece,
oppdatert 27.2.2002, utskrift 29.10.2003.

"Norsk kvinne fengslet for drap i Spania",

- <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d190613.htm>,
oppdatert 8.2.2001, utskrift 29.10.2003.
- ”Nei til fast barnevernstjeneste i Spania”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article550555.ece>,
oppdatert 22.5.2003, utskrift 29.10.2003.
- ”Om lag 200 var med og stiftet Fr.p.-lag i Spania”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article529143.ece>,
oppdatert: 14.04.03, utskrift 29.10.2003.
- ”Svensk par fryktes drept i Spania”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article628622.ece>,
oppdatert: 19.9.2003, utskrift 29.10.2003.
- ”Syke seniorer til Sydens sol”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d11546.htm>,
oppdatert 1.6.1997, utskrift 30.7.2002.
- ”Wenche Foss vil ikke se "den norske gettoen" 17. mai”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article333429.ece>,
publisert 16.5.2002, utskrift 30.7.2002.
- ”Marbella – endelig på rett kjø!”,
<http://www.norskemagasinet.com/article.931.html>, nr. 27, juni 2006.
- ”Nybyggerne”,
<http://www.dagbladet.no/magasinet/2002/02/09/311473.html>,
oppdatert 9.2.2002, utskrift 9.12.2002.
- ”Billige lån og lav skatt til pensjonister i solen”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d128072.htm>,
oppdatert 5.3.2000, utskrift 30.7.2002.
- ”Ikke bare det gode liv i Spania”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d126425.htm>,
oppdatert 24.2.2000, utskrift 30.7.2002.
- ”Reuma Sol - et drømmested for revmatikere”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d153299.htm>,
oppdatert 30.7.2000, utskrift 30.7.2002.
- ”Vet ikke hvor mange som drikker”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d126426.htm>,
oppdatert 24.2.2000, utskrift 30.7.2002.

- ”Spanske boliger til salgs i Norge”,
<http://tux1.aftenposten.no/reise/d149661.htm>,
oppdatert 8.7.2000, utskrift 29.10.2003.
- ”Krever ombud for Spania-barn”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=2012062>,
publisert 8.12.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Hagen får ikke egen politikk for nordmenn i utlandet”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d179118.htm>,
oppdatert 8.12.2000, utskrift 30.7.2002.
- ”Stikker av fra vinteren”,
<http://tux1.aftenposten.no/reise/d160875.htm>,
oppdatert 9.9.2000, utskrift 29.10.2003.
- ”Bak to meter høye murer”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article306492.ece>,
oppdatert: 6.4.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”- Grunnløse påstander”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article306488.ece>,
oppdatert: 6.4.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”HA-sjefens hemmelige Spania-villa”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article306489.ece>,
oppdatert: 6.4.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Politiet: - Hvitvasket med travbonger”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article306491.ece>,
oppdatert: 6.4.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Norske utflytter-barn lider i Spania”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=6700411>,
publisert 29.8.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Pågrepelse lekket til pressen”,
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d59796.htm>,
oppdatert 21.11.1998, utskrift 29.10.2003.
- ”34 nordmenn bak utenlandske murer”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article587319.ece>,
oppdatert: 21.7.2003, utskrift 29.10.2003.
- ”Spania for nordmenn!”

- <http://pub.tv2.no/TV2/magasiner/dokument2/article49214.ece>,
publisert 13.5.2002, utskrift 3.11.2002.
- ”Humanitært opphold på Costa Blanca . .”,
<http://tux1.aftenposten.no/meninger/kommentarer/d136576.htm>,
oppdatert 24.4.2000, utskrift 29.10.2003.
- ”Sykehjem i kø for en plass i Syden”,
<http://www.aftenposten.no/helse/article283422.ece>,
publisert 26.2.2002, oppdatert: 10.02.05, utskrift 30.7.2002.
- ”Blir utlevert, men avhøres på Solkysten”,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article215190.ece>,
oppdatert: 20.10.2001, utskrift 29.10.2003.
- ”Ingen fast barnevernstjeneste i Spania”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=60516>,
publisert 22.5.2003, utskrift 20.10.2003.
- ”Norske myndigheter kritiserer Spania-nordmenn”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=232904>,
publisert 30.6.2004.
- ”Skolen styrer fritiden”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=7331372>,
oppdatert 8.12.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Vil stoppe trygden”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=8190459>,
publisert 8.12.2002, utskrift 29.10.2003.
- ”Lever vilt i Syden”,
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=243511>,
publisert 6.9.2004.

Det gode liv: Hva synes nordmenn de behøver for å få det bedre? Statistisk sentralbyrå:
Samfunnsspeilet nr. 4, 1999 <http://www.ssb.no/ssp/utg/9904/03.shtml>
<http://www.ssb.no>
www.detgodeliv.com, Magasinet Det gode liv.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt